

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI
IURISPRUDENTIA

Nr. 2/2020

aprilie – iunie

COLEGIUL REDACȚIONAL

REDACTOR-ȘEF: Conf. Univ. Dr. Șerban DIACONESCU

REDACTOR COORDONATOR: Asist. Univ. Dr. Dorin JOREA

SECRETAR DE REDACȚIE: Lect. Univ. Dr. Sergiu GOLUB

MEMBRI:

Prof. Univ. Dr. Paul VASILESCU

Prof. Univ. Dr. Mircea Dan BOB

Prof. Univ. Dr. Sergiu BOGDAN

Conf. Univ. Dr. Cosmin COSTAȘ

REFERENȚI:

Michel GRIMALDI – profesor, Université Paris II „Panthéon-Assas”

Denis MAZEAUD – profesor, Université Paris II „Panthéon- Assas”

Bjarne MELKEVIK – profesor, Université Laval, Québec

Benoit MOORE – profesor, Université de Montréal

Liviu POP – profesor emerit, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

Mircea Ștefan MINEA – profesor, Universitatea „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca

Dan CHIRICĂ – profesor, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj- Napoca

CUPRINS/TABLE OF CONTENTS

- » **Articole:** Ovidiu PODARU, Anda BACHIȘ: *Incertitudinea și contenciosul administrativ. Analiza unei prevederi legale „bumerang”: despre încetarea efectelor suspendării actelor administrativ-fiscale în lumina prevederilor art. 278 alin. (5) C.pr.fisc./ Uncertainty and the administrative litigation. Analysis of a ‘boomerang’ legal provision: cessation regarding the effects of stay action of administrative-fiscal acts under the provision of art. 278 para. (5) of the Romanian Fiscal Procedure Code5-26*
- » **Articole:** Bogdan IONIȚĂ: *Evoluții și perspective în reglementarea daunelor morale În cazul asigurării obligatorii de răspundere civilă auto (RCA)/ Developments and perspectives in the regulation of the general damages covered by the compulsory civil liability insurance for motor vehicles in Romania27-76*
- » **Articole:** Septimiu Ioan PUȚ : *Jurisdicțiile sportive și jurisdicțiile civile: între dicție, adicție și contra-dicție/Sports jurisdictions and civil jurisdictions77-102*
- » **Articole:** Stela BOTNARU, Ecaterina ȘAPORDA: *Starea de hipnoză în dreptul penal substanțial al Republicii Moldova/Hypnosis in the Criminal Law of the Republic of Moldova 103-112*
- » **Articole:** Paul POPOVICI, : *Actualitatea pentalogului universitar al lui Vasile Bogrea/The actuality of Vasile Bogrea’s University Pentalogue113-143*

INCERTITUDINEA ȘI CONTENCIOSUL ADMINISTRATIV.
ANALIZA UNEI PREVEDERI LEGALE „BUMERANG”: DESPRE
ÎNCETAREA EFECTELOR SUSPENDĂRII ACTELOR
ADMINISTRATIV-FISCALE ÎN LUMINA PREVEDERILOR ART.
278 ALIN. (5) C.PR.FISC.

DOI: 10.24193/SUBBIur.65(2020).2.1
Data publicării online: 31.07.2020

Ovidiu Podaru, Anda Bachiş*

Rezumat: Suspendarea executării actelor administrativ-fiscale, în esență, o „derivată” a suspendării „de drept comun” (reglementată în materia contenciosului administrativ de art. 14 și 15 din Legea nr. 554/2004), poate ridica în practica judiciară probleme nebănuite la prima lectură a prevederilor din Codul de procedură fiscală. Astfel, modificarea prevederilor art. 278 alin. (5) C. pr. fisc., care au ca obiect încetarea de drept (subită, automată) a acestui tip special de suspendare, și care s-a dorit a fi benefică particularului, poate avea, adesea, efectul invers celui urmărit de legiuitor dacă acest text de lege este interpretat simplu, în litera sa. Însă evoluția istorică a instituției, coroborată cu principiile care o guvernează, reclamă o interpretare a normei în spiritul său (în consens cu scopul pentru care a fost adoptată aceasta), iar această interpretare conduce la o concluzie surprinzătoare: chiar dacă art. 278 alin. (5) C. pr. fisc. stabilește *momentul comunicării deciziei de soluționare*

* Ovidiu PODARU este Conferențiar Universitar Doctor în cadrul Facultății de Drept a Universității Babeș-Bolyai din Cluj, Departamentul de Drept Public, avocat în Baroul Cluj, ovidiu.podaru@law.ubbcluj.ro; Anda BACHIȘ este student-doctorand a Școlii Doctorale „Drept” a Universității Babeș-Bolyai din Cluj, cadru didactic asociat al Facultății de Drept a Universității Babeș-Bolyai, avocat în Baroul Cluj, anda.bachis@law.ubbcluj.ro.

a contestației administrative, ca unic reper temporal de la care începe să curgă termenul de 60 de zile care condiționează efectele suspendării, în realitate, cum acesta n-ar putea să curgă mai înainte de dispunerea efectivă a măsurii, primul moment al termenului trebuie stabilit diferențiat, după cum soluționarea contestației este anterioară ori, dimpotrivă, posterioară pronunțării suspendării pe cale judiciară. Și asta pentru că noua reglementare a încetării de drept a măsurii suspendării ar trebui să aibă, față de reglementarea de drept comun, doar efecte dilatorii, nu și efecte peremptorii.

Cuvinte cheie: act administrativ-fiscal; suspendare judiciară; încetare de drept; art. 278 alin. (5) C. pr. fisc.; termen de 60 de zile; insecuritate juridică; decizie de soluționare a contestației administrative.

UNCERTAINTY AND THE ADMINISTRATIVE LITIGATION.
ANALYSIS OF A 'BOOMERANG' LEGAL PROVISION:
CESSATION REGARDING THE EFFECTS OF STAY ACTION
OF ADMINISTRATIVE-FISCAL ACTS UNDER THE PROVISION
OF ART. 278 PARA. (5) OF THE ROMANIAN FISCAL
PROCEDURE CODE

Abstract: Stay action of administrative-fiscal acts, in essence, a 'derivative' of the ordinary stay action (regulated in the matter of administrative litigation by art. 14 and 15 of the Romanian Law no. 554/2004), may raise issues in judicial practice, unsuspected at the first reading of the Romanian Fiscal Procedure Code. For example, art. 278 para. (5), that regulates the legal cessation (sudden, automatic) of this special type of suspension, and which was intended to be beneficial to the individual, can often have the opposite effect to that pursued by the legislator, if this text of the law is interpreted literally. Nevertheless, the historical evolution of the institution, corroborated with the principles that govern it, requires an interpretation of the norm in its spirit (in consensus with the purpose for which it was adopted). This interpretation leads to a surprising conclusion: even if art. 278 para. (5) establishes the time of communication of the decision to resolve the administrative appeal as the only time frame from which the 60-day period begins to run, which conditions the effects of the suspension, in fact, as it could not run before the effective disposition of the measure, the first moment of the term must be established differently, as the settlement of the administrative appeal is prior or, on the contrary, subsequent to the pronouncement of the suspension by the court. And this is because the new regulation

of the legal termination of the suspension measure should have, compared to the ordinary administrative law regulation, only dilatory effects, not preemptory effects.

Keywords: administrative-fiscal act, judicial suspension, action, stay action, legal termination, art. 278 para. (5) of the Romanian Fiscal Procedure Code, 60 days period, legal uncertainty, decision to resolve the administrative appeal.

O premisă...

În general, incertitudinea (insecuritatea, nesiguranța, echivocul, ambiguitatea) nu este privită cu ochi buni în dreptul administrativ. Proclamat solemn de doctrină și jurisprudență, *principiul securității raporturilor juridice* reprezintă, fără discuție, unul dintre pilonii oricărui sistem juridic. În practică însă, adesea, insecuritatea apare în mod surprinzător, fiind generată, ca efect secundar și nebanuit, de unele norme care, la origini, au avut un alt scop, chiar contrar acestui efect. O atare situație merită o analiză mai atentă: este vorba despre o ipoteză particulară legată de suspendarea actelor administrativ-fiscale, așa cum este această instituție reglementată în prezent.

Astfel, măsurile cu caracter provizoriu din contenciosul administrativ zis „de drept comun”, reglementate de prevederile generale cuprinse în art. 14 și art. 15 din Legea nr. 554/2004¹ a contenciosului administrativ au fost modificate de „dreptul special” reprezentat de art. 278 din Codul de procedură fiscală². Fără intenția de a face o prezentare exhaustivă a măsurii suspendării actelor administrativ-fiscale, ne vom limita la analiza modificărilor (aparent benefice) aduse odată cu introducerea unor norme derogatorii de la dreptul

¹ Legea 554/2004 a contenciosului administrativ, M.of.: 1154 din 7 decembrie 2004.

² Adoptat prin Legea nr. 207/2015, M.of.: 547 din 23 iulie 2015.

comun, invocat mai sus, în materia **încetării de drept a suspendării**. Căci, pentru a înlătura o serie de inechități generate de specificul contestării actelor administrativ-fiscale, legiuitorul a condiționat menținerea efectelor suspendării actelor administrative atacate de introducerea acțiunii în contencios administrativ (în anulare) în termen de 60 de zile de la comunicarea deciziei de soluționare a contestației administrativ-fiscale. După cum vom arăta însă în prezentul studiu, chiar dacă introducerea art. 278 alin. (5) din Codul de procedură fiscală a soluționat anumite probleme care generau încetarea automată a suspendării, fără ca particularii să aibă la îndemână vreun remediu, ca urmare a imposibilității obiective de introducere a acțiunii în anulare în termen de 60 de zile de la dispunerea suspendării, acest text de lege a generat alte asemenea probleme, fiind, din perspectiva noastră, suspect de neconstituționalitate.

I. Despre regimul juridic al încetării de drept a suspendării actelor administrative

A. În contenciosul administrativ „de drept comun”

Efectele suspendării judiciare a unui act administrativ pot înceta din mai multe cauze: fie pentru că nu mai subzistă cauza dispunerii măsurii, fie pentru că aceasta nu a existat în realitate nicicând, fie ca sancțiune a pasivității particularului în favoarea căruia a fost dispusă³.

³ Ov. PODARU, *Drept Administrativ*, vol. I. *Actul administrative (I) Repere pentru o teorie altfel*, ed. Hamangiu, București, 2010, p. 344-348.

În ceea ce privește încetarea-sanctiune, efectul extinctiv al suspendării a fost introdus prin Legea nr. 262/2007⁴ cu scopul de a înlătura acțiunile frauduloase ale unor particulari care formulau cerere de suspendare în temeiul art. 14 din Legea nr. 554/2004, dar care, odată ce au obținut efectul suspensiv, nu mai procedau și la introducerea acțiunii în contencios administrativ (în anularea actului administrativ pretins vătămător).

Chiar dacă reglementarea expresă a unui caz special de încetare a suspendării, care nu depinde de întrunirea condițiilor de temeinicie a măsurii, a fost menită de a descuraja situațiile în care o dată obținută suspendarea, particularul urmărește să mențină *sine die* această stare de incertitudine juridică a actului⁵, problemele nu au fost soluționate în totalitate, rămânând o doză de incertitudine legată de termenul de 60 de zile, nou introdus.

Astfel, textul legal nu stabilește care este momentul de la care acest termen începe să curgă, putând fi imaginate două soluții: fie de la momentul introducerii cererii de suspendare, fie de la pronunțarea sentinței de suspendare. În primul caz însă nu se ține cont de însăși rațiunea pentru care a fost introdusă această modalitate de încetare a suspendării, sancționarea atitudinii culpabile a beneficiarului măsurii de suspendare. Căci cum ar putea fi acesta în culpă pentru neintroducerea acțiunii în anulare dacă suspendarea nu a fost dispusă încă? În plus, dacă în 60 de zile de la introducerea cererii de suspendare, din varii motive legate de funcționarea sistemului judiciar, aceasta încă nu a fost soluționată, oare cum ar putea înceta o măsură (suspendarea) care încă nici nu a început să-și producă efectele? Iată de ce a

⁴ Art. 14 din Legea nr. 554/2004 a fost modificat prin Legea nr. 262/2007 publicată în M.of.: 510 din 30 iulie 2007.

⁵ Ov. PODARU, op.cit., p. 348-349.

doua soluție este cea corectă, căci doar de la acest moment pasivitatea particularului poate căpăta o conotație dolosivă, iar încetarea măsurii provizorii urmează, în mod firesc, momentului de început al acesteia.

Această a doua interpretare a fost îmbrățișată și de doctrina de specialitate⁶, fiind unanimă poziția potrivit căreia termenul pentru introducerea acțiunii începe să curgă de la momentul pronunțării sentinței de suspendare, în caz contrar însăși eficiența măsurii fiind pusă la îndoială.

B. În dreptul fiscal (un drept „special”, parțial derogatoriu de la „dreptul comun”)

1. Modificările aduse odată cu adoptarea noului Cod de procedură fiscală

În primul rând, se impune observația că prevederile art. 278 din Codul de procedură fiscală se completează cu Legea nr. 554/2004 a contenciosului administrativ, fiind astfel posibil a se dispune suspendarea executării actelor administrativ-fiscale atât în temeiul art. 14, cât și a art. 15 din această lege⁷. Dacă însă în dreptul comun lucrurile par a fi clarificate, cel puțin la nivel doctrinar, în privința momentului de la care începe să curgă termenul de 60 de zile pentru introducerea acțiunii în contencios administrativ, incertitudinea pare să se răsfrângă asupra sferei suspendării actelor administrativ-fiscale, ca urmare a introducerii unei norme, derogatorii de la Legea nr. 554/2004.

⁶ *Ibidem*, p. 349; I. RÎCIU, *Procedura contenciosului administrativ*, Ed. Hamangiu, București, 2009 p. 325.

⁷ I. M. COSTEA, *Drept financiar. Note de Curs, (Conform noului Cod fiscal și noului Cod de procedură fiscală)*, ed. Hamangiu, București, 2016, p. 322-323.

Astfel, potrivit prevederilor art. 278 alin. (5) din Codul de procedură fiscală, suspendarea dispusă potrivit art. 14 din Legea nr. 554/2004 va înceta de drept dacă acțiunea de fond nu este introdusă în termen de 60 de zile **de la momentul comunicării deciziei de soluționare a contestației administrative**. Chiar dacă intenția legiuitorului a fost aceea de a înlătura posibilitatea încetării de drept a suspendării pentru o cauză ce nu poate fi imputabilă particularului, s-a ajuns la un rezultat similar, cel puțin pentru ipoteza în care comunicarea deciziei de soluționare a contestației se dispune anterior pronunțării sentinței de suspendare. Într-o astfel de situație, în mod bizar, am putea constata că presupusul moment în care suspendarea ar „înceta de drept” este anterior celui în care măsura provizorie a fost dispusă în mod efectiv, dacă, prin ipoteză, termenul de 60 de zile ar curge de la momentul comunicării deciziei, iar nu de la momentul pronunțării instanței asupra suspendării.

Desigur, ne putem întreba dacă, într-o astfel de situație ar mai fi posibil să se dispună suspendării în temeiul art. 14 din Legea nr. 554/2004, sau dacă, imediat după comunicarea deciziei de soluționare a contestației, cererea formulată rămâne fără obiect ori devine inadmisibilă.

Pornind de la rațiunea pentru care a fost adoptată această prevedere legală, vom încerca să deslușim dacă termenul de 60 zile, la care am făcut referire, curge în toate cazurile de la momentul comunicării deciziei de soluționare a contestației administrativ fiscale sau dacă, din contră, încetarea de drept operează în condițiile prevăzute de art. 278 alin. (5) C.pr.fisc. doar dacă decizia de soluționare a contestației este comunicată particularului ulterior soluționării cererii de suspendare, în situația opusă termenul urmând să curgă de la momentul pronunțării sentinței de suspendare.

2. Rațiunea condiționării încetării suspendării de drept de momentul comunicării deciziei de soluționare a contestației

Având în vedere că în contenciosul fiscal acțiunea în anulare se îndreaptă, în principal, împotriva deciziei prin care s-a dispus soluționarea contestației⁸, sub imperiul vechii reglementări⁹ se întâmpla adesea ca suspendarea judiciară (a deciziei de impunere!) să înceteze de drept, pentru că particularul nu a introdus acțiunea de fond în termen de 60 de zile de la dispunerea măsurii, dar fără a i se putea imputa vreo culpă de vreme ce nu îi era comunicată decizia de soluționare a contestației în acest termen. Pentru a pune capăt acestei practici abuzive adoptate de organele fiscale, în noua reglementare, s-a prevăzut expres că suspendarea va înceta dacă acțiunea nu este introdusă în termen de 60 de zile *de la comunicarea deciziei de soluționare a contestației*.

Rațiunea pentru care a fost adoptat textul în discuție, rezultă și din considerentele Deciziei CCR nr. 850/2015¹⁰ privind soluționarea excepției de neconstituționalitate ridicată în raport cu art. 218 alin. (2) din Vechiul cod de

⁸ O. PUIE, *Principalele modificări și completări aduse de noul cod de procedură fiscală (Legea nr. 207/2015) în domeniul contenciosului administrativ și fiscal*, Dreptul, nr. 11/2015, p. 75.

⁹ Conținutul art. 215 din vechiul Cod de procedură fiscală, adoptat prin O.G. nr. 92/2003, republicată în M.of.: 675 din 07 august 2007, era următorul: „(1)Introducerea contestației pe calea administrativă de atac nu suspendă executarea actului administrativ fiscal. (2)Dispozițiile prezentului articol nu aduc atingere dreptului contribuabilului de a cere suspendarea executării actului administrativ fiscal, în temeiul Legii contenciosului administrativ nr. 554/2004, cu modificările ulterioare. Instanța competentă poate suspenda executarea, dacă se depune o cauțiune de până la 20% din cuantumul sumei contestate, iar în cazul cererilor al căror obiect nu este evaluabil în bani, o cauțiune de până la 2.000 lei. (3) În cazul suspendării executării actului administrativ fiscal, dispusă de instanțele de judecată în baza prevederilor Legii nr. 554/2004, cu modificările și completările ulterioare, toate efectele actului administrativ fiscal sunt suspendate până la încetarea acesteia.”

¹⁰ CCR, Decizia nr. 850/2015, M.of.: 141 din 24 februarie 2016.

procedură fiscală. Curtea a respins excepția de neconstituționalitate arătând, la pct. 27 din decizie, că susținerea autoarei, potrivit căreia un act administrativ-fiscal nu ar mai putea fi suspendat dacă organul fiscal refuză să soluționeze contestația în termenul prevăzut de lege, se baza pe o presupusă neconcordanță între Ordonanța de guvern nr. 92/2003 privind Codul de procedură fiscală și Legea contenciosului administrativ nr. 554/2004. *Art. 14 al acestei ultime reglementări stabilea că suspendarea și-ar înceta efectele ca urmare a trecerii unui termen de 60 de zile, iar pierderea acestui drept era cauzată de comportamentul arbitrar al organelor fiscale, de care depinde exclusiv soluționarea cererii contestației administrative. Curtea a reținut astfel (paragraful 30 al deciziei) că, începând cu 1 ianuarie 2016, odată cu intrarea în vigoare a Legii nr. 207/2015 privind Codul de procedură fiscală, există o rezolvare a acestei situații neclare (în sensul în care suspendarea nu ar mai înceta de drept în termenul de 60 de zile, dacă nu se comunică decizia de soluționare a contestației), întrucât, potrivit prevederilor art. 278 alin. (5) C.pr.fisc, suspendarea încetează de drept dacă acțiunea nu este introdusă în termen de 60 de zile de la momentul comunicării deciziei de soluționare a contestației.*

Desigur că, pentru a pronunța această soluție, Curtea a avut în vedere doar ipoteza în care decizia de soluționare a contestației este ulterioară momentului soluționării cererii de suspendare, cum se întâmpla adesea în practica instanțelor, iar nu și situația în care comunicarea deciziei de soluționare a contestației ar fi anterioară acestui moment.

Însă decizia la care am făcut referire surprinde, în esență, particularitățile acțiunii în contenciosul fiscal și necesitatea existenței unor derogări de la prevederile generice din Legea nr. 554/2004. Tocmai pentru că în contenciosul fiscal acțiunea se îndreaptă în principal împotriva deciziei de

soluționare a contestației, iar nu împotriva actului administrativ inițial emis, legiuitorul a înțeles că nu este posibilă aplicarea *per se* a art. 14 din Legea nr. 554/2004. Dacă în contenciosul „de drept comun”, întotdeauna este posibilă introducerea acțiunii în anulare după trecerea a 30 de zile de la momentul introducerii plângerii prealabile, acțiune care se îndreaptă direct împotriva actului administrativ, iar nu împotriva răspunsului la plângerea prealabilă, în contenciosul fiscal, momentul introducerii acțiunii este în mod direct legat de cel al comunicării deciziei de soluționare a contestației, moment care poate varia după bunul plac al organelor fiscale, de vreme ce termenul de soluționare al contestației este unul de recomandare.

Așadar, deși rațiunea pentru care a fost introdus textul a fost, în esență, una bună, prevederea rămâne, totuși, incompletă, lăsând locul unor interpretări care ar putea fi contrare spiritului legii; legiuitorul a urmărit într-adevăr o derogare de la art. 14 din Legea nr. 554/2004, însă această derogare s-a dorit a fi favorabilă particularului, abordându-i-se acestuia un termen mai lung pentru introducerea acțiunii în anulare, *atunci când decizia de soluționare a contestației este comunicată ulterior suspendării pe cale judiciară a actului administrativ-fiscal*.

Tocmai de aceea, pentru evitarea unei stări de incertitudine în raport cu momentul încetării efectelor suspendării, ar fi de dorit ca textul art. 278 alin. (5) din Codul de procedură fiscală să *precizeze expres că suspendarea încetează de drept în 60 de zile de la momentul comunicării deciziei de soluționare a contestației, doar dacă decizia a fost comunicată ulterior momentului pronunțării soluției prin care s-a dispus suspendarea*, în caz contrar, termenul de 60 de zile urmând să înceapă să curgă de la momentul pronunțării sentinței de suspendare, în acord cu prevederile art. 14 din Legea nr. 554/2004.

II. Cele două posibile interpretări ale art. 278 alin. (5) C.pr.fisc. și efectele acestora

A. Interpretarea gramaticală și consecințele ei de „bumerang”

E de notorietate faptul că, la momentul adoptării unei noi prevederi legale, legiuitorul nu poate prevedea toate situațiile juridice care ar putea intra sub incidența textului, ori eventualele neajunsuri ale acestuia, urmând ca, doar odată cu aplicarea sa faptică, acestea să devină vizibile și să determine o eventuală adaptare a normei abstracte la situațiile concrete care apar continuu. În acest sens, interpretarea normelor juridice are un rol major: ea trebuie făcută, *inter alia*, în sensul scopului pentru care ele au fost edictate. În continuare, vom analiza, mai întâi, consecințele pe care le-ar genera interpretarea *ad literam* a prevederilor art. 278 alin. (5) C.pr.fisc., urmând ca ulterior, prin raportare la scopul adoptării sale, să analizăm dacă nu cumva interpretarea sistematică a normei este, totuși, cea potrivită.

Interpretarea gramaticală (strictă) a acestui text are meritul simplității: efectele suspendării dispuse în privința actului administrativ-fiscal ar înceta de drept, întotdeauna, dacă acțiunea de fond nu este introdusă în termen de 60 de zile de la momentul comunicării deciziei de soluționare a contestației fiscale, fără să aibă importanță dacă momentul comunicării deciziei de soluționare a contestației este anterior ori ulterior pronunțării suspendării judiciare. Pe de altă parte însă, aceeași interpretare produce, la o privire atentă, un efect surprinzător: din momentul în care particularului îi este comunicată decizia de soluționare a contestației fie vom considera că acesta are la dispoziție doar un termen de 60 de zile, atât pentru introducerea cererii de suspendare întemeiate pe art. 14 din Legea nr. 554/2004 (dacă nu

a introdus-o încă), cât și pentru introducerea acțiunii în contencios administrativ (pentru a împiedica efectul extinctiv automat), fie că, implicit, din acest moment, cererea de suspendare formulată în temeiul art. 14 devine inadmisibilă.

Doctrina și jurisprudența sunt destul de sărace în soluții interpretative a acestei prevederi însă, după cunoștințele noastre, până în prezent s-ar părea că atât în literatura de specialitate¹¹, cât și în practica instanțelor¹², s-a recurs la interpretarea strict gramaticală a textului art. 278 alin. (5) C.pr.fisc., fără a se analiza cele două posibile consecințe negative pentru reclamant.

1. Un fine de neprimire special, implicit și incert, al cererii de suspendare întemeiate pe art. 14 din Legea nr. 554/2004

Raționamentul de mai sus ar putea induce concluzia că prevederile art. 278 alin. (5) C.pr.fisc. instituie, *implicit*, o nouă condiție de admisibilitate a cererii de suspendare întemeiate pe art. 14 din Legea nr. 554/2004 care ar consta în **soluționarea (!?) acestei cereri până cel mai târziu la împlinirea termenului de 60 de zile de la comunicarea deciziei de soluționare a**

¹¹ I.M. COSTEA, *Fiscalitate Europeană. Note de curs*, ed. Hamangiu, București, 2016, p. 353. Autoarea arată că efectele suspendării vor înceta în lipsa introducerii acțiunii în anulare în termen de 60 de zile de la momentul comunicării deciziei de soluționare a contestației, fără ca cititorul să poată fi sigur că se află în fața unei interpretări ori doar a unei simple reproduceri a textului legal.

¹² Tribunalul Suceava, s.c.a.f., sent.civ.: 576/2019, desființată în parte prin Dec.civ.: 40/2020 a Curții de Apel Suceava. În ambele hotărâri s-a reținut că efectele suspendării deciziei de impunere și a deciziei de soluționare a contestației, dispuse în temeiul art. 14 din L: 554/2004 au încetat, chiar dacă decizia de soluționare a contestației a fost comunicată contribuabilului (în 24 aprilie 2019), iar suspendarea s-a dispus în 13 iunie 2019, acțiunea în anulare fiind introdusă în 08 august 2019. Pentru a pronunța această soluție, s-a arătat că, potrivit prevederilor art. 278 alin. (5) C.pr.fisc., termenul de 60 de zile curge întotdeauna de la momentul comunicării deciziei de soluționare a contestației.

contestației administrative. Acestei concluzii însă i se pot reproșa două lucruri:

Pe de o parte, ori de câte ori legiuitorul a urmărit instituirea unei condiții de admisibilitate în materia suspendării actelor administrative, a făcut acest lucru în mod explicit (expres). Spre exemplu, în aceeași materie fiscală, pe lângă condițiile generale de admisibilitate din Legea nr. 554/2004, este necesară achitarea unei cauțiuni¹³ care se calculează potrivit prevederilor art. 278 alin. (2) C.pr.fisc. Sau, atunci când s-a urmărit excluderea unor acte de la efectele suspendării, s-a prevăzut în mod expres acest lucru: este, bunăoară, situația actelor emise pentru aplicarea unei situații excepționale, excluse explicit de art. 5 alin. (3) din Legea nr. 554/2004, de la aplicabilitatea prevederilor art. 14 din aceeași lege¹⁴.

Pe de altă parte, e de observat și faptul că inadmisibilitatea nu e previzibilă căci, dacă la momentul introducerii cererii de suspendare contestația nu e soluționată, această cerere este fără îndoială admisibilă la acel moment; or, de vreme ce soluționarea contestației stă la mâna părâtului, s-ar părea că însuși principiul egalității armelor are de suferit în această categorie de litigii, de vreme ce una dintre părți ar putea determina, prin comportamentul său, respingerea pretențiilor celeilalte părți ca inadmisibile.

¹³ Pentru detalii asupra cauțiunii în materia suspendării actelor administrativ fiscale, a se vedea O. PUIE, op.cit., p.75.

¹⁴ Conținutul art. 5 alin. (3) din L: 554/2004, stabilește expres că actele emise în situații excepționale nu pot fi suspendate în temeiul art. 14 din lege: „În litigiile referitoare la actele administrative emise pentru aplicarea regimului stării de război, al stării de asediu sau al celei de urgență, cele care privesc apărarea și securitatea națională ori cele emise pentru restabilirea ordinii publice, precum și pentru înlăturarea consecințelor calamităților naturale, epidemiilor și epizootiilor nu sunt aplicabile prevederile art. 14.”

În fine, inadmisibilitatea nu reprezintă o concluzie certă; prin urmare ambiguitatea textului legal riscă să genereze jurisprudență divergentă în acest sens, ceea ce nu este deloc de dorit. Pe cale de consecință, este greu de crezut că intenția legiuitorului ar fi fost de a institui o condiție de admisibilitate suplimentară pentru suspendarea actelor administrativ-fiscale.

2. O restrângere a accesului la justiție: implicită, incertă și imprevizibilă

Accesul la justiție este garantat de prevederile art. 21 din Constituție coroborate, în materia dreptului administrativ, cu dispozițiile art. 52 din cuprinsul legii fundamentale: orice limite ori condiții ale acestui drept trebuie stabilite prin lege organică (iar aceasta, se subînțelege, trebuie să întrunească condițiile clarității și predictibilității impuse de dreptul european). Însă interpretarea *ad literam* a art. 278 alin. (5) C.pr.fisc. oare nu conduce la o restrângere surprinzătoare a termenului de introducere a unei cereri de suspendare întemeiate pe prevederile art. 14 din Legea nr. 554/2004, respectiv a termenului reglementat pentru acțiunea de fond? Vom analiza aceste situații pe rând.

a) Reducerea nejustificată a duratei suspendării.

Din orice perspectivă am privi lucrurile, o astfel de reducere (asupra căreia particularul nu are niciun control) nu are nicio rațiune. Astfel, dacă particularul a promovat cererea de suspendare întemeiată pe art. 14, decizia de soluționare a contestației fiindu-i comunicată anterior pronunțării unei sentințe de suspendare, dacă în cuprinsul termenului de 60 de zile (care prin ipoteză ar curge de la comunicarea deciziei) *se dispune suspendarea actului administrativ fiscal*, particularul ar mai avea la dispoziție *un termen foarte*

scurt (uneori chiar de ordinul zilelor) în vederea introducerii acțiunii în anulare, pentru a fi menținute efectele suspendării.

- b) Reducerea implicită (și imprevizibilă pentru contribuabil) a termenului pentru introducerea acțiunii în anulare.

Recurgând la interpretarea strict gramaticală a prevederilor art. 278 alin. (5) C.pr.fisc., se reduce semnificativ și termenul de 6 luni pentru introducerea acțiunii în anulare.

Astfel, contribuabilul va fi constrâns să formuleze acțiune de fond împotriva titlului de creanță într-un termen foarte scurt (posibil semnificativ mai scurt de 60 de zile¹⁵ dacă se dorește menținerea efectelor suspendării pronunțate în temeiul art. 14), deși cauzele de contencios fiscal prezintă o complexitate ridicată având în vedere că, în general, în urma unei inspecții fiscale, se rețin mai multe nereguli care conduc la stabilirea mai multor categorii de obligații fiscale (impozit pe profit aferent unor activități în privința cărora se aplică o reglementare diferită, obligația de plată a TVA suplimentar, schimbarea bazei de impunere etc.), complexitate care presupune și acordarea unor resurse de timp suficiente pentru pregătirea

¹⁵ Desigur că și în contenciosul administrativ (nefiscal) termenul de 6 luni stabilit de art. 11 din L: 554/2004 s-ar putea reduce în scopul evitării încetării de drept a suspendării pronunțate în temeiul art. 14, însă în această situație intervalul de 60 de zile este un termen minim, el putând fi și mai lung (ipoteza în care instanța dispune suspendarea după momentul soluționării plângerii prealabile de către organul administrativ competent, caz în care pentru acțiunea de fond reclamantul a avut la dispoziție 60 de zile plus intervalul de timp dintre momentul soluționării plângerii prealabile și cel al suspendării actului, teoretic putând avea un termen maxim de 6 luni), în vreme ce, în materie fiscală, intervalul de 60 de zile este un termen maxim, el putând fi și mai scurt (în aceeași ipoteză, a soluționării contestației anterior suspendării actului, pentru acțiunea de fond reclamantul ar avea la dispoziție 60 de zile minus intervalul de timp dintre cele două momente, teoretic el putând fi chiar de ... câteva ore!). Prin urmare, în materie nefiscală, reclamantul se bucură atât de un termen mai lung, cât și de o securitate sporită, căci știe că are la dispoziție un termen minim garantat pentru demersul său procesual.

acțiunii în contencios administrativ; or, un termen de câteva zile (presupunând că cele 60 de zile sunt calculate de la momentul comunicării deciziei de soluționare a contestației) nu poate fi considerat suficient pentru aceasta.

Așadar, interpretarea *ad literam* produce importante consecințe nocive pentru cel în favoarea căruia se presupune că a fost instituită: o posibilă limitare severă a accesului la justiție, atât în ceea ce privește durata suspendării, cât și aceea a termenului pentru introducerea acțiunii de fond; o negare a accesului la justiție; în fine, în ambele situații, o doză semnificativă de incertitudine juridică: art. 278 alin. (5) C.pr.fisc. este, astfel, susceptibil de serioase motive de neconstituționalitate.

B. Interpretarea sistematică a art. 278 alin. (5) C.pr.fisc. sau „bumerangul care nu se mai întoarce”

1. Natura juridică a termenului de 60 de zile

Stabilirea naturii juridice a termenului de 60 de zile prevăzut pentru încetarea suspendării, atât de art. 14 alin. (1) din Legea nr. 554/2004, cât și de art. 278 alin. (5) C.pr.fisc., este esențială pentru identificarea momentului de la care acesta începe să curgă.

Mai întâi, este vizibil faptul că acesta *nu este unul de prescripție*, dar *nici unul de decădere* căci, în urma împlinirii sale, dreptul de a obține suspendarea nu se pierde nici ca drept material la acțiune, nici ca drept subiectiv¹⁶. Pornind însă de la constatarea că, odată cu împlinirea termenului,

¹⁶ I. REGHINI, Ș. DIACONESCU, P. VASILESCU, *Introducere în dreptul civil*, ed. Hamangiu, București, 2013, p. 710.

efectele hotărârii judecătorești prin care s-a dispus suspendarea încetează de drept, pentru viitor, vom ajunge la concluzia că actul jurisdicțional este afectat de o condiție extinctivă¹⁷ (un eveniment viitor și nesigur din perspectiva producerii sale, de la realizarea căruia efectele unui act/contract/măsură, vor înceta pentru viitor¹⁸).

Or, dacă admitem că hotărârea de suspendare a efectelor actului administrativ-fiscal este pronunțată în temeiul art. 14 din Legea nr. 554/2004, coroborat cu art. 278 alin. (5) C.pr.fisc. sub condiție extinctivă, este evident că termenul în care particularului îi este impusă o obligație pozitivă (de a introduce acțiunea de fond), poate începe să curgă, cel mai devreme, de la momentul dispunerii suspendării; ne aflăm astfel într-o situație similară celei generate de emiterea unei autorizații de construire (act de asemenea afectat de o condiție extinctivă¹⁹). Efectele acesteia vor înceta dacă particularul nu începe lucrările de construcție în termen de 12 luni²⁰, termen care, în mod evident, poate începe să curgă doar de la comunicarea autorizației de construire, iar nu de la un moment anterior (cum ar fi, de pildă, depunerea cererii de autorizare).

Însă, spre deosebire de exemplul mai sus expus, cauza care a determinat legiuitorul să intervină și să lege suspendarea de momentul

¹⁷D. CHIRICĂ, *Tratat de drept civil, Contracte speciale*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 191, nr. 240.

¹⁸ De regulă, modalitățile (termenul, condiția ori sarcina) sunt specifice actelor civile ori celor administrative; însă niciun argument de ordin teoretic nu ne împiedică să constatăm că, uneori, ele pot afecta și un act jurisdicțional.

¹⁹ Ov. PODARU, op. cit., p. 54.

²⁰ Potrivit art. 7 alin. (5) din Legea nr. 50/1991 (republicată în M.of: 933 din 13 octombrie 2004) „Autoritatea emitentă a autorizației de construire stabilește o perioadă de valabilitate de cel mult 24 de luni de la data emiterii, interval în care solicitantul are dreptul să înceapă lucrările”.

comunicării deciziei de soluționare a contestației a constat în imposibilitatea obiectivă de introducere, de către contribuabil, a acțiunii de fond în termenul de 60 de zile de la dispunerea măsurii suspendării, din cauza unui element care ținea exclusiv de voința administrației: tocmai de aceea intenția legiuitorului a fost aceea ca termenul de 60 de zile să nu înceapă să curgă *mai înainte de soluționarea contestației*; a folosit însă o exprimare inexactă care a cauzat toate aceste probleme analizate.

2. O recapitulare și câteva explicații de final

Așadar, cum ar trebui interpretat acest text legal astfel încât, fără a contrazice însăși litera normei, s-ar realiza integrarea textului legal în cadrul sistemului de drept, atât prin coroborarea cu celelalte norme juridice în materie cât și prin raportarea la scopul urmărit de către legiuitor la momentul adoptării acestei norme? Să recapitulăm premisele de la care trebuie să pornim în acest sens:

a) În dreptul comun al contenciosului administrativ termenul de 60 de zile curge întotdeauna de la momentul la care instanța dispune suspendarea actului administrativ în temeiul art. 14 din Legea nr. 554/2004; este o măsură firească, previzibilă și proporțională, menită a descuraja atitudinea duplicitară a reclamantului care ar vrea să permanentizeze o situație prin definiție temporară;

b) Contenciosul fiscal are o importantă particularitate: acțiunea în anulare (spre deosebire de cererea de suspendare) are ca obiect decizia de soluționare a contestației, iar nu decizia de impunere. Tocmai de aceea, era necesară o derogare de la art. 14 din Legea nr. 554/2004 întrucât, spre deosebire de dreptul general în materie, când acțiunea în anulare poate fi introdusă în toate situațiile după scurgerea unui termen de 30 de zile de la

introducerea plângerii prealabile, în contenciosul fiscal, momentul de la care este posibilă introducerea acțiunii, este incert, fiind strâns legat de cel al comunicării deciziei de soluționare a contestației administrative, acest moment depinzând chiar de conduita autorității pârâte;

c) Forma actuală a art. 278 alin. (5) C.pr.fisc. a fost concepută pentru a se evita situațiile în care contribuabilul nu putea introduce acțiunea în anulare din motive neimputabile lui, în termen de 60 de zile de la dispunerea suspendării, așadar cu unicul scop de a-l ajuta pe acesta să evite o consecință negativă cauzată de pasivitatea (poate chiar atitudinea dolosivă) a organului administrativ-fiscal care nu soluționează contestația într-un termen rezonabil;

d) Interpretarea literală a acestei modificări generează un efect nociv pentru cel în favoarea căruia a fost instituită norma: pe lângă efectul **dilatoriu** care „împinge” momentul de început al suspendării până în clipa în care pasivitatea organului administrativ încetează, apare un imprevizibil efect **prohibitiv** (cererea de suspendare devine inadmisibilă) ori unul **peremptoriu/extinctiv** (termenul de introducere a acțiunii de fond se scurtează considerabil dacă particularul dorește să conserve efectul provizoriu generat de hotărârea de suspendare a actului administrativ-fiscal.

Prin urmare, cum legiuitorul nu a urmărit în niciun fel restrângerea dreptului de formulare a cererii de suspendare, ci doar înlăturarea unor impedimente ce nu puteau fi controlate de către particular, termenul de 60 de zile prevăzut în cuprinsul art. 278 alin. (5) C.pr.fisc.ar trebui să curgă de din momente diferite, după cum decizia de soluționare a contestației a fost comunicată înainte sau după soluționarea cererii de suspendare: de la momentul pronunțării sentinței de suspendare, potrivit regulii generale în materia suspendării actelor administrative, în prima ipoteză, respectiv de la

momentul comunicării deciziei de soluționare a contestației doar în situația opusă.

(i) *De lege ferenda*, s-ar impune totuși ca raționamentul extras pe cale de interpretare să fie preluat de către **legiuitor** în cuprinsul textului legal: „...în termen de 60 de zile de la momentul comunicării deciziei de soluționare a contestației dacă, până la momentul pronunțării suspendării, contestația nu a fost soluționată”. În acest fel, **litera** legii ar deveni una cu **spiritul** său;

(ii) **Curtea Constituțională a României**, sesizată cu o excepție de neconstituționalitate, ar putea pronunța o decizie interpretativă, stabilind că prevederile art. 278 alin. (5) C.pr.fisc. sunt neconstituționale *în măsura în care s-ar interpreta în sensul curgerii termenului de 60 de zile chiar mai înainte ca suspendarea actului administrativ să fie dispusă pe cale judiciară*; căci, așa cum am arătat mai sus, o asemenea ipoteză ar încălca atât principiul securității raporturilor juridice cât și pe acela al unui proces echitabil, de vreme ce, într-o asemenea ipoteză, pe de o parte sunt prea multe consecințe negative pentru reclamant, care ar putea fi deduse pe cale de interpretare (este afectată claritatea dreptului) iar, pe de alta, soarta unei cereri adresate de una dintre părți judecătorului ar putea depinde discreționar de conduita adoptată (adesea intenționat) de cealaltă parte (cererea de suspendare ar putea fi considerată ca *devenită* inadmisibilă din momentul soluționării contestației administrative).

(iii) În fine, până la o nouă intervenție legislativă ori a Curții Constituționale a României, inclusiv **judecătorul** ar trebui să recurgă la

interpretarea sistematică, aplicând textul art. 278 alin. (5) C.pr.fisc. în raport cu scopul și spiritul reglementării, așa cum am arătat mai sus²¹.

... și o concluzie

Situația analizată mai sus conține, în esență, un paradox: o normă tehnică, de procedură judiciară, art. 278 alin. (5) C.pr.fisc., care, citită *ad literam*, pare extrem de clară și înafara oricărei interpretări, dar care, integrată în sistemul de la care derogă (art. 14 din Legea nr. 554/2004), respectiv raportată la scopul pentru care a fost adoptată, își dezvăluie adevăratul caracter prin consecințele sale neprevăzute și incerte, îndreptate chiar împotriva celui pentru a cărui protecție a fost concepută. Dimpotrivă, *spiritul* textului pare foarte greu de scos la iveală dacă privim situația superficial, dar este extrem de clar dacă analizăm evoluția „istorică” a reglementării. Iar cele două, *litera* și *spiritul* normei par a fi într-o

²¹ Această interpretare ar putea fi făcută în considerentele unei hotărâri judecătorești fie pe cale directă, fie pe cale incidentală. Astfel, atunci când instanța este sesizată cu o cerere de suspendare întemeiată pe prevederile art. 14 L: 554/2004, dacă până la pronunțare contestația este soluționată iar autoritatea administrativ-fiscală invocă inadmisibilitatea acestei cereri, excepția ar putea fi respinsă cu argumentul întemeiat pe interpretarea sistematică a textului art. 278 alin. (5) C.pr.fisc. Dar momentul de început al termenului de 60 de zile ar putea fi stabilit și indirect, în considerentele unei hotărâri care ar tranșa un dosar cu obiect conex. Spre exemplu, în ipoteza unei decizii de impunere suspendate în temeiul art. 14 din Legea contenciosului administrativ, mai înainte de comunicarea deciziei de soluționare a contestației, dar revocate ulterior în parte prin această decizie, și urmate de o nouă decizie cu același conținut, contribuabilul ar putea introduce o cerere întemeiată pe art. 14 alin. (5) din L: 554/2004, solicitând instanței să se constate că a doua decizie este suspendată de drept, având parțial același conținut cu cel al deciziei deja suspendate în temeiul art. 14. Or, într-o asemenea situație, ar fi important de stabilit dacă la momentul emiterii celei de-a doua decizii cea dintâi era suspendată, iar acest aspect nu poate fi apreciat corect decât în ipoteza stabilirii momentului de la care termenul de 60 de zile, care condiționează efectele menținerii suspendării, începe să curgă.

ireconciliabilă opoziție. Pentru un jurist însă, o dată lămurite lucrurile, alegerea ar trebui să fie facilă.

EVOLUȚII ȘI PERSPECTIVE ÎN
REGLEMENTAREA DAUNELOR MORALE ÎN
CAZUL ASIGURĂRII OBLIGATORII DE
RĂSPUNDERE CIVILĂ AUTO (RCA)

DOI: 10.24193/SUBBiur.65(2020).2.2
Data publicării online: 31.07.2020

Bogdan Ioniță*

Rezumat: Pentru o lungă perioadă de timp, stabilirea cuantumului daunelor morale pentru persoanele prejudiciate ca urmare a unor accidente de circulație a fost lăsată la aprecierea instanțelor. În lipsa unor orientări sau criterii legale sau jurisprudențiale obligatorii practica judiciară a generat imprevizibilitate, cu efecte negative pentru toți cei implicați. Jurisprudența românească a reușit să-și construiască ca repere doar anumite criterii generale de stabilire a cuantumului daunelor morale, nu și niște sume/valori (spre deosebire de practica judiciară din Italia spre exemplu). De asemenea, nicio inițiativă privată nu a reușit să propună vreun instrument de uniformizare a practicii (ca în Germania).

În acest context, Legea 132/2017 propune criterii legale de stabilire a anumitor daune morale. Însă intervenția legiuitorului român este foarte generală (nedetaliată) spre deosebire de alte țări în care s-au reglementat foarte detaliat sumele care se acordă victimelor accidentelor de circulație pentru compensarea prejudiciului nepatrimonial (cum este cazul Spaniei).

Legea 132/2017 se limitează să propună evaluarea durerilor fizice pe bază de puncte traumatice (valoarea unui punct traumatic fiind egală cu dublul salariului de bază minim brut pe țară garantat în plată, de la data producerii accidentului). În plus,

* Doctorand, Școala Doctorală Științe Economice și Gestiunea Afacerilor, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca; avocat, e-mail: bog_ionita@gmail.com.

ea pare să încerce să limiteze dovedirea traumelor psihice în cazul vătămărilor doar la înscrisuri (ignorând necesitatea/utilitatea dovedirii acestora cu martori) și nu oferă criterii pentru stabilirea daunelor morale în caz de deces. Chiar și așa norma este inaplicabilă pentru că lipsește legislația secundară prin care se stabilește punctajul traumatic.

Cuvinte-cheie: daune morale, accidente de circulație, asigurare de răspundere civilă auto (RCA), Legea 132/2017, victimă, asigurător

DEVELOPMENTS AND PERSPECTIVES IN THE REGULATION OF THE GENERAL DAMAGES COVERED BY THE COMPULSORY CIVIL LIABILITY INSURANCE FOR MOTOR VEHICLES IN ROMANIA

Abstract: For a long time now, the courts have been left to determine the amount of the general damages claimed by the injured persons as a result of traffic accidents. In the absence of mandatory legal or case law guidelines or criteria the case law generated unpredictability with negative effects on all those involved. The Romanian case law has managed to set as benchmarks only certain general criteria for assessing the amount of the compensation for personal injuries, failing to set out fixed amounts/values for the compensation (unlike the Italian case law). In addition, no private initiative has succeeded in proposing a tool to make the practice more consistent (such as in Germany).

In this context, Law 132/2017 proposes legal criteria for determining certain compensations for personal injuries. But the intervention of the Romanian legislator is very general (not detailed) as opposed to other countries having very detailed regulations on the amounts granted to the victims of traffic accidents for compensating personal injuries (such as in Spain).

Law no. 132/2017 only proposes the assessment of the physical pain based on traumatic points (the value of one traumatic point being equal to twice the minimum gross basic salary imposed by law at the time of the accident). Furthermore, it seems to limit the evidence of psychological trauma in case of injuries to documents (ignoring the need/utility of witnesses as evidence) and offers no criteria for the assessment of the compensation for personal injuries in case of death following a traffic accident. Even so the legal provisions are not applicable because the secondary legislation establishing the traumatic score is still missing for the time being.

Keywords: compensations for personal injuries, traffic accidents, motor third party liability insurance, Law 132/2017, victim, insurer

Una dintre materiile cu jurisprudență imprevizibilă este cea a daunelor morale. Imprevizibilitatea se manifestă abundant în cazul accidentelor de circulație unde, frecvent, victimele se adresează instanței pentru a obține despăgubiri mai mari față de sumele acordate de asigurători. Deși treptat jurisprudența și-a conturat câteva repere generale, a continuat să fie relevant contextul specific al fiecărui caz în parte. Această libertate a instanțelor de judecată a condus însă la soluții atât de diverse încât stabilirea daunelor morale în instanță seamănă câteodată cu o loterie. Prin Legea 132/2017¹ (încă nefuncțională în lipsa legislației secundare de aplicare), legiuitorul încearcă să fixeze niște criterii limitate prin care să aducă mai multă stabilitate și previzibilitate în acest domeniu în interesul tuturor celor implicați (victime, asigurători, instanțe).

După un scurt istoric (I), vom prezenta cu titlu general practica actuală a stabilirii daunelor morale de către instanțele din România (II) și soluțiile pe care le-au găsit alte state din Europa, care pot fi avute în vedere ca potențiale modele de valorificat (III). În acest context, vom trece în revistă prevederile relevante din Legea 132/2017 (IV) și vom face observații pe marginea acestora (V), trăgând niște concluzii la final (VI).

¹ Legea nr. 132/2017 privind asigurarea obligatorie de răspundere civilă auto pentru prejudicii produse terților prin accidente de vehicule și tramvaie, publicată în M.of.: 431/12.06.2017, în vigoare din 12 iulie 2017.

I. Scurt istoric recent al reglementării daunelor morale în materia asigurării RCA

Cea mai notabilă reglementare din punctul de vedere al „longevității” din perioada post-comunistă este Legea 136/1995². Totodată, această lege a fost prima reglementare, ulterioară Revoluției din 1989, care a fost dedicată asigurărilor.

Anterior Legii 136/1995, materia asigurărilor fusese reglementată de Decretul 471/1971³. În respectivul decret, asigurarea de răspundere civilă pentru pagubele produse prin accidente de autovehicule era prevăzută ca o asigurare prin efectul legii în care despăgubirile erau plătite de către Administrația Asigurărilor de Stat. Din motive ideologice, respectiva reglementare nu conținea referiri la daune morale⁴.

Revenind la Legea 136/1995, chestiunea daunelor morale în cazul asigurării RCA nu a fost reglementată în cadrul acestei legi ci la nivel de legislație secundară, respectiv prin norme referitoare la asigurarea de

² Legea nr. 136/1995 privind asigurările și reasigurările în România, publicată în M.of.: 303/30.12.1995, abrogată prin art. 40 alin. (1) din OUG: 54/2016 privind asigurarea obligatorie de răspundere civilă auto pentru prejudicii produse terțelor persoane prin accidente de vehicule și de tramvaie, publicată în M.of.: 723/19.09.2016.

³ Decretul nr. 471/1971 cu privire la asigurările de stat, al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, publicat în B.of.: 161/28.12.1971, abrogat prin art. 70 din Legea 136/1995, publicată în M.of.: 303/30.12.1995.

⁴ D: 471/1971 a fost adoptat într-o perioadă în care în practica judiciară nu era admisă repararea pe cale bănească a daunelor morale. După cum s-a arătat (L. POP, *Drept civil român. Teoria generală a obligațiilor*, ed. Lumina Lex, București, 2000, p. 209), această perioadă a început în anul 1952 când a fost pronunțată Decizia de îndrumare nr. VII a Plenului fostei instanțe supreme privind imposibilitatea de a se acorda despăgubiri pentru prejudicii de ordin moral pe motiv că nu se poate concepe plata unei sume de bani ca echivalent pentru suferința cauzată omului.

răspundere civilă auto emise de Comisia de Supraveghere a Asigurărilor⁵ (înlocuită din anul 2012 de Autoritatea de Supraveghere Financiară⁶).

Cele dintâi norme emise în aplicarea Legii 136/1995 pe care le-am identificat, respectiv Hotărârea de Guvern 1259/1996⁷, fac referire la prejudiciile fără caracter patrimonial în contextul plafonelor maxime ale despăgubirilor stabilite în cazul vătămării corporale sau decesului. Acest act normativ prevedea că în unul și același accident, indiferent de numărul persoanelor răspunzătoare de producerea pagubelor, asiguratorul acordă despăgubiri, în caz de vătămări corporale sau de deces, inclusiv pentru prejudicii fără caracter patrimonial, până la 15.000.000 lei (vechi) pentru fiecare persoană accidentată, dar nu mai mult de 40.000.000 lei (vechi), indiferent de numărul persoanelor accidentate.

⁵ Denumită în continuare CSA.

⁶ Denumită în continuare ASF. Prin Ordonanța de Urgență a guvernului privind înființarea, organizarea și funcționarea Autorității de Supraveghere Financiară, nr. 93/2012, publicată în M.of.: 874/ 21.12. 2012, în vigoare din 21 decembrie 2012, această instituție s-a înființat prin preluarea și reorganizarea tuturor atribuțiilor și prerogativelor Comisiei Naționale a Valorilor Mobiliare, Comisiei de Supraveghere a Asigurărilor și Comisiei de Supraveghere a Sistemului de Pensii Private.

⁷ HG: 1259/1996 privind unele măsuri în aplicarea art. 53 din Legea nr. 136/1995 privind asigurările și reasigurările în România, în legătură cu asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule, publicată în M.of.: 306/25.11.1996, abrogată prin art. 14 din HG: 906/1998 referitoare la unele măsuri în legătură cu asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule, publicată în M.of.: 491/21.12.1998.

În Ordinul ministrului finanțelor 2436/1996⁸ precum și în Hotărârea de Guvern 906/1998⁹ se preciza că despăgubirile nu pot fi stabilite pe baza convenției dintre asigurați, persoanele păgubite și asiguratorii, în cazul în care se formulează pretenții având ca obiect daunele morale¹⁰. Din aceste prevederi se poate deduce că daunele morale puteau fi stabilite doar pe cale judecătorească.

Acele normative referitoare la stabilirea despăgubirilor în cazul RCA, din perioada 1999-2001, nu au mai cuprins prevederea referitoare la interdicția stabilirii pe cale amiabilă a daunelor morale¹¹. Singura referire la

⁸ Ordinul ministrului finanțelor privind aprobarea Normelor tehnice cu privire la aplicarea asigurării obligatorii de răspundere civilă pentru pagube produse prin accidente de autovehicule, nr. 2436/1996, publicat în M.of.: 314/28.11.1996, abrogat prin art. 14 din HG: 906/1998 referitoare la unele măsuri în legătură cu asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule, publicată în M.of.: 491/21.12.1998. Art. 4 din acest ordin prevede că începând cu data de 1 ianuarie 1997 își încetează aplicabilitatea Normele tehnice nr. 185109 din 30 ianuarie 1996. Nu am reușit să identificăm conținutul respectivelor norme tehnice din 30 ianuarie 1996.

⁹ HG 906/1998 privind unele măsuri în legătură cu asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule, publicată în M.of.: 491/21.12.1998, abrogată prin art. 15 din HG: 1054/1999 privind unele măsuri în legătură cu asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule, publicată în M.of.: 640/29.12.1999.

¹⁰ Conform art. 6 alin. (5) din ambele reglementări (Ordinul ministrului finanțelor nr. 2436/1996 și Normele tehnice aprobate prin HG: 906/1998).

¹¹ Este vorba despre:

- HG: 1054/1999 privind unele măsuri în legătură cu asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule, publicată în M.of.: 640/29.12.1999, abrogată prin art. 16 din HG: 1194/2000 privind unele măsuri în legătură cu asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule, publicată în M.of.: 628/5.12.2000;

- HG: 1194/2000 privind unele măsuri în legătură cu asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule, publicată în M.of.: 628/5.12.2000, abrogată prin art. 47 alin. (2) lit. k) din Legea nr. 32/2000 privind societățile de asigurare și supraveghere a asiguratorilor, publicată în M.of.: 148/10.04.2000;

despăgubirile pentru prejudiciile fără caracter patrimonial în cadrul acestor reglementări era în prevederile referitoare la plafoanele maxime ale despăgubirilor, plafoane care includeau și daunele morale.

Ordinele Președintelui CSA 9/2002¹² și 3.113/2003¹³ au prevăzut, din nou, interdicția stabilirii pe cale amiabilă a daunelor morale¹⁴.

Începând din anul 2004 și până la abrogarea Legii 136/1995 prin adoptarea OUG 54/2016¹⁵, normele relevante au prevăzut că daunele morale

- Ordinul Președintelui CSA nr. 8/2001 pentru punerea în aplicare a Normelor privind aplicarea legii în domeniul asigurărilor obligatorii de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule, publicat în M.of.: 765/30.11.2001, abrogat prin art. 2 din Ordinul Președintelui CSA nr. 9/2002 pentru aprobarea Normelor privind aplicarea legii în domeniul asigurărilor obligatorii de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule și autorizarea asigurătorilor care vor practica această asigurare în anul 2003, publicat în M.of.: 882/7.12.2002.

¹² Ordinul Președintelui CSA pentru aprobarea Normelor privind aplicarea legii în domeniul asigurărilor obligatorii de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule și autorizarea asigurătorilor care vor practica această asigurare în anul 2003, nr. 9/2002, publicat în M.of.: 882/7.12.2002, abrogat prin art. 2 din Ordinul Președintelui CSA nr. 3.113/2003 pentru aprobarea Normelor privind aplicarea legii în domeniul asigurărilor obligatorii de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule și autorizarea asigurătorilor care vor practica această asigurare în anul 2004, publicat în M.of.: 858/3.12.2003.

¹³ Ordinul Președintelui CSA pentru punerea în aplicare a Normelor privind aplicarea legii în domeniul asigurărilor obligatorii de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule și autorizarea asigurătorilor care vor practica această asigurare în anul 2004, nr. 3.113/2003, publicat în M. of.: 858/3.12.2003, abrogat prin art. 3 din Ordinul Președintelui CSA nr. 3.108/2004 pentru punerea în aplicare a Normelor privind aplicarea legii în domeniul asigurărilor obligatorii de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule și autorizarea asigurătorilor pentru practicarea asigurării obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse terților prin accidente de autovehicule, publicat în M.of.: 1214/17.12.2004.

¹⁴ Conform art. 32 pct. 4 (din ambele acte normative).

¹⁵ OUG: 54/2016 privind asigurarea obligatorie de răspundere civilă auto pentru prejudicii produse terțelor persoane prin accidente de vehicule și de tramvaie, publicată în M.of.: 723/19.09.2016, abrogată prin art. 45 lit. b) din Legea nr. 132/2017 privind asigurarea

în cazul vătămarilor corporale și al decesului se stabilesc „în conformitate cu legislația și jurisprudența din România”.

În contextul unei „longevități” de aproape 20 de ani a Legii 136/1995¹⁶, în perioada 2016-2017 asigurarea de RCA a făcut obiectul unei instabilități legislative fără precedent în ultimii zeci de ani.

Prima reglementare având forța unei legi care este dedicată exclusiv asigurării RCA este OUG: 54/2016¹⁷. Aceasta a fost în vigoare doar aproximativ 10 luni, fiind abrogată la data de 12 iulie 2017 de Legea 132/2017¹⁸.

Legea 132/2017 este în prezent principalul act normativ în materia asigurării RCA. Regulile cuprinse în Legea 132/2017 sunt detaliate în cadrul Normei ASF 20/2017¹⁹.

Ca să completăm tabloul legislației în vigoare aplicabile daunelor morale în materia asigurării RCA, precizăm că normele specifice din Legea 132/2017 se completează cu normele generale din Codul Civil referitoare la daunele morale (art. 253 și art. 1.391 C. civ.), contractul de asigurare (art.

obligatorie de răspundere civilă auto pentru prejudicii produse terților prin accidente de vehicule și tramvaie, publicată în M.of.: 431/12.06.2017.

¹⁶ Este adevărat că au existat numeroase modificări pe durata în care Legea 136/1995 a fost în vigoare, însă în contextul instabilității legislative din România, se poate afirma că această reglementare a „rezistat” o perioadă de timp semnificativă.

¹⁷ L: 136/1995 se referea la toate tipurile de asigurări, nu doar la RCA.

¹⁸ Propunerea legislativă care s-a concretizat în L: 132/2017 a fost inițiată cu aproximativ 4 luni înainte de adoptarea OUG: 54/2016. Cu toate acestea, OUG: 54/2016 a fost adoptată la data de 19 septembrie 2016 (în condițiile în care senatul adoptase deja, la 13 septembrie 2016, propunerea legislativă care urma să devină L: 132/2017 și urma ca asupra acestei propuneri să decidă Camera Deputaților, în calitate de cameră decizională).

¹⁹ Norma ASF nr. 20/2017 privind asigurările auto în România, publicată în M.of.: 624/1.08.2017, în vigoare din 1 august 2017.

2.199-2.213 C. civ) și asigurarea de răspundere civilă (art. 2223-2226 C. civ.)²⁰.

II. Contextul intervenției legiuitorului prin intermediul Legii 132/2017. Aspecte generale referitoare la practica stabilirii daunelor morale pe cale jurisprudențială în cazul accidentelor de circulație

A. Ce înseamnă „jurisprudența”?

După cum se poate remarca din istoricul de mai sus, adoptarea Legii 132/2017 are loc în contextul în care o perioadă destul de lungă de timp daunele morale s-au stabilit „în conformitate cu legislația și jurisprudența din România”. Cum legislația s-a limitat să prevadă doar un plafon maxim al despăgubirilor (vizând atât prejudiciile patrimoniale cât și prejudiciile nepatrimoniale) pentru vătămrile corporale și decese produse în cadrul unui și aceluiași accident, indiferent de numărul persoanelor prejudiciate, cuantumul daunelor morale s-a stabilit conform jurisprudenței.

Termenul de „jurisprudență” este unul larg. O anumită restrângere sau individualizare a noțiunii de „jurisprudență” este necesară în contextul în care practic este imposibil pentru o instanță atunci când pronunță o soluție în materia daunelor morale să se raporteze la întreaga jurisprudență existentă la nivel național.

²⁰ Este vorba despre Legea nr. 287/2009 privind Codul Civil, publicată în M.of.: 511/24.07.2009, intrată în vigoare la 01.10.2011.

Înalta Curte de Casație a arătat într-o hotărâre mai recentă că reperul care ar trebui să fie avut în vedere este „cel al **jurisprudenței constante și unitare** (s.n.), iar nu al jurisprudenței care consacră soluții ce rămân cazuri izolate sau particulare, ce se raportează la situații de fapt deosebite²¹”, iar, cu altă ocazie, că „noțiunea de jurisprudență nu se poate rezuma la decizii izolate de speță ci era necesar ca recurenta să probeze că, în **practica judiciară vizând situații comparabile** (s.n.), au fost evidențiate în mod constant criterii pe baza cărora au fost stabilite într-un anumit quantum daune cu caracter moral²².”

Din aceste hotărâri rezultă că pentru a prezenta relevanță în soluționarea cererilor referitoare la daunele morale, hotărârile judecătorești invocate trebuie să se refere la situații comparabile cu cazul concret și să demonstreze o anumită constanță.

Cu toate acestea, din cuprinsul altor hotărâri judecătorești rezultă că nu este obligatorie raportarea la soluțiile exprimate de instanțe în cazuri similare deoarece instanța ar trebui să țină cont de **particularitățile cazului concret**.

De exemplu, Înalta Curte de Casație și Justiție a reținut, într-un caz, că „criteriile avute în vedere prin jurisprudență au caracter orientativ, asupra căroră apreciază judecătorul de la caz la caz, fără ca instanța de judecată să fie

²¹ Dec.civ.: 378/21.02.2019, [la adresa https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=150707](https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=150707).

²² Dec.civ.: 854/08.04.2016, <https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=138845>.

ținută să acorde același cuantum al sumelor de bani, pentru situații de fapt similare²³.”

În contextul în care ar fi mai important ca instanța să țină cont de particularitățile cauzei, se pune întrebarea ce rol mai au soluțiile pronunțate de instanțe în alte cauze (chiar vizând situații comparabile și demonstrând o jurisprudență constantă și unitară), în ultimă instanță ce rost mai are prevederea legală referitoare la stabilirea daunelor morale conform jurisprudenței din România?

Din formularea legală, că daunele morale se stabilesc „în conformitate cu legislația și jurisprudența din România” s-ar putea deduce că se tinde la acordarea statutului de izvor de drept jurisprudenței²⁴. Însă chiar în jurisprudență s-a subliniat că nu este așa.

De exemplu, Înalta Curte de Casație și Justiție a subliniat, în cadrul Deciziei civile nr. 1672/14.11.2017, că „practica judiciară nu reprezintă izvor de drept, iar instanța de judecată este suverană în a-și forma convingerea asupra chestiunilor deduse judecății, despăgubirile morale acordate fiind rezultatul analizei judiciare specifice fiecărui caz în parte, funcție de situația de fapt și de probele administrate. Astfel, împrejurarea că în cauze cu obiect similar s-au acordat despăgubiri cu titlu de daune morale mult inferioare sumei stabilite în cazul reclamantei, nu este de natură să influențeze soluția din prezenta speță²⁵.”

²³ Dec.civ.: 1758/09.11.2017, <https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5Bo%5D.Key=id&customQuery%5Bo%5D.Value=143937>.

²⁴ Așa cum reamărcă și Tribunalul Arad, în sent.civ.: 193/03.03.2016 (nedefinitivă - conform informațiilor disponibile, <http://www.rolii.ro/hotarari/5886509be49009043b001243>).

²⁵ Dec.civ.: 1672/14.11.2017, <https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5Bo%5D.Key=id&customQuery%5Bo%5D.Value=143227>.

Prin urmare, ca principiu, jurisprudența nu este izvor de drept iar celelalte hotărâri pronunțate de instanțele judecătorești nu sunt obligatorii pentru cazul concret²⁶.

După cum transpare și din jurisprudența evocată anterior, practica altor instanțe în materia daunelor morale poate fi valorificată doar ca un criteriu orientativ, în condițiile în care „fiecare speță are particularitățile ei, după cum prejudiciul moral încercat de victimă este particular, fără a se putea face analogii cu situația altor persoane²⁷”, iar **rolul cel mai important în cuantificarea daunelor morale îl are judecătorul cauzei**. Această idee a fost judicios reflectată și de Curtea de Apel Iași atunci când a reținut că „evaluarea daunelor morale, chiar atunci când existența lor este evidentă, de regulă nu se face prin folosirea unor criterii obiective ci doar pe baza unor aprecieri subiective în care rolul hotărâtor îl are posibilitatea de orientare a judecătorului în cunoașterea sufletului uman și a reacțiilor sale²⁸.”

Concluzia este că instanța (judecătorul sau judecătorii) care judecă cererea de acordare a daunelor morale va decide în special prin raportare la

²⁶ Prin excepție, hotărârile pronunțate de Înalta Curte de Casație și Justiție în soluționarea recursurilor în interesul legii precum și hotărârile prelabile în dezlegarea unor chestiuni de drept au caracter obligatoriu pentru instanțe de la momentul publicării acestora în Monitorul Oficial al României (pentru detalii cu privire la reglementarea recursului în interesul legii și a hotărârii prelabile pentru dezlegarea unor chestiuni de drept, a se vedea prevederile art. 514-518, respectiv art. 519-521 din Codul de procedură civilă). În plus, fără a intra în detalii, putem aminti și de deciziile Curții Constituționale, în admiterea excepțiilor de neconstituționalitate sau hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului sau ale Curții de Justiție a Uniunii Europene.

²⁷ CA Oradea, dec.civ.: 258/14.10.2015,

<http://www.rolii.ro/hotarari/589a3727e49009742f00027e>.

²⁸ CA Iași, dec.pen.: 1317/06.12.2012,

<http://www.rolii.ro/hotarari/58964bdae490091810001b9f>. Această idee este reflectată și în

CA Timișoara, dec.civ.: 1029/11.09.2013,

<http://www.rolii.ro/hotarari/5894fdcce490094428000e89>.

împrejurările concrete ale cauzei. În condițiile în care jurisprudența nu este izvor de drept, instanța nu are obligația să o preia necondiționat, putând s-o folosească în mod orientativ „în măsura care este compatibilă cu economia fiecărei cauze concrete deduse judecătii²⁹.”

B. Valorificarea jurisprudenței la stabilirea cuantumului daunelor morale

Ca principiu, instanțele valorifică jurisprudența anterioară mai puțin din punct de vedere al cuantumului (pentru a acorda același quantum sau un quantum similar al daunelor morale³⁰) ci, mai mult, țin cont de criteriile de determinare a daunelor morale (mai ales cele stabilite de Înalta Curte de Casație și Justiție).

În motivarea hotărârilor judecătorești relevante se face referire în mod constant la criteriile de stabilire a daunelor morale menționate în cuprinsul deciziei Curții Supreme de Justiție nr. 89/09.06.2003, respectiv: consecințele negative suferite de cel în cauză în plan fizic și psihic, importanța valorilor

²⁹ ÎCCJ, Dec.civ.: 1041/29.05.2019, <https://www.sci.ro/1093/Detaili-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=155593>.

³⁰ Instanțele valorifică jurisprudența anterioară în privința cuantumului daunelor morale mai ales atunci când victimele aceluiași accident rutier solicită daune morale în procese diferite, nu în cadrul aceluiași proces. În astfel de cazuri sunt aplicate și principiile tratamentului egal și nediscriminării. De exemplu, Tribunalul Timiș a ținut cont în cadrul sent.civ.: 655/03.09.2013, <http://www.rolii.ro/hotarari/58983bc6e4900940190007fd>, când a acordat fiilor majori câte 75.000 euro cu titlu de daune morale ca urmare a decesului tatălui lor, că în procesul penal, mamei lor (soția defunctului), i se acordase aceeași sumă de 75.000 euro cu titlu de daune morale. Astfel, instanța a considerat că „suma de 75.000 euro pentru fiecare reclamant nu este una exagerată și nu duce la îmbogățirea fără justă cauză a acestora având în vedere întregul context al urmărilor produse de accident și, nelipsit de importanță, faptul că prin Decizia penală nr. 1342 din 27 septembrie 2012 a Curții de Apel Timișoara, secția penală, toate părțile civile, rude ale persoanelor ce au decedat în urma accidentului, inclusiv mama lor, și în a căror situație similară se află și reclamantii, au primit câte 75.000 euro daune.”

lezate, măsura în care au fost lezate aceste valori, intensitatea cu care au fost percepute consecințele vătămării, măsura în care i-a fost afectată situația familială, profesională și socială, echitatea³¹.

Pe lângă acestea, au fost identificate, în practica judiciară, și alte criterii generale (cum ar fi culpa victimei, vârsta victimei, nivelul general de trai, contextul social-economic).

Există și criterii specifice cu privire la stabilirea daunelor morale în caz de deces (cum ar fi gradul de rudenie cu victima) sau în caz de vătămări (cum ar fi numărul de zile de îngrijiri medicale necesare pentru însănătoșire).

C. Efectul stabilirii daunelor morale conform jurisprudenței

Valorificarea jurisprudenței doar din perspectiva criteriilor de stabilire a daunelor morale, abordându-se un rol deosebit de important circumstanțelor particulare ale cauzei, nu a fost de natură să asigure o practică

³¹ Constanța reținerii acestor criterii în jurisprudență a fost remarcată și în ÎCCJ, dec.civ.: 257/29.01.2015, <https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=127575>.

Una dintre abordările cel mai des întâlnită în hotărârile judecătorești în motivarea modului de acordare a daunelor morale este următoarea:

„Principiul ce se degajă din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului în materia daunelor morale, pe care instanțele naționale sunt obligate să îl aplice, este acela al statuării în echitate asupra despăgubirii acordate victimei, în raport de circumstanțele particulare ale fiecărui caz în parte. De asemenea, conform aceleiași jurisprudențe, despăgubirile acordate trebuie să păstreze un raport rezonabil de proporționalitate cu dauna suferită, sens în care a fost consacrat principiul proporționalității daunei cu despăgubirea acordată.

Suma de bani acordată cu titlu de daune morale nu trebuie să devină o sursă de îmbogățire pentru victimă, dar nici să aibă numai un caracter pur simbolic, ci ea trebuie să reprezinte doar atât cât este necesar pentru a-i ușura ori compensa, în măsura posibilă, suferințele pe care le-a îndurat sau eventual mai trebuie să le îndure.” (dintre hotărârile judecătorești în care poate fi întâlnit acest citat amintim ÎCCJ, dec.civ.: 925/25.03.2015 <https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=129975> și ÎCCJ, dec.civ.: 521/07.03.2019, <https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=153783>).

judiciară unitară și predictibilă. Acest fapt a fost remarcat chiar în cuprinsul unor hotărâri judecătorești. De exemplu, Curtea de Apel București a remarcat că „jurisprudența reprezintă un punct de reper, fără a fi însă esențială atâta timp cât nu este una constantă și generalizată, iar marja de apreciere a instanțelor este largă³².”

În jurisprudență sunt situații în care se înregistrează diferențe mari între sumele acordate de instanțele care soluționează aceeași cauză (între soluțiile instanțelor de fond și soluțiile instanțelor de control judiciar).

De exemplu, Curtea de Apel Ploiești a diminuat daunele morale acordate de instanța de fond³³ la un sfert: de la 100.000 euro la 25.000 euro în favoarea soției pentru decesul soțului, sumă pe care a considerat-o „un quantum decent și îndestulător în a acoperi prejudiciile psihice suferite”. În motivarea acestei soluții, Curtea de Apel Ploiești a reținut că „atât practica Curții de Apel Ploiești cât și a Curții Europene a Drepturilor Omului cum este și cea depusă la dosarul cauzei de către asigurătorul de răspundere civilă, se îndreaptă către o despăgubire onestă și echivalentă în același timp, fără extravagante financiare acordate doar pe considerentul că «asigurătorul are de unde să plătească»³⁴.”

Într-un alt caz, Judecătoria Sectorului 5 București a acordat victimei, în vârstă de 9 ani, care a necesitat pentru vindecare 110-120 zile de îngrijiri

³² CA București, dec.civ.: 440/26.02.2018, așa cum rezultă din ÎCCJ, dec.civ.: 3995/15.11.2018, <https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5Bo%5D.Key=id&customQuery%5Bo%5D.Value=149726>).

³³ Jud. Sinaia, sen.pen.: 168/07.10.2011, <http://www.rolii.ro/hotarari/58a1acfee49009e03d000off>.

³⁴ CA Ploiești, dec.pen.: 342/13.03.2012, <http://www.rolii.ro/hotarari/5899cc97e49009342400227f>.

medicale, suma de 100.000 euro³⁵. Curtea de Apel București a reanalizat quantumul daunelor și a redus de cinci ori valoarea daunelor morale (acordând doar suma de 20.000 euro³⁶).

Ca alt exemplu, Tribunalul Brașov a acordat victimei care a suferit leziuni necesitând 180 zile de îngrijiri medicale, inclusiv având gradul II de invaliditate, daune morale în quantum de 100.000 euro. În schimb, instanța de apel (Curtea de Apel Brașov) a apreciat că prima instanță a acordat daune morale într-un quantum prea redus, majorând de 4 ori valoarea daunelor acordate de prima instanță (respectiv a acordat suma de 400.000 euro³⁷).

Aceste situații, în care există discrepanțe mari între sumele acordate de instanțele care soluționează aceeași cauză, debusolează și mai mult victimele aflate oricum într-o stare de fragilitate psihică și fizică, prelungind și acutizând conflictele născute în urma evenimentelor rutiere. De asemenea, se creează o impredictibilitate nocivă și pentru asiguratorii.

În acest context, al imprevizibilității practicii judiciare, nu de puține ori chiar instanțele au criticat lipsa unor criterii mai precise de stabilire a daunelor morale. De exemplu, Curtea de Apel București a constatat, în cadrul mai multor hotărâri, că legislația și jurisprudența națională, singurele criterii prevăzute de lege pentru stabilirea daunelor morale, sunt „generale și fără o eficiență concretă cât timp legislația stabilește doar cadrul răspunderii civile

³⁵ Jud. Sect. 5 București, 135/24.01.2014,

<http://www.rolii.ro/hotarari/58a29ac1e490093c200020cf>.

³⁶ CA București, dec.pen.: 1523/05.12.2014 (hotărâre consultată la adresa

<http://www.rolii.ro/hotarari/589ff8aee4900944420008bf>).

³⁷ Ca Brașov, dec.civ.: 438/08.07.2014,

<http://www.rolii.ro/hotarari/58934cdee490093021001c5e>. Soluția instanței de apel a fost confirmată în recurs prin ÎCCJ, dec.civ.: 257/29.01.2015, <https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=127575>.

delictuale, iar jurisprudența nu este încă stabilizată astfel încât să se poată asigura și garanta repararea echitabilă și unitară a tuturor victimelor ținând cont mai ales de valorile astfel protejate. Totodată, valoarea maximă fixată prin lege nu are relevanță directă, sumele acordate în concret cu titlu de daune morale urmând a fi evaluate în concret în fiecare cauză³⁸.”

D. Tentativa de autoreglementare a pieței

Calificat ca un prim demers de autoreglementare a pieței din România³⁹, în anul 2012, a apărut, sub egida Fondului de Protecție a Victimelor Străzii, studiul intitulat „Ghidul pentru soluționarea daunelor morale: studiu privind practica națională și europeană în materie, sinteză și recomandări pentru soluționarea daunelor morale suferite ca urmare a vătămării sănătății și a integrității corporale ori a decesului persoanelor produse prin accidente de vehicule⁴⁰”.

Acest ghid și-a propus să determine un nivel mediu al prejudiciului moral în urma procesării informațiilor cuprinse în 2.339 de decizii ale Curților

³⁸ De exemplu, CA București, dec.civ.: 666/24.09.2014, <http://www.rolii.ro/hotarari/589fe634e49009483e000cd9> și CA București, dec.civ.: 791/12.05.2016, <http://www.rolii.ro/hotarari/58a04a42e49009483f000755>.

³⁹ Uniunea Națională a Societăților de Asigurare și Reasigurare din România (UNSAR), infograficul *Daunele morale ca urmare a vătămărilor corporale și/sau decesului în accidente de auto*” (p. 2) consultat în format electronic pe pagina de internet a UNSAR la adresa <http://unsar.ro/wp-content/uploads/2013/03/Infografic-daune-morale.pdf> (data ultimei accesări 29.05.2020).

⁴⁰ Sorin GRECEANU, Mihai NECRELESCU, *Ghidul pentru soluționarea daunelor morale: studiu privind practica națională și europeană în materie, sinteză și recomandări pentru soluționarea daunelor morale suferite ca urmare a vătămării sănătății și a integrității corporale ori a decesului persoanelor produse prin accidente de vehicule*, ed. Unsicar, București, 2012 (denumit în continuare „Ghidul”).

de Apel din România pronunțate în 2009 și 2010. Autorii acestui ghid au ajuns la o valoare medie generală de 52.883 de lei în cazul unei persoane îndreptățite la daune morale în caz de deces⁴¹ și la o valoare de 334 de lei pentru fiecare zi de îngrijire medicală necesară vindecării pentru compensarea prejudiciului nepatrimonial suferit în caz de vătămări ca urmare a unui accident de circulație.

În cadrul ghidului s-a precizat că aceste valori reprezintă doar o medie, despăgubirile putând fi individualizate, prin majorare sau diminuare, în funcție de particularitățile fiecărui caz și de probele existente. Totodată, pentru ca soluțiile propuse să poată fi utilizate pe termen lung, s-a propus actualizarea nivelului mediu al despăgubirilor cu indicele câștigului salarial mediu net lunar pe economie stabilit de Institutul Național de Statistică⁴².

În mod frecvent asigurătorii au invocat în fața instanțelor prevederile ghidului ca un argument pentru poziția lor de a li se acorda victimelor sume care să nu depășească (sau măcar să fie apropiate de) valorile prevăzute în cadrul ghidului.

Ca regulă, instanțele nu au utilizat acest ghid ca instrument de stabilire a cuantumului daunelor morale. Orientarea majoritară a instanțelor este în sensul că acesta nu are un caracter obligatoriu la stabilirea cuantumului daunelor morale ci reprezintă doar un instrument cu un rol orientativ și consultativ.

⁴¹ În funcție de relația persoanei prejudiciate cu persoana decedată, în cadrul Ghidului s-au menționat următoarele valori medii ale despăgubirii: 75.097 lei pentru părinte (mama/tata) ca urmare a decesului fiului/fiicei, 52.510 lei pentru decesul soțului/soției, 51.324 lei pentru copilul minor (fiul/fiica), respectiv 36.434 lei pentru copilul major ca urmare a decesului părintelui (mama/tata) și 29.912 lei pentru fratele/sora celui defunct, Ghidul, p. 26).

⁴² Ghidul, p. 30.

De exemplu, Curtea de Apel Alba-Iulia a arătat că ghidul amintit nu poate avea decât cel mult un caracter informativ întrucât rezultatele acestuia nu sunt cuprinse într-un act normativ de care trebuie să se țină seama atunci când instanța are de soluționat o acțiune prin care sunt solicitate despăgubiri izvorâte din contractul de asigurare⁴³.

De asemenea, într-o hotărâre mai recentă, înalta Curte de Casație și Justiție a arătat că „în procesul de cuantificare a daunelor morale, instanțele nu se pot întemeia pe criteriile oferite de Ghidul pentru soluționarea daunelor morale întocmit de Fondul de protecție a victimelor străzii. Acest Ghid, care conține date statistice extrase din hotărâri ale instanțelor judecătorești, a fost elaborat, cu titlu de recomandare, pentru uzul societăților de asigurări, iar aceste date statistice nu pot fi asimilate legislației și jurisprudenței românești. Ghidul nu reprezintă un criteriu legal de evaluare judiciară a prejudiciului moral, ci un instrument de lucru la dispoziția asigurătorilor în procedura administrativă, neavând putere normativă și, deci, caracter obligatoriu pentru instanțe⁴⁴”.

În contextul în care piața nu a reușit să se regleze de la sine (în sensul că jurisprudența nu a reușit să-și stabilească niște repere suficient de determinate sau determinabile astfel încât să ofere o doză rezonabilă de predictibilitate în cuantificarea daunelor morale), intervenția legiuitorului, prin stabilirea unor criterii legale, poate fi o soluție pentru îmbunătățirea actualei practici de cuantificare a daunelor morale. Rămâne de văzut în ce

⁴³ CA Alba Iulia, dec.: 279/10.06.2015,

<http://www.rolii.ro/hotarari/589505e5e490092824001895>.

⁴⁴ Decizia civilă nr. 378/21.02.2019 (hotărâre consultată [la adresa https://www.scj.ro/1093/Detaili-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=150707](https://www.scj.ro/1093/Detaili-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=150707)).

măsură se va reuși acest lucru prin intermediul Legii 132/2017. În continuare, vom atrage atenția asupra unor probleme pe care le ridică această reglementare. Înainte de aceasta vom prezenta pe scurt ce soluții au găsit alte state la problema atât de delicată a cuantificării bănești a prejudiciului nepatrimonial cauzat ca urmare a accidentelor de circulație.

III. Scurtă incursiune în practica altor state

În continuare, vom oferi niște repere generale din câteva mari state europene care au găsit diverse soluții prin care au oferit pieței o mai mare previzibilitate în cuantificarea daunelor morale, ceea ce a condus inclusiv la degrevarea instanțelor prin creșterea numărului cazurilor soluționate pe cale amiabilă. Aceste soluții pot constitui eventuale modele și pentru România.

Până în anii '90, în **Italia**, situația era similară cu cea de astăzi din România (în sensul că modul de stabilire a daunelor morale era la aprecierea instanțelor, fără a exista criterii legale). Însă, de atunci, quantumul prejudiciului nepatrimonial se stabilește în Italia în baza unui sistem tabelar dezvoltat pe bază jurisprudențială. Numeroase instanțe din Italia au elaborat tabele de stabilire a prejudiciilor nepatrimoniale însă, dintre toate tabelele, s-au impus treptat cele ale Tribunalului din Milano, care au ajuns la o largă răspândire (în prezent sunt utilizate de aprox. 70%-80% dintre instanțe⁴⁵).

⁴⁵ Lorenzo VISMARA, *The Court of Milan Tables – Bodily Injury Compensation in Italy*, articol din iulie 2018, p. 4, disponibil pe internet la adresa <https://media.genre.com/documents/cfpc1807-en.pdf> (data ultimei accesări: 02.06.2020).

Prima ediție a tabelelor Tribunalului din Milano datează din anul 1995. Cea mai recentă ediție datează din anul 2018⁴⁶. Tabelul principal⁴⁷ conține valori medii ale daunelor nepatrimoniale pentru vătămarea permanentă a integrității psiho-fizice în funcție de gradul de invaliditate (de la 1%-100%) și de vârsta victimei (de la 1 la 100 de ani). Calculul valorii daunelor se efectuează pe baza unui factor progresiv în funcție de gravitatea dizabilității/invalidității permanente și a unui factor regresiv constând în victima persoanei lezate. Faptul că valoarea daunelor scade o dată cu vârsta este explicată prin aceea că o persoană care suferă o vătămare la o vârstă tânără va trebui să suporte consecințele dizabilității pentru o perioadă mai lungă decât o persoană vătămată la o vârstă mai mare. Calculul acestor valori are la bază hotărârile anterioare ale instanței din Milano.

Sumele medii pentru vătămări „standard” (care se manifestă frecvent) prevăzute în tabel pot fi „personalizate” (ajustate) ținând cont de circumstanțele specifice ale cazului concret printr-o creștere a valorii medii în limita unui anumit procent stabilit în tabel (care variază între 25%-50%).

⁴⁶ Această ediție poate fi consultată online pe site-ul „Observatorului pentru justiție civilă” din Milano (organism informal înființat în anul 1993 pe lângă instanța din Milano și format din magistrați, medici legiști, profesori și avocați, reprezentând deopotrivă companiile de asigurări cât și victimele accidentelor și care se ocupă de elaborarea tabelelor acestei instanțe) la adresa <http://milanoservatorio.it/wp-content/uploads/2018/03/OSSMI-TABELLE-MILANO-EDIZIONE-2018.pdf> (data ultimei accesări: 02.06.2020).

⁴⁷ Dintre celelalte tabele amintim tabelul care se referă la daunele nepatrimoniale în caz de deces, tabelul referitor la daunele nepatrimoniale pentru moartea prematură (când victima, care a suferit o vătămare ca urmare a accidentului rutier, decedează din cauze independente de acele leziuni înainte să fi primit compensația pentru vătămarea inițială) și tabelul care se referă la „daunele terminale” (*danno terminale*) (compensația pentru suferința victimei legată de percepția morții iminente atunci când de la data vătămării până la decesul datorat acelei vătămări există o perioadă semnificativă de timp).

Tabelele Tribunalului din Milano sunt utilizate indiferent de cauza prejudiciilor nepatrimoniale, nu doar în urma accidentelor de circulație. Totuși, aceste tabele nu se aplică în cazul leziunilor minore (vătămare între 1%-9% a integrității corporale a victimei) ca urmare a accidentelor de circulație. În acest caz, compensarea prejudiciului nepatrimonial se realizează în baza unui tabel întocmit în conformitate cu art. 139 din Codul asigurărilor private din Italia și actualizat anual cu rata inflației⁴⁸.

Valorile prejudiciului nepatrimonial prevăzute în acest tabel sunt semnificativ mai scăzute decât cele corespunzătoare din tabelele Tribunalului Milano pentru același gen de leziuni minore (cu vătămări de 1%-9%). De altfel, această situație a determinat sesizarea Curții de Justiție a Uniunii Europene de către o instanță italiană în cauza C-371/12. Instanța de la Luxemburg a decis că sunt permise (deci compatibile cu regulile UE) normele naționale care stabilesc metode de calcul specific în cazul daunelor nepatrimoniale pentru accidente de circulație care sunt mai puțin favorabile victimelor față de cele prevăzute de regulile de drept comun de răspundere civilă⁴⁹.

În **Regatul Unit**, stabilirea cuantumului daunelor morale se realizează tot în baza jurisprudenței însă, spre deosebire de România, judecătorilor din Regatul Unit le este pus la dispoziție un ghid (orientări) care sintetizează practica judiciară anterioară. Judecătorul va alege din acest ghid situația/situațiile cele mai apropiate de cazul supus spre soluționare, ținând cont și de circumstanțele particulare ale cazului concret pe care îl examinează.

⁴⁸ Prin urmare, spre deosebire de leziunile mai grave (cu o dizabilitate mai mare de 9%) provocate ca urmare a unor accidente de circulație, în care daunele nepatrimoniale se stabilesc tabelar, de către jurisprudență, daunele nepatrimoniale pentru leziunile minore se cuantifică în baza unui tabel stabilit prin lege.

⁴⁹ CJUE, Camera a 2-a, C-371/12 (*Petillo*), 23.01.2014, ECLI:EU:C:2014:26.

Aceste orientări sunt intitulate „*Guidelines for the Assessment of General Damages in Personal Injury Cases*” și au fost elaborate de *Judicial College* (instituție judiciară din UK care se ocupă de formarea magistraților). Acest ghid a fost publicat pentru prima dată în anul 1992 și, de atunci, este completat și actualizat periodic prin noi ediții (cea mai recentă datează din anul 2019). Cu fiecare ediție, ghidul este îmbunătățit prin procesarea de noi hotărâri și actualizat cu rata inflației. Ghidul se aplică nu doar în cazul daunelor morale ca urmare a accidentelor de circulație ci și daunelor sollicitate din alte motive (spre exemplu malpraxis).

Cu ocazia prefetei la prima ediție a acestui ghid, Lord Donaldson of Lymington remarca, la data de 25.03.1992, că scopul acestuia este ca sumele acordate în cazurile raportate să fie utilizate ca repere și să extragă esențialul din înțelepciunea exprimată în cazurile anterioare. Totodată, se remarca faptul că deși nici măcar două cauze nu sunt total identice, justiția reclamă ca să existe o abordare unitară (*consistency*) în acordarea daunelor morale⁵⁰.

În cadrul ghidului sunt prevăzute sume minime și maxime recomandate cu titlu de daune morale pentru diverse tipuri de vătămări în funcție de gravitate. Întrucât acest ghid nu are valoare de lege, instanțele pot devia de la sumele prevăzute în cadrul acestuia, dacă împrejurările cauzei justifică acest lucru⁵¹.

⁵⁰ JUDICIAL COLLEGE, *Guidelines for the Assessment of General Damages in Personal Injury Case*, ediția a 15-a, Oxford University Press, Oxford, 2019, p. xi.

⁵¹ PERSONAL INJURIES COMMISSION (Irlanda), *Second and Final Report of the Personal Injuries Commission*, raport din iulie 2018, pp. 36-37, <https://dbei.gov.ie/en/Publications/Publication-files/Second-and-Final-Report-of-the-Personal-Injuries-Commission.pdf> (data ultimei accesări: 02.06.2020).

Rudelor persoanei decedate în accident de circulație li se poate acorda o despăgubire denumită „despăgubire de doliu” (*bereavement*). Această despăgubire a fost stabilită printr-o lege din 1976⁵² a fi în quantum fix (în prezent este în quantum de 15.120 lire sterline⁵³.

În **Germania**, la fel ca în România, legislația nu stabilește criteriile de stabilire a daunelor morale și nici limite minime sau maxime ale acestora. Totuși, pentru a asigura previzibilitatea hotărârilor judecătorești și pentru a pune la dispoziția judecătorilor, avocaților și asigurătorilor o bază obiectivă de soluționare a disputelor legate de quantumul daunelor morale, în Germania există mai multe colecții tabelare ale hotărârilor judecătorești denumite „*Schmerzensgeld-Tabelle*”⁵⁴.

Aceste *Schmerzensgeld-Tabelle* sunt elaborate de către autori particulari (nu de către instituții publice), din propria lor inițiativă. În cadrul acestor colecții tabelare sunt prevăzute informații astfel încât să permită cititorului să identifice practica similară/relevantă pentru cazul de soluționat⁵⁵.

⁵² Fatal Accidents Act 1976, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1976/30/section/1A>.

⁵³ Această valoare este în vigoare de la 1 mai 2020, după 7 ani în care a fost în quantum de 12.980 lire sterline (conform informațiilor din articolul publicat pe internet la adresa <https://www.dacbeachcroft.com/en/gb/articles/2020/march/changes-to-bereavement-damages-awards-from-1-may-2020/>, [data ultimei accesări 01.06.2020]). La suma acordată cu titlu de *bereavement* au dreptul doar soțul/soția (sau partenerul civil) al celui decedat și, în cazul decesului copilului sub 18 ani, părinții acestuia (respectiv doar mama acestuia, dacă copilul era nelegitim). În cazul în care părinții beneficiază de această despăgubire, aceștia vor împărți în mod egal suma de 15.120 lire sterline.

⁵⁴ Marco ROSETTI, *L'indemnisation du prejudice corporel et l'équité: les «racines communes» des réglementations européennes*, articol din 2006, pp. 26-27, disponibil pe site-ul Curții de Casație din Franța la adresa https://www.courdecassation.fr/IMG/File/pdf_2006/05-12-2006_assurance/05-12-06_marco_rossetti.pdf (data ultimei accesări: 02.06.2020).

⁵⁵ M. ROSETTI, op.cit., p. 27; S. GRECEANU, M. NECRELESCU, op.cit., p. 48.

Printre cele mai celebre *Schmerzensgeld-Tabelle* este cea elaborată bienal de către *Allgemeiner Deutscher Automobilclub* (ADAC) (Automobil Clubul German), cunoscută și sub denumirea celor trei autori, „*Hacks/Ring/Böhm*”.

Deși aceste tabele nu au caracter obligatoriu, marea majoritate a instanțelor și a altor practicieni consultă aceste *Schmerzensgeld-Tabelle*, iar utilizarea lor asigură o practică unitară în materia daunelor morale⁵⁶.

În caz de deces, ca regulă în Germania nu sunt acordate daune morale soțului/soției sau rudelor celui în cauză. Prin excepție, se acordă așa-numitele „daune-șoc” atunci când decesul s-a produs în prezența directă a unei rude supraviețuitoare care a fost afectată de acest eveniment sau când reacția soțului/rudei excedează nivelul „normal” al suferinței în astfel de situații, inducând un sindrom de stres post-traumatic⁵⁷. În cazurile excepționale în care se acordă daune morale pentru soț/rude în caz de deces, aceste daune au rolul mai mult de a compensa suferința deosebită a victimei directe și nu pierderea celui drag (suferința unei victime indirecte/prin ricoșeu⁵⁸).

În **Spania**, din anul 1995 daunele morale se stabilesc în baza unui tabel cu forță obligatorie prevăzut la nivel de lege (cunoscut sub denumirea de *Baremo*). Acest tabel este foarte detaliat și complex. El a fost adoptat de către legiuitorul spaniol ca un remediu pentru așa-numita „loterie a despăgubirilor” care datorită costurilor și incertitudinilor era considerată a pune în pericol

⁵⁶ S. GRECEANU, M. NECRELESCU, op.cit., p. 47.

⁵⁷ L. VISMARA [et al.], *A Comparison of Compensation for Personal Injury Claims in Europe*, articol publicat în ianuarie 2014 și disponibil online la adresa <https://www.genre.com/knowledge/publications/claimsfocus-pc-201309-en.html> (data ultimei accesări: 02.06.2020).

⁵⁸ În acest sens, a se vedea S. GRECEANU, M. NECRELESCU, op.cit., p. 48-49.

solvabilitatea societăților de asigurări. Deși *Baremo* a fost destinat a fi folosit pentru compensarea victimelor accidentelor de circulație, în practică este utilizat ca punct de reper și pentru alte situații care dau naștere la daune morale⁵⁹.

Din 23 septembrie 2015 datează o actualizare și o modificare importantă a *Baremo* în urma căreia acesta conține o secțiune distinctă pentru daunele nepatrimoniale⁶⁰. Până atunci daunele nepatrimoniale erau incluse în aceeași sumă cu despăgubirile pentru prejudiciile patrimoniale.

Practic *Baremo* constă în mai multe tabele cu despăgubiri în caz de deces, de vătămări permanente (sechele) și de vătămări temporare. Pentru fiecare dintre cele trei ipoteze (deces, vătămări permanente sau vătămări temporare), despăgubirile sunt stabilite pentru 3 categorii: prejudiciu nepatrimonial de bază (*perjuicio personal basico*), prejudiciu nepatrimonial specific (*perjuicio personal particular*) și prejudiciu patrimonial (*perjuicio patrimonial*).

Pentru exemplificare, în cazul vătămarilor permanente prejudiciul nepatrimonial de bază este calculat în funcție de vârsta victimei și de un punctaj anatomic-funcțional acordat în funcție de gravitatea vătămării permanente suferite (punctajul maxim fiind 100 în cazul stării vegetative permanente). Prejudiciul nepatrimonial specific include, printre altele, prejudiciul nepatrimonial pentru pierderea calității vieții ca urmare a vătămării, prejudiciul pentru pierderea calității vieții familiei victimelor cu leziuni grave sau pierderea fătului ca urmare a accidentului (doar în cazul

⁵⁹ PERSONAL INJURIES COMMISSION, op.cit., p. 55.

⁶⁰ Legea 35/2015 care conține versiunea actualizată a *Baremo* a fost publicată în *Boletín Oficial del Estado* (echivalentul Monitorului Oficial din România) nr. 228/23.09.2015 și este disponibilă online la adresa <https://boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2015-10197>.

mamei). Prejudiciul patrimonial este defalcat în categoriile pierderea suferită (*dano emergente*) și beneficiul nerealizat (*lucro cesante*).

În contextul în care, spre deosebire de țările arătate mai sus, piața românească nu a găsit instrumente proprii de auto-reglare (cel puțin nu de o manieră suficientă), intervenția legiuitorului poate fi considerată – teoretic – un pas înainte pentru o mai mare previzibilitate în cuantificarea daunelor morale.

În **Franța**, evaluarea prejudiciului nepatrimonial se realizează în baza așa-numitei „Nomenclaturi Dintilhac”, instrument elaborat în anul 2005 de către un grup de lucru condus de către președintele secției a doua civile a Curții de Casație din Franța, Jean-Pierre Dintilhac. Deși nu are forță obligatorie (nefiind prevăzută în vreun act normativ), Nomenclatura Dintilhac s-a impus în practică, fiind aplicată atât de asigurători cât și instanțe.

Valorificând jurisprudența anterioară, în cadrul acestei nomenclaturi sunt identificate și analizate toate tipurile de prejudicii corporale⁶¹ care sunt susceptibile de despăgubire, făcându-se distincție între prejudicii patrimoniale și nepatrimoniale, prejudicii temporare și prejudicii permanente (atât în caz de vătămări cât și de deces).

⁶¹ Prejudiciile corporale constau în atingerile aduse vieții, integrității corporale și sănătății persoanei și pot fi exprimate prin adagiul „*noli me tangere*” (Constantin F. POPESCU, *Determinarea și evaluarea prejudiciilor corporale. Studiu teoretic și de practică judiciară*, ed. Dalami, Caransebeș, 2005, p. 70 și p. 65). Practic, prejudiciile corporale reprezintă atât pierderile pecuniare, cât și pierderile neeconomice rezultate din vătămarea integrității corporale. În cea mai concisă și expresivă definiție pe care am întâlnit-o, prejudiciul corporal reprezintă „un amalgam de prejudicii patrimoniale și morale” (Iulia ALBU, *Repararea prejudiciului cauzat prin vătămări corporale*, ed. Lumina Lex, București, 1997, p. 25).

Nomenclatura Dintilhac face referire la următoarele tipuri de prejudicii nepatrimoniale în caz de vătămări:

(i) prejudicii nepatrimoniale temporare (înainte de consolidare⁶²): deficitul funcțional temporar, suferințele îndurate/*pretium doloris* și prejudiciul estetic temporar;

(ii) prejudicii nepatrimoniale permanente (după consolidare): deficitul funcțional permanent, prejudiciul de agrement⁶³, prejudiciul estetic permanent, prejudiciul sexual, prejudiciul de „împlinire familială” (*préjudice d'établissement*)⁶⁴ și prejudiciile permanente excepționale⁶⁵.

(iii) prejudicii nepatrimoniale evolutive (de la un anumit moment ulterior consolidării): prejudiciile legate de bolile evolutive (*préjudices liés à*

⁶² Consolidarea reprezintă momentul în care se consideră că nu mai sunt necesare îngrijiri medicale în vederea ameliorării stării medicale a victimei (LE BUREAU CENTRAL FRANÇAIS [ET AL.], *Le droit français en matière d'indemnisation des accidents de circulation*, octombrie 2008. p. 27 disponibil la adresa <http://www.victimesindeindemniees-fvi.fr/images/stories/Indemnisation/guidedroitfrancaisoctobre2008.pdf>, data ultimei accesări: 08.06.2020).

⁶³ Imposibilitatea pentru victimă de a practica în mod regulat o activitate specifică sportivă sau de plăcere (Groupe de travail dirigé par Jean-Pierre DINTILHAC, *Rapport du groupe de travail chargé d'élaborer une nomenclature des préjudices corporels*, iulie 2015, p. 39, disponibil la adresa https://solidarites-sante.gouv.fr/IMG/pdf/Rapport_groupe_de_travail_nomenclature_des_prejudices_corporels_de_Jean-Pierre_Dintilhac.pdf (data ultimei accesări: 06.06.2020).

⁶⁴ Pierderea speranței, a șansei sau a oricărei posibilități de realizare a unui proiect de viață familială „normală” datorită gravității handicapului permanent (pierderea șansei de a se căsători, de a forma o familie, de a crește copii, etc) (Groupe de travail dirigé par J.-P. DINTILHAC, op.cit., p. 40).

⁶⁵ Acele prejudicii nepatrimoniale permanente deosebite și care nu se încadrează la vreo altă categorie de prejudiciu nepatrimonial (în cadrul Nomenclurii Dintilhac este dat exemplul unei victime de origine japoneză care a suferit o leziune la coloana vertebrală în Franța care nu îi mai permitea să se încline pentru a saluta iar aceasta reprezintă un mare semn de impolitețe în țara sa de origine) (Groupe de travail dirigé par J.-P. Dintilhac, op.cit., p. 41).

des pathologies évolutives)⁶⁶. În plus, în afara Nomenclurii Dintilhac a fost vehiculat și recunoscut în practica judiciară și un așa-numit „prejudiciu de nepregătire” (*le préjudice d'impréparation*)⁶⁷.

În caz de deces, se recunoaște în favoarea persoanelor apropiate defunctului (victimelor indirecte/prin ricoșeu) prejudiciul de acompaniament (*le préjudice d'accompagnement*)⁶⁸ și prejudiciul de afecțiune⁶⁹. În plus, chiar și pentru ipoteza supraviețuirii victimei directe, Nomenclatura Dintilhac recunoaște în favoarea victimelor indirecte prejudiciul de afecțiune⁷⁰ și prejudiciile nepatrimoniale excepționale⁷¹.

⁶⁶ Este vorba despre bolile incurabile susceptibile de a evolua iar a căror risc de a evolua constituie în sine un tip de prejudiciu distinct susceptibil de a fi despăgubit (Groupe de travail dirigé par J.-P. DINTILHAC, op.cit., p. 41).

⁶⁷ Neîndeplinirea de către medic a obligației de informare a victimei (cu privire la riscurile frecvente sau grave previzibile în mod normal) care au determinat o tulburare victimei și imposibilitatea pentru aceasta de a se pregăti psihologic pentru survenirea riscului și a consecințelor acestuia (Association pour l'étude de la Réparation du Dommage Corporel - AREDOC, *Vade-mecum sur les postes de préjudice de la Nomenclature Dintilhac*, septembrie 2018, p. 42, disponibil la adresa <https://www.aredoc.com/wp-content/uploads/2018/10/VADE-MECUM-2018.pdf>, data ultimei accesări: 06.06.2020; pentru jurisprudența franceză cu privire la acest tip de prejudiciu a se vedea *ibidem*).

⁶⁸ Bulversarea pe care decesul victimei directe o atrage asupra modului de viață a celor apropiați celui decedat, care au un trai comun cu acesta (Groupe de travail dirigé par J.-P. DINTILHAC, op.cit., p. 41).

⁶⁹ Prejudiciul de afecțiune reprezintă durerea morală resimțită ulterior decesului (spre deosebire de tulburarea condițiilor de viață ale celor apropiați pe durata suferinței provocate de vătămări până la deces) (Decizia nr. 10-19.423 din 7.04.2011 a Curții de Casație Franceze apud AREDOC, op.cit., p. 47).

⁷⁰ Prejudiciul suferit de cei apropiați în contextul durerii și suferinței victimei directe care a supraviețuit dar a rămas cu handicap ca urmare a accidentului.

⁷¹ Schimbarea condițiilor de viață ale celor apropiați victimei directe în timpul vieții sale în condiții de handicap după accident (e.g. pierderea de natură sexuală a soțului sau concubinului datorită handicapului suferit de victima directă a accidentului).

În Franța se acordă o atenție deosebită evaluării medicale a prejudiciului corporal. Ca regulă, această evaluare se realizează de către un medic expert (un medic independent având o atestare specifică în compensarea juridică a prejudiciilor corporale⁷²). Expertiza medicală, include, printre altele, toate tipurile de prejudiciu patrimonial și nepatrimonial pentru care victima este îndreptățită la despăgubiri conform Nomenclaturii Dintilhac.

În baza expertizei medicale, se realizează evaluarea bănească a prejudiciului (de către asigurător sau, în cazul în care victima este nemulțumită, de către instanță).

Pentru a se asigura o practică unitară în acordarea despăgubirilor, legea franceză a dispus, încă din anul 1985, publicarea periodică a despăgubirilor acordate pe cale amiabilă sau în baza unei hotărâri judecătorești, sub controlul unui autorități publice⁷³. Prin urmare, în fiecare an aceste informații sunt publicate în așa-numitul „fișier național al despăgubirilor acordate victimelor accidentelor de circulație” (*fichier national des indemnités allouées aux victimes d'accidents de la circulation*”, sau pe scurt „*Fichier des Victimes Indemnisées*” - FVI)⁷⁴.

⁷² LE BUREAU CENTRAL FRANÇAIS [ET AL.], op.cit., p. 27.

⁷³ Art. 26 din Legea din 85-677 din 5 iulie 1985 (acest text legal este disponibil la adresa <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006068902&dateTexte=20200608>, data ultimei accesări: 08.06.2020).

⁷⁴ Aceste informații, inclusiv anumite statistici anuale, sunt disponibile la adresa <http://www.victimesindeemisees-fvi.fr> (data ultimei consultări: 08.06.2020). FVI este gestionat de către Asociația pentru Gestiunea Informațiilor cu privire la Riscul în Asigurări („*Association pour la Gestion des Informations sur le Risque en Assurance*” - AGIRA), asociație care reunește asigurătorii din Franța, Federația Franceză de Asigurări (*La Fédération Française de l'Assurance*) și Fondul de Garantare a Asigurărilor Obligatorii a daunelor (*Le Fonds de Garantie des Assurances Obligatoires de dommages*) Totuși, conținutul și modul de

În practică, majoritatea cazurilor care privesc vătămări corporale ca urmare a unor accidente de circulație se soluționează pe cale amiabilă, fapt încurajat de legislația franceză. În plus, și asiguratorii s-au organizat la nivel profesional pentru a simplifica și accelera soluționarea pretențiilor de despăgubiri ale victimelor, semnând între ei diverse convenții⁷⁵.

IV. Reglementarea actuală a despăgubirilor pentru repararea prejudiciilor nepatrimoniale (daune morale) în materia asigurării RCA

A. Reguli de stabilire a despăgubirilor pentru repararea prejudiciilor patrimoniale (daune materiale) în cazul vătămării integrității corporale și a sănătății sau al decesului

Norma ASF 20/2017 conține reguli specifice referitoare la stabilirea despăgubirilor în funcție de tipul prejudiciilor produse, respectiv în cazul avarierii sau al distrugerii vehiculelor, în cazul vătămării integrității corporale sau sănătății sau al decesului, în cazul avarierii sau al distrugerii altor bunuri precum și în cazul vătămării sau al pierderii animalelor.

gestionare a FVI a fost criticat în literatura de specialitate, de exemplu pentru că baza de date ar fi incompletă (datorită neglijenței anumitor instanțe în furnizarea informațiilor relevante sau datorită faptului că anumite societăți mari de asigurări nu comunică toate informațiile, mai ales sumele mari acordate cu titlu de despăgubiri; pentru detalii, a se vedea Yvonne LAMBERT-FAIVRE, Laurent LEVENEUR, *Droit des assurances*, Dalloz, Paris, 2011, p. 674).

⁷⁵ Cum ar fi „*La Convention d'indemnisation et de recours corporel automobile (IRCA)*” intrată în vigoare la 1 aprilie 2002. Pentru detalii, a se vedea Y. LAMBERT-FAIVRE, L. LEVENEUR, op.cit., p. 682 și urm.

Sigur, problema daunelor morale se pune aproape exclusiv doar în cazul vătămării integrității corporale sau a sănătății sau al decesului (pentru compensarea prejudiciilor nepatrimoniale). Este mai dificil de identificat situații în care să fie acordate daune morale în cazul avarierii sau distrugerii unor bunuri. Teoretic, ar putea fi acordate daune morale și în cazul pierderii unui animal, însă nu am identificat o practică (judiciară) în acest sens.

Fiind mai facil de cuantificat față de prejudiciile nepatrimoniale, prejudiciile patrimoniale sunt reglementate detaliat (inclusiv în cazul vătămării integrității corporale sau sănătății sau al decesului). De exemplu, Norma 20/2017 prevede la art. 26 lit. b) că la stabilirea despăgubirilor pentru prejudicii patrimoniale în cazul decesului vor fi avute în vedere următoarele sume:

- cheltuieli directe și indirecte prilejuite de înmormântare;
- veniturile nete nerealizate și alte eventuale cheltuieli rezultate în perioada de la data producerii accidentului și până la data decesului (cum ar fi cheltuielile cu asistenți personali dacă prin certificatul medical se recomandă acest lucru, însă nu mai mult decât salariul de bază minim brut pe economie), dacă acestea au fost cauzate de producerea accidentului.

La stabilirea despăgubirilor, în cazul vătămării integrității corporale sau sănătății și al decesului, Norma 20/2017 prevede în mod expres că vor fi avute în vedere și prejudiciile nepatrimoniale⁷⁶.

⁷⁶ ASF, Norma 20/2017, M.of.: 624 din 1/08.2017: Art. 26 lit. a) pct. (vi) și lit. b) pct. (iii).

B. Criteriile legale de stabilire a despăgubirilor pentru repararea prejudiciilor nepatrimoniale (daune morale) în cazul vătămării integrității corporale și a sănătății sau al decesului

Legea 132/2017 se limitează să prevadă câteva criterii de evaluare a despăgubirilor pentru prejudiciile nepatrimoniale în caz de vătămări, dar nu și în caz de deces.

În plus, există o limitare suplimentară potrivit căreia criteriile de evaluare a despăgubirilor pentru prejudiciile nepatrimoniale în caz de vătămări prevăzute de Legea 132/2017 privesc doar durerile fizice, nu și traumele psihice.

Cu privire la traumele psihice ca prejudicii nepatrimoniale, Legea 132/2017 se limitează să prevadă că „persoana prejudiciată poate aduce documente în dovedirea acestora⁷⁷”.

Legea 132/2017 prevede următoarele reguli generale de evaluare a despăgubirilor pentru prejudiciile nepatrimoniale constând în dureri fizice:

„a) despăgubirile cuvenite persoanelor prejudiciate ca urmare a vătămării integrității corporale ori a sănătății persoanelor se stabilesc prin ordin comun emis de Ministerul Sănătății și ASF, în baza punctajului comunicat de Institutul Național de Medicină Legală „Mina Minovici” București;

b) evaluarea despăgubirilor are în vedere un nivel mediu prezumat al suferinței îndurate de persoanele prejudiciate;

c) valoarea unui punct traumatic este egală cu dublul salariului de bază minim brut pe țară garantat în plată de la data producerii accidentului;

⁷⁷ Legea 132/2017, cf. art. 22 alin. (5) lit. e) fraza finală.

d) despăgubirile se pot ajusta în funcție de particularitățile fiecărui caz în parte, pe bază de documente justificative⁷⁸”.

Reglementarea unor astfel de criterii de evaluare a despăgubirilor pentru durerile fizice (ca prejudicii nepatrimoniale) în cadrul Legii 132/2007 nu constituie o noutate legislativă absolută în România fiindcă și în „efemera” OUG 54/2016, actul normativ ce a precedat Legea 132/2017, au fost reglementate astfel de criterii. Mai mult, nu există deosebiri semnificative între modul de reglementare a acestor criterii în Legea 132/2017 față de cum erau reglementate în OUG 54/2016⁷⁹. Mai degrabă s-ar putea vorbi despre o continuitate în promovarea de către legiuitor a criteriilor de evaluare a despăgubirilor pentru prejudiciile nepatrimoniale, ceea ce demonstrează că reglementarea acestora în cadrul OUG 54/2016 nu a fost un simplu „capriciu”.

Legiuitorul a justificat în expunerea de motive a propunerii legislative concretizate în Legea 132/2017 reglementarea unor criterii de evaluare a despăgubirilor pe ideea asigurării unei tratament egal sau asemănător pentru victimele aflate în situații comparabile în urma producerii unor accidente de circulație⁸⁰.

⁷⁸ Potrivit art. 22 alin. (5) lit. a)-d) din Legea 132/2017.

⁷⁹ Totuși, ca și deosebiri, poate fi menționat că în cadrul OUG 54/2016 se prevedea că despăgubirile cuvenite persoanelor prejudiciate, ca urmare a vătămării integrității corporale ori a sănătății persoanelor, se evaluau pe baza punctajului obținut prin însumarea punctelor, comunicat de către INML și prevăzut în reglementările ASF. În schimb, Legea 132/2017 prevede că aceste despăgubiri se stabilesc prin ordin comun emis de Ministerul Sănătății și ASF, în baza punctajului comunicat de INML și prevăzut în reglementările ASF (practic este implicat și Ministerul Sănătății în procedura de reglementare a punctajului traumatic).

⁸⁰ „Inexistența unui cadru normativ care să reglementeze modul și criteriile de evaluare în cuantificarea despăgubirilor morale a condus la discriminări între victimele unor infracțiuni săvârșite cu intenție față de victimele unor accidente de vehicule care în majoritate sunt produse din culpă, între victimele unor accidente de vehicule care au avut urmări mai puțin grave față de victimele unor accidente soldate cu vătămarea/decesul unui număr mare de

În Legea 132/2017 se precizează în mod expres, la art. 22 alin. (4), că „stabilirea despăgubirii se realizează atât pe cale amiabilă, cât și pe cale judecătorească”. Consiliul Legislativ a criticat această prevedere atunci când Legea 132/2017 era în stadiu de propunere legislativă, indicând că este necesară revederea normei deoarece, dacă despăgubirile s-au stabilit pe cale amiabilă, nu se înțelege de ce s-ar recurge și la calea judecătorească. Însă această recomandare nu a fost acceptată, fiind menținută formularea inițială.

Deși nu au fost acceptate observațiile Consiliului Legislativ, este evident că art. 22 alin. (4) din Legea 132/2017 a fost redactat defectuos. În opinia noastră, această prevedere nu se referă la stabilirea despăgubirii în mod simultan, atât pe cale amiabilă cât și pe cale judecătorească, ci cele două căi pot fi utilizate alternativ (mai exact, se va recurge la instanță în caz de

persoane, precum și între victimele unor accidente rutiere care își valorifică pretențiile la asigurători diferiți sau instanțe diferite, după caz, și cărora, în condiții similare, din cauza absenței unor criterii normative obiective, li se acordă despăgubiri semnificativ diferite”. Acest fragment face parte din pct. 2 („Schimbări preconizate”) din secțiunea a 2-a („Motivul emiterii actului normativ”) din expunerea de motive a propunerii legislative (înregistrate la Senat sub nr. L499/2016 și disponibilă pe site-ul Senatului la adresa https://senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L499&an_cls=2016).

În expunerea de motive s-a invocat și experiența altor state membre ale Uniunii Europene care au reglementat măsuri sau criterii obiective de evaluare a despăgubirilor morale și s-a evidențiat că soluția de reglementare cel mai des folosită în aceste state este cea pe bază de sistem tabelar, care și-a dovedit viabilitatea în timp (legiuitorul a făcut doar o precizare generală, fără exemple concrete).

De asemenea, s-a arătat că „jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene apreciază că pot fi obținute avantaje prin alegerea de a introduce criterii legale obligatorii pentru instanțele naționale, în pofida faptului că astfel se limitează în mod inevitabil puterea de apreciere a instanțelor, influențând prin aceasta capacitatea lor de a stabili quantumul despăgubirii pe care îl consideră corect în circumstanțele fiecărei cauze” (Punctul 4 „Hotărâri ale Curții de Justiție a Uniunii Europene” din cadrul secțiunii a 4-a „Efectele proiectului de act normativ asupra legislației în vigoare” din cadrul expunerii de motive). Și aici, legiuitorul s-a limitat la o referire generală la această jurisprudență, fără a indica în mod concret hotărârea/hotărârile instanței de la Luxemburg în care s-a exprimat această opinie.

nemulțumire față de propunerea asigurătorului). Oricum, această prevedere reprezintă un truism fiindcă și în lipsa acestei precizări, este subînțeles că în lipsa unei înțelegeri, partea nemulțumită se poate adresa instanței, deoarece are garantat accesul liber la justiție (în baza art. 21 din Constituția României).

În ceea ce privește stabilirea despăgubirii pe cale judecătorească, Legea 132/2017 se limitează să precizeze că aceasta se realizează pe baza probelor cu caracter medical, medico-legal, psihologic și statistic⁸¹.

În varianta inițială a propunerii legislative se prevedea că stabilirea despăgubirii pe cale judecătorească se realizează și în concordanță cu jurisprudența din România (pe lângă probele cu caracter medical, medico-legal, psihologic și statistic)⁸². Această referire la jurisprudență amintea de tradiționala formulă de stabilire a daunelor morale „în conformitate cu legislația și jurisprudența din România” (despre care am menționat anterior).

Însă, în cadrul procedurii legislative, în avizul nr. 658 din 6 iulie 2017, Consiliul Legislativ a recomandat eliminarea referirii la jurisprudență în reglementarea stabilirii despăgubirii pe cale judecătorească deoarece în România jurisprudența instanțelor de judecată nu este izvor de drept, cu două excepții: dacă decizia este emisă de Înalta Curte de Casație și Justiție în recursul în interesul legii sau dacă decizia este emisă de Curtea Constituțională și este în sensul admiterii unei excepții de neconstituționalitate. Această propunere a fost acceptată, iar din textul referitor la stabilirea despăgubirii pe cale judecătorească a fost eliminată cerința ca stabilirea despăgubirii să se facă și „în concordanță cu jurisprudența din România”.

⁸¹ Această precizare nu se găsea și în cuprinsul OUG 54/2016.

⁸² Alin. (6) al art. 19 din propunerea legislativă concretizată în Legea 132/2017.

Legea 132/2017 prevede și anumite plafoane care trebuie avute în vedere inclusiv în cazul stabilirii despăgubirilor pentru prejudicii nepatrimoniale (daune morale). Astfel, asiguratorii RCA au obligația de a stabili limite de despăgubire, care nu pot fi mai mici decât limitele de despăgubire prevăzute la art. 6 alin. (4) lit. b) din Legea 132/2017. Pentru vătămări corporale și decese, inclusiv pentru prejudicii fără caracter patrimonial produse în unul și același accident, indiferent de numărul persoanelor prejudiciate, limita de despăgubire este de 6.070.000 euro.

V. Observații cu privire la reglementarea actuală a despăgubirilor pentru repararea prejudiciilor nepatrimoniale (daune morale) în cazul asigurării RCA

A. Domeniul de aplicare a Legii 132/2017 în privința stabilirii daunelor morale

Din cuprinsul Legii 132/2017 rezultă că legiuitorul a avut **doar o intervenție parțială în reglementarea daunelor morale**. Au fost stabilite doar anumite reguli privind stabilirea despăgubirilor pentru durerile fizice suferite în caz de vătămare.

În ceea ce privește compensarea traumelor psihice în caz de vătămări, Legea 132/2017 se limitează să menționeze că „persoana prejudiciată poate aduce documente în dovedirea acestora⁸³”. Modul neimperativ de formulare a textului („persoana prejudiciată **poate aduce** (s.n.) documente în dovedirea acestora”) susține interpretarea că este permisă și audierea

⁸³ Art. 22 alin. (5) lit. e) teza a II-a din Legea 132/2017.

martorilor în dovedirea traumelor psihice. Apreciem că această interpretare ține cont de dificultatea demonstrării acestui tip de prejudiciu și ar fi mai adecvată și din perspectiva respectării principiului reparării integrale a prejudiciului.

Fără a pune la îndoială relevanța probatorie deosebită a rapoartelor de evaluare psihologică în demonstrarea traumelor psihice, în multe situații mărturia unor persoane care au trecut alături de victimă prin momentele dificile de după accident poate să ofere instanței informații valoroase pentru înțelegerea impactului accidentului asupra psihicului victimei.

Legea 132/2017 nu prevede însă niciun fel de reguli cu privire la stabilirea daunelor morale în caz de deces⁸⁴.

B. Reguli de compensare a durerilor fizice. Punctul traumatic

Durerile fizice sunt evaluate pe bază de puncte traumatice. Legea nu prevede cum se calculează acest punctaj dar din cuprinsul acesteia rezultă că despăgubirile se stabilesc prin ordin comun emis de Ministerul Sănătății și ASF, în baza punctajului comunicat de INML. Acest sistem nu este încă aplicabil în condițiile în care, până la acest moment, nu a fost adoptată respectiva reglementare.

Unitatea de măsură pentru stabilirea despăgubirilor este punctul traumatic, a cărui valoare este stabilită la dublul salariului minim brut pe țară garantat în plată la data producerii accidentului. Sub rezerva observațiilor de mai jos, având în vedere că în prezent (începând cu 1 ianuarie 2020) salariul

⁸⁴ Cu excepția prevederii referitoare la probațiune prevăzută la art. 22 alin. (6) [„Stabilirea despăgubirii pe cale judecătorească se realizează pe baza probelor cu caracter medical, medico-legal, psihologic și statistic”]. Se poate susține că această prevedere este una generală, care se aplică atât în caz de vătămări cât și de deces.

minim brut este în cuantum de 2.230 de lei⁸⁵, valoarea punctului traumatic ar fi de 4.460 de lei.

Trebuie menționat că de la 1 ianuarie 2019 este reglementat un salariu minim brut diferențiat, în funcție de necesitatea sau nu a absolvirii unor studii superioare pentru ocuparea unui loc de muncă. În prezent, potrivit HG 935/2019, salariul de bază minim brut pe țară garantat în plată pentru personalul încadrat pe funcții pentru care este obligatorie absolvirea de studii superioare, cu vechime în muncă de cel puțin un an în domeniul studiilor superioare, este de 2.350 de lei lunar. Pentru celelalte locuri de muncă, salariul de bază minim brut pe țară garantat în plată este de 2.230 de lei. Prin urmare, în funcție de cuantumul salariului minim brut luat în considerare, valoarea punctului traumatic ar fi, după caz, 4.460 lei sau 4.700 lei.

În contextul în care legea reglementează salariul minim brut diferențiat în funcție de nivelul de studii absolvite, se pune problema dacă la stabilirea cuantumului daunelor morale se va ține cont sau nu de salariul minim brut diferențiat.

În opinia noastră, nu ar trebui să se țină cont de salariul minim brut diferențiat la calcularea punctului traumatic. O eventuală aplicare a salariului minim diferențiat în funcție de absolvirea sau nu a unor studii superioare ar fi o sursă de tratament inegal nejustificat între victimele accidentelor de circulație și ar implica reale dificultăți în practică.

Eventuala utilizare a salariului minim diferențiat în funcție de nivelul de studii la calcularea punctului traumatic ar crea dificultăți și cu privire la

⁸⁵ Conform Hotărârii de Guvern pentru stabilirea salariului de bază minim brut pe țară garantat în plată nr. 935/2019, publicată în M.of.: 1010/16.12.2019, în vigoare de la 1 ianuarie 2020.

stabilirea cuantumului daunelor morale în cazul persoanelor care nu au calitatea de angajați (ex. minori).

În opinia noastră, ar trebui utilizată la calcularea punctului traumatic valoarea salariului minim brut de 2.230 lei (prevăzută în general pentru salariații fără studii superioare) întrucât este stabilită de lege cu titlu de principiu sau regulă.

Pentru stabilirea despăgubirii pe bază de punctaj, Legea 132/2017 are în vedere un nivel prezumat al suferinței îndurate de persoanele prejudiciate. Prezumarea unui anumit nivel al suferinței înseamnă o uniformizare care, de cele mai multe ori, se poate dovedi nejustificată și nereală, întrucât fiecare persoană percepe în mod diferit suferința prin care trece în funcție de factori foarte diverși, cum ar fi, sensibilitatea, starea de sănătate, vârsta, etc.

Conștient de acest neajuns al prezumării suferinței, legiuitorul a prevăzut la art. 22 alin. (5) lit. d) din Legea 132/2017 că despăgubirile se pot ajusta în funcție de particularitățile fiecărui caz în parte, pe bază de documente justificative. Apreciem că ar trebui admise și alte probe permise de lege, în afara înscrisurilor, în vederea stabilirii cât mai exacte a consecințelor accidentului asupra victimelor și a individualizării (de exemplu, audierea de martori).

Sarcina probei va reveni celui care propune ajustarea cuantumului despăgubirii: victima are interesul să propună majorarea cuantumului despăgubirii iar asigurătorul are interesul să propună diminuarea cuantumului acesteia.

C. Probațiunea și alte aspecte referitoare la stabilirea daunelor morale pe cale judecătorească

Din faptul că Legea 132/2017 prevede, la art. 22 alin. (5), că stabilirea despăgubirii pe cale amiabilă se realizează pe baza anumitor criterii generale de evaluare (prezentate mai sus), iar la art. 22 alin. (6) că stabilirea despăgubirii pe cale judecătorească se realizează pe baza probelor cu caracter medical, medico-legal, psihologic și statistic, s-ar putea susține că instanțele nu ar trebui să țină seama la stabilirea despăgubirii de criteriile generale de evaluare prevăzute la art. 22 alin. (5) la momentul la care vor deveni aplicabile.

Această concluzie ar însemna ca stabilirea despăgubirilor pe cale amiabilă să se facă după anumite reguli (i.e. criteriile generale de evaluare prevăzute în Legea 132/2017) iar pe cale judecătorească după alte reguli (care nu includ criteriile generale de evaluare). Aceasta ar implica riscul ca părțile să se adreseze instanței doar pentru simplul considerent că este mai convenabil pentru acestea să soluționeze litigiul pe cale judiciară decât pe cale amiabilă (instanța nefiind constrânsă de plafoanele referitoare la suferința fizică reprezentate de punctele traumatice).

Astfel, s-ar ajunge la o deturnare de procedură și la „deraierea” de la scopul avut în vedere de către legiuitor când a edictat normele de procedură care să governeze eventualul litigiu dintre părți. De asemenea, ar fi încălcat principiul de interpretare a normelor legale *actus interpretandus est potius ut valeat quam ut pereat* (legea trebuie interpretată în sensul producerii efectelor ei și nu în sensul neaplicării ei).

În ciuda formulării din Legea 132/2017, apreciem că interpretarea corectă ar fi că și instanțele ar trebui să utilizeze criteriile generale de evaluare

prevăzute la art. 22 alin. (5) din această reglementare la momentul la care aceste criterii vor deveni aplicabile prin adoptarea ordinului comun emis de Ministerul Sănătății și ASF.

Precizarea de la art. 22 alin. (6) din Legea 132/2017 în sensul că stabilirea despăgubirii pe cale judecătorească se realizează pe baza probelor cu caracter medical, medico-legal, psihologic și statistic reprezintă doar o enumerare a categoriilor de probe, clasificate în funcție de ramura de activitate, categorii de probe care puteau fi utilizate și până acum în fața instanței. Totuși, în această enumerare nu pare să se încadreze proba cu martori. După cum am arătat mai sus cu privire la compensarea durerilor fizice și a traumelor psihice, credem că ar trebui să se admită și audierea martorilor pentru ca instanța să-și poată forma o imagine cât mai completă a impactului accidentului asupra existenței victimei.

Nu este clar cum ar urma să fie valorificate în fața instanței probele cu caracter statistic. Se poate susține că probele statistice vizează cuantumul daunelor morale acordate în trecut de către instanțe și eventual de către asigurători. Dacă un anumit istoric cu privire la daunele plătite de asigurători ar putea fi teoretic pus la dispoziție de către aceștia în funcție de bazele de date pe care și le-au constituit în timp, experiența demonstrează că este destul de dificilă valorificarea jurisprudenței relevante.

Până la intervenția legiuitorului care să ofere niște precizări suplimentare cu privire la stabilirea despăgubirilor în baza probelor cu caracter statistic, probabil părțile litigiului vor prezenta fiecare probe favorabile punctului de vedere pe care îl susține, rămânând la aprecierea instanței stabilirea cuantumului concret al despăgubirii, ținând cont de toate probele administrate și de împrejurările cauzei (ceea ce se întâmplă și în prezent în litigiile soluționate în instanță).

Rămâne de văzut dacă, pe viitor, instanțele vor lua în considerare sau nu jurisprudența anterioară cu privire la stabilirea daunelor morale (în contextul eliminării din legislație a prevederii că daunele morale vor fi stabilite în concordanță cu jurisprudența din România).

Deocamdată, trebuie să avem în vedere că noile reguli din Legea 132/2017 nu sunt încă funcționale deoarece lipsește legislația secundară de stabilire a punctajului traumatic. De aceea, se poate susține că până la momentul la care va deveni operabil punctul traumatic, nu vor apărea modificări majore în actuala practică judiciară.

Practica judiciară în baza Legii 132/2017 disponibilă până în prezent confirmă ideea că, deocamdată, instanțele păstrează direcția practicii judiciare anterioare.

De exemplu, Judecătoria Timișoara a reținut în cadrul Sentinței civile nr. 5540/19.04.2019⁸⁶ că „deși cuantificarea prejudiciului moral nu este supusă unor criterii legale de determinare, daunele morale se stabilesc prin apreciere, ca urmare a aplicării criteriilor referitoare la consecințele negative suferite de cei în cauză, în plan fizic, psihic și afectiv, importanța valorilor lezate, măsura în care acestea au fost lezate, intensitatea cu care au fost percepute consecințele vătămării, etc.”. Prin urmare, această instanță a constatat (sub imperiul Legii 132/2017) că nu există criterii legale de determinare a daunelor morale și a enumerat criterii de stabilire a daunelor morale cristalizate în practica judiciară anterioară.

Se poate susține că și după ce regulile de calcul bazate pe punctele traumatice vor deveni funcționale, instanțele vor putea să se raporteze la

⁸⁶ Jud. Timișoara, sent.civ.: 5540/19.04.2019, nedefinitivă conform informațiilor disponibile, <http://www.rolii.ro/hotarari/5cd23753e49009f01d000058>.

jurisprudența anterioară pentru efectuarea ajustărilor permise de lege. În plus, instanțele vor putea să se raporteze la jurisprudența anterioară pentru acele aspecte neacoperite de Legea 132/2017 (ex. cuantificarea daunelor morale în caz de deces).

D. Implicații ale cuantificării daunelor morale conform Legii 132/2017 asupra părților raportului de asigurare RCA

1. Poziția asigurătorului

Asigurătorul pare partea cea mai avantajată de sistemul de reglementare a daunelor morale prevăzut de Legea 132/2017 deoarece acesta este mai predictibil, permițând o anumită estimare a costurilor pe care trebuie să le suporte. Stabilirea despăgubirilor pe bază de puncte traumatiche implică o anumită plafonare a cuantumului despăgubirilor, ceea ce implică o anumită reducere a costurilor pentru asigurători.

Această predictibilitate poate fi transpusă în modul de organizare a afacerilor asigurătorilor, cu rezultate în eficiența economică a acestora.

Totuși, această predictibilitate este limitată întrucât despăgubirile pe bază de puncte traumatiche acoperă doar suferințele fizice, nu și traumele psihice și nici cazurile de deces. De asemenea, dacă legea s-ar interpreta în sensul că instanțele nu ar trebui să aplice sistemul de puncte traumatiche la stabilirea despăgubirilor, aceasta ar afecta situația asigurătorilor deoarece ar persista incertitudinile referitoare la cuantumul daunelor morale stabilite de către instanțe (în condițiile în care daunele morale cu cel mai ridicat cuantum au fost stabilite în instanță).

2. Poziția persoanei prejudiciate

În principiu, prin utilizarea punctelor traumatice, se ajunge la stabilirea unor plafoane cu privire la cuantumul daunelor morale. Aceasta înseamnă, cel puțin teoretic, obținerea unor despăgubiri într-un cuantum mai redus comparativ cu reglementarea anterioară Legii 132/2017 (și OUG 54/2016).

În plus, nu este clar cum ar trebui demonstrat un alt nivel al suferinței față de nivelul mediu prezumat legal în vederea majorării cuantumului despăgubirii, mai ales că este dificil de identificat care este acel nivel mediu.

Și persoanele prejudiciate rămân expuse unei practici judiciare neunitare și imprevizibile cu privire la componenta de despăgubiri constând în traumele psihice dar și la daunele morale în caz de deces.

În ciuda acestor dezavantaje pentru persoana prejudiciată, noul sistem poate părea mai echitabil deoarece în cazuri similare sau asemănătoare ar urma să fie stabilite despăgubiri în același cuantum sau într-un cuantum asemănător (cel puțin în ceea ce privește componenta suferinței fizice).

Implicarea INML în stabilirea punctajului pentru acordarea despăgubirilor reprezintă o garanție atât pentru persoana prejudiciată cât și pentru celelalte părți ale raportului de asigurare RCA că s-ar asigura o evaluare obiectivă, de către specialiști, a suferințelor pricinuite de accidente de circulație.

De asemenea, corelarea punctului traumatic cu salariul de bază minim brut înseamnă conectarea cuantumului despăgubirilor la evoluția veniturilor din România.

Este posibil ca dosarele de daună să fie soluționate mai rapid și după un sistem de calcul mai transparent și predictibil pe cale amiabilă pe baza criteriilor de evaluare prevăzute în Legea 132/2017.

3. Poziția asiguratului

Sistemul mai predictibil de evaluare a cuantumului daunelor morale prevăzut în Legea 132/2017 ar putea să se reflecte și într-o scădere a costurilor cu asigurarea RCA pentru asigurați. Însă scăderea valorii polițelor de asigurare RCA nu poate fi o certitudine întrucât aici intră în discuție și alți factori, ținând de politica de prețuri a asiguratorilor. Oricum, s-ar putea aprecia că Legea 132/2017 ar trebui să fie utilă pentru asigurat, cel puțin din perspectiva unei potențiale reduceri a costurilor asigurării RCA.

E. Ce ar fi fost dacă? Despre o alternativă legală vehiculată în spațiul public dar care nu a fost asumată de legiuitor

Pe „masa” legiuitorului au existat și alte opțiuni atunci când acesta a decis adoptarea soluției legislative cuprinse în cadrul Legii 132/2017.

O astfel de opțiune a fost o inițiativă legislativă referitoare la RCA (nedevenită lege) care a fost mediatizată prin publicarea pe site-urile ASF⁸⁷ și Ministerului Finanțelor Publice (MFP)⁸⁸ aproximativ în aceeași perioadă în

⁸⁷ <http://asfromania.ro/informatii-publice/informatii-publice-2/5118-proiect-lege-rca> (data ultimei accesări: 29.05.2020).

⁸⁸

<http://www.mfinante.gov.ro/transparent.html?method=transparenta&pagina=acasa&locale=ro>. (data ultimei accesări: 16.07.2016; precizăm că în prezent acest proiect de lege nu mai este disponibil pe site-ul MFP).

propunerea legislativă care a devenit Legea 132/2017 se afla în procesul legislativ.

Există mai multe diferențe cu privire la privire la reglementarea criteriilor de evaluare a despăgubirilor pentru prejudiciul nepatrimonial conform Legii 132/2017, respectiv conform proiectului de act normativ. Cele mai semnificative diferențe sunt următoarele:

(i) spre deosebire de prevederile Legii 132/2017, proiectul de act normativ publicat pe site-urile ASF și MFP prevedea posibilitatea ajustării nivelului despăgubirii până la 25% față de nivelul maxim prezumat.

(ii) dacă potrivit Legii 132/2017 punctajul pentru suferințele cauzate prin vătămarea integrității corporale sau sănătății include doar prejudiciile legate de durerile fizice, conform proiectului de act normativ punctajul pentru suferințele cauzate prin vătămarea integrității corporale ori a sănătății persoanelor se determina global, incluzând toate tipurile de prejudicii nepatrimoniale (deci, inclusiv durerile psihice).

(iii) Legea 132/2017 prevede că ajustarea despăgubirilor în funcție de particularitățile fiecărui caz în parte se poate face pe bază de documente justificative (și nu pe bază de probe, cum se prevedea în proiectul de lege publicat pe site-urile ASF și MFP). Aceasta înseamnă că Legea 132/2017 conține o reglementare mai restrictivă, putându-se depune doar înscrisuri în dovedirea necesității ajustării despăgubirilor, nu și administra alte tipuri de probe (de exemplu, martori).

Pe lângă criteriile generale, proiectul de lege publicat pe site-urile ASF și MFP prevedea și anumite reguli speciale referitoare la stabilirea daunelor morale în caz de vătămări dar și niște reguli speciale în caz de deces.

Cea mai „originală” „dispoziție specială” cu privire la stabilirea despăgubirilor în caz de vătămări prevăzută în respectivul proiect de lege era

că suma punctajului aferent leziunilor multiple nu va putea depăși 200 de puncte traumatiche, echivalentul stării vegetative persistente, indiferent de numărul, natura sau gravitatea leziunilor⁸⁹. Legea 132/2017 nu prevede vreun astfel de plafon al daunelor.

Din categoria de reguli speciale pentru stabilirea daunelor morale în caz de deces, proiectul de lege RCA prevedea că pot beneficia de despăgubiri în caz de deces ascendenții, descendenții, colateralii privilegiați⁹⁰ și soțul supraviețuitor precum și orice alte persoane, care pot dovedi existența unui prejudiciu încercat prin decesul victimei.

Durerea încercată prin decesul victimei era prezumată pentru ascendenții, descendenții, colateralii privilegiați și soțul supraviețuitor. Orice altă persoană care pretinde ca a suferit o vătămare ca urmare a decesului victimei, avea obligația să dovedească respectivul prejudiciu. În cazul altor persoane decât rudele și soțul supraviețuitor al victimei, despăgubirile erau plafonate la valoarea prevăzută pentru colateralii privilegiați (stabilită pe baza unui punctaj comunicat de către INML și prevăzut în reglementările ASF).

În plus, respectivul proiect normativ prevedea că durerea încercată prin decesul persoanei vinovate de producerea accidentului nu poate face obiectul unor pretenții de despăgubire. Astfel, se consacră legislativ o decizie pronunțată de Înalta Curte de Casație și Justiție în soluționarea unui recurs în interesul legii în sensul că dreptul la despăgubiri recunoscut soțului/soției sau persoanelor care se află în întreținerea proprietarului ori conducătorului vehiculului asigurat, răspunzător de producerea accidentului, privește doar

⁸⁹ Art. 19 alin. (5) din proiectul de lege RCA.

⁹⁰ Potrivit art. 976 alin. (2) din Codul Civil, colateralii privilegiați sunt frații și surorile defunctului, precum și descendenții acestora, până la al patrulea grad inclusiv.

vătămrile lor corporale, ca victime directe ale evenimentului rutier, nu și durerea pricinuită de decesul celui drag⁹¹.

Se poate susține că regulile, mai detaliate cu privire la daunele morale, prevăzute în proiectul de act normativ menționat mai sus, comparativ cu Legea 132/2017, erau utile pentru stabilirea cuantumului daunelor morale acordate de către asigurători și de către instanțele de judecată și asigurau o mai mare previzibilitate.

Concluzii

Legea 132/2017 a fost adoptată în contextul în care o perioadă destul de îndelungată stabilirea cuantumului daunelor morale a fost lăsată la aprecierea instanțelor. Libertatea largă de apreciere a instanțelor a generat imprevizibilitate iar jurisprudența nu a reușit să-și găsească propriile instrumente prin care să corecteze acest inconvenient (ca în Italia) și nici vreo inițiativă privată nu a reușit să propună vreun instrument de uniformizare a practicii (ca în Germania).

În acest context, se poate considera că intervenția legiuitorului este oportună. Teoretic, s-ar putea susține că sistemul pe bază de puncte traumatice, propus de Legea 132/2017, ar reprezenta un progres în vederea asigurării unei mai mari predictibilități pentru toți cei interesați.

Cu toate acestea, puținele reguli cuprinse în Legea 132/2017 referitoare la stabilirea daunelor morale sunt redactate destul de neclar din

⁹¹ ÎCCJ, dec. 23 din 26 octombrie 2015 referitoare la examinarea recursului în interesul legii privind interpretarea și aplicarea unitară a dispozițiilor art. 50 alin. 3 din Legea nr. 136/1995 privind asigurările și reasigurările din România, M.of.: nr. 71 din 1 februarie 2016.

perspectiva tehnicii legislative (spre exemplu „dualitatea” regulilor de stabilire pe cale amiabilă/pe cale judecătorească). Din perspectiva probațiunii, este criticabilă omisiunea reglementării posibilității de a dovedi pretențiile referitoare la daune morale cu martori. Apoi, rămâne oricum o mare categorie de situații neacoperită (cum ar fi daunele morale în caz de deces).

În plus, deși au trecut aproape trei ani de la adoptarea Legii 132/2017, aceasta este încă nefuncțională. Deocamdată, daunele morale se stabilesc ca și înainte de Legea 132/2017 și de OUG 54/2016. De aceea, până la adoptarea și implementarea regulilor concrete referitoare stabilirea daunelor pe bază de puncte traumatiche este mai prudent să rămânem rezervați cu privire la impactul regulilor cuprinse în Legea 132/2017 în materia stabilirii daunelor morale. Oricum, Legea 132/2017 poate reprezenta un început de „raționalizare” a daunelor morale și un semnal transmis de legiuitor că „loteria” despăgubirilor ar trebui să ia sfârșit și că trebuie găsite modalități prin care stabilirea daunelor morale să se efectueze de o manieră mai previzibilă (atât în folosul victimelor cât și al asigurătorilor).

JURISDICȚIILE SPORTIVE ȘI JURISDICȚIILE CIVILE ÎNTRE DICȚIE, ADICȚIE ȘI CONTRA- DICȚIE

DOI: 10.24193/SUBBIur.65(2020).2.3
Data publicării online: 31.07.2020

Septimiu Ioan Puț*

Rezumat: În acord cu natura și specificul său, mișcarea sportivă federală a instituționalizat progresiv o „justiție de tip închis” care avea ca finalitate soluționarea majorității litigiilor de natură sportivă în sânul ei, după regulile procedurale stabilite și de către organism jurisdicționale interne. Rațiunile unui asemenea deziderat sunt multiple și legitime: înțelegerea naturii și a specificului litigiului, durata procedurilor, evitarea taxele judiciare, posibilitatea „alegerii” judecătorului s.a.

Justiția sportivă se prezintă astăzi ca un sistem jurisdicțional fundamentat deopotrivă pe norme juridice și norme sportive, guvernat de principiile clasice ale procesului echitabil și format din ansamblul comisiilor jurisdicționale cu competențe veritabile în *juris-dictio*-ul sportiv.

Cuvinte-cheie: justiție privată, litigii sportive, proces echitabil, Dreptul sportului.

* Lect. Univ. Dr. al Facultății de Drept a Universității Babeș-Bolyai din Cluj, mail: septimiu.put@law.ubbcluj.ro.

SPORTS JURISDICTIONS AND CIVIL JURISDICTIONS

Abstract: In accordance with its nature and specificity, the federal sports movement has progressively institutionalized a 'closed-type justice system' whose purpose is to resolve most sports disputes within it, according to the procedural rules established by domestic courts. The reasons for such a purpose are multiple and legitimate: understanding the nature and specifics of the dispute, the duration of the proceedings, avoiding judicial fees, the possibility of 'choosing' the judge, etc.

Sports justice today presents itself as a jurisdictional system based on both legal and sporting norms, governed by the classical principles of a fair trial and consisting of all jurisdictional commissions with genuine powers in sports jurisdiction.

Keywords: private justice, sports litigation, fair trial, Sports law.

Introducere

Aparent, orice tendință de poziționare a jurisdicțiilor private, oricare ar mai fi ele astăzi, în raport cu jurisdicțiile publice este superfluă. Aceasta pentru că acestea n-ar putea accede decât o poziție de inferioritate, pe care chiar jurisdicțiile publice, prin componenta normativă care le setează, le-o recunosc. Explicația rezidă și în aceea că *juris-dictio* a fost și rămâne un *imperium* unic, incesibil și tentant deopotrivă, prin care se rostește (*dictio*) definitiv dreptul părților litigante.

Orice suprapunere a jurisdicțiilor private peste jurisdicțiile publice în planul dreptului pozitiv va genera, pe de o parte, contradicții legate de limitele competenței funcționale sistemice, iar pe de altă parte, va reconfirma adicția jurisdicției private față de jurisdicția publică, resortul ultim în desăvârșirea actului privat de justiție.

I. Sistemul specific al justiției federale

Organizarea activității sportive și practicarea sa, la fel ca toate activitățile umane, nu este lipsită de controverse, contestații sau dispute¹. Mișcarea sportivă are ca obiectiv principal soluționarea litigiilor în cadrul său, fără expunerea de a ieși „în deschis”. Rezolvarea litigiilor „în familie” reprezintă un reflex natural în orice corp social care dorește, cel puțin la început, să-și soluționeze intern disputele². Odată ieșit „în deschis”, litigiul își pierde din specificitate, intrând în categoria „litigiilor comune”, iar mișcarea sportivă pierde din control, soluția urmând a fi pronunțată de instanța de judecată ordinară. Este emblematică în acest sens, afirmația părintelui mișcării olimpice - Pierre de Coubertin care sublinia faptul că „prima și cea mai utilă dintre sarcinile ce îi incumbă unei federații sportive este aceea de a se organiza din punct de vedere judiciar. Ea trebuie să fie în același timp un Consiliu de stat, o curte de apel și un tribunal al litigiilor³.” Pornind de la acest deziderat, în timp, mișcarea sportivă federală a instituționalizat o „justiție de tip închis” care avea ca finalitate soluționarea majorității litigiilor de natură sportivă în sânul ei, după regulile procedurale stabilite și de către organism jurisdicționale interne.

Riscurile soluționării litigiilor sportive în afara jurisdicțiilor sportive sunt evidente, iar rațiunile sunt multiple: înțelegerea naturii și a specificului

¹ J.-P. KARAKUILLO, *Droit du sport*, 3 édition, Daloz, 2011, p.107.

² Fr. BUY, J.-M. MARMAYOU, D. PORACCHIA, F. RIZZO, *Droit du sport*, 3e edition L.G.D.J. Paris, 2012, p. 180.

³ P. De COUBERTIN, *Le role des federations*, Revue olympique, martie 2007, p.231, in N. MULLER (dir.), Pierre de COUBERTIN, *Textes choisis*, vol. III: *La pratique sportive*, Zurich, Weidmann, 1986, p.355, *apud* G. SIMON, C. CHAUSSARD, Ph. ICARD, D. JACOTOT, C. DE LA MARDIERE, V. Thomas, *Droit du Sport*, Presses Universitaires de France, Paris, 2012, p.522.

litigiului, durata procedurilor, evitarea taxele judiciare, posibilitatea „alegerii” judecătorului s.a.

Astăzi, justiția sportivă apare ca un „dat” natural sau obiectiv, deși ea nu se limitează doar la contenciosul dopajului, al responsabilității în materie de sport sau al contenciosului sportiv al muncii⁴. Atât în rândul federațiilor internaționale, cât și în cel al federațiilor naționale, s-au instituționalizat sisteme jurisdicționale interne complexe compuse din comisii interne de primă instanță și, apoi, de apel sau recurs, inspirate de modelul procedural-jurisdicțional comun. Federațiile sportive elaborează statute și regulamente, asumate prin mecanismul afilierei de către asociațiile și cluburile sportive, care reglementează inclusiv problematica „organelor jurisdicționale interne”, chiar dacă acestea, cvasi-unanim nu poată denumirea de „instanță”, ci cea de comisie⁵.

În acest sistem jurisdicțional, arbitrul judecător deține *imperium*-ul analog celui pe care îl are judecătorul comun, pentru că forța juridică a hotărârii pronunțate în limite „intra” este aceeași pe care o hotărârea judecătorească în limite „extra”, domeniul de referință fiind unul diferit.

Sistemul jurisdicțional propune un limbaj tehnicizat, mai mult sau mai puțin criptat, dar și un sistem de norme procedurale capabile să prelucreze orice conținut cu specific sportiv. Tema proceduralizării sportului a apărut ca o nevoie reală a mișcării sportive dincolo de formularea teoretică a unor reguli acționale date. Era nevoie de o dezvoltare a procedurilor jurisdicționale, tocmai pentru a clama tendința mișcării sportive spre autonomie, dar și

⁴ Ch. AMSON, *Droit du sport*, Ed. Vuibert, Paris, 2010, p.156.

⁵ Disciplinară, de apel, de recurs s.a.m.d.

pentru a institui mijloace reale de conciliere a intereselor divergente ale diferitelor participanți la mișcarea sportivă și la competițiile de profil⁶.

Federațiile sportive au instituit căi de atac interne apte să soluționeze totalitatea contestațiilor pe care deciziile lor sunt susceptibile de a le provoca. Astfel, comisiile federale vot fi ținute să statueze în privința litigiilor disciplinare referitoare la sancțiunile aplicate de federații membrilor lor. Numeroasele reglementări în materie de sport elaborate de federațiile internaționale, apoi reluate și aplicate de către federațiile naționale, determină obligațiile care guvernează modul de gestionare a disciplinei sportive și desfășurarea uniformă a competițiilor. Menținerea ordinii sportive cere deci ca federațiile să sancționeze orice nerespectare a acestor reglementări: încălcările regulilor tehnice ale jocului, ale regulilor instituționale ale federației, precum și ale normelor deontologice protejând etica sportivă sau chiar ale normelor *anti-doping* sunt sancționate de către organele disciplinare ale federațiilor. Înainte de toate, acest domeniu disciplinar este cel în care federațiile au instituit organe de apel competente pentru a statua asupra eventualelor acțiuni exercitate împotriva sancțiunilor aplicate. Este, în orice caz, interesant de observat cum, în Franța, puterea etatică a reglementat rapid exercitarea atribuției disciplinare a federațiilor naționale, impunându-le să respecte un regulament disciplinar tip care oblige, în esență, la respectarea principiului dublului grad al comisiilor disciplinare, la asigurarea unei căi de apel împotriva deciziilor federale în favoarea persoanei sancționate⁷.

⁶ Din această perspectivă, procedura sportivă jurisdicțională pare mai apropiată de morală decât este procedura judiciară comună.

⁷ G. SIMON, C. CHAUSSARD, Ph. ICARD, D. JACOTOT, C. DE LA MARDIERE, V. THOMAS, op.cit., p.523.

Deși contenciosul disciplinar are importanța lui pentru organizarea și disciplinarea competiției sportive, nu trebuie omise și celelalte componente ale fenomenului sportiv. Astfel, litigiile nondisciplinare vizează, în special, contestațiile împotriva deciziilor federale vizând accesul la competiții: refuzul de acordare a licenței, selecție, calificare, retrogradare, inclusiv omologarea rezultatelor de pe terenurile de sport.

Nu trebuie omisă, în context, componenta financiară vizând mai ales implicarea statului în sport, regulile unionale speciale, globalizarea sportului cu toate consecințele de armonizare sau pur financiare⁸ ori chiar banalele litigii de dreptul muncii survenite între sportivi și cluburile angajatoare sau chiar perspectiva fiscală legată de calificarea naturii activității sportivilor.

Prin urmare, contenciosul sportiv include două fațete complementare, fiecare cu domenialitatea și miza proprie care reclamă soluții legitime diferite în procedurile jurisdicționale interne.

II. Funcționarea justiției interne

Dinamica mișcării sportive și a problematicilor aferente sportului a condus la necesitatea racordării prevederilor statutare federative cu evoluția realității sportive. Mai mult, din perspectiva justiției federale și a dezideratului menținerii acestora în cadrul intra-federativ, federațiile au

⁸ Conceptul de globalizare nu desemnează doar o stare de lucruri mai puțin sau mai bine realizată, ci mai ales un proces: de exemplu, competițiile, după ce au devenit naționale sau continentale, chiar subdezvoltate, devin internaționale, în conformitate cu construcția istorică naturală, în măsura în care obiectul mișcării sportive este de a permite confruntarea celor mai buni, iar aceasta dincolo de granițe. A se vedea J.-Fr. BOURG, J.-J. GOUQUET, *Économie du sport*, Nouvelle Édition, La Découverte, Paris p. 40.

înțeles că este imperativă asigurarea unei justiții echitabile pentru ca membrilor afiliați să li se inducă ideea unei justiții imparțiale, profesioniste și funcționale, eliminându-se tentația „ieșirii în deschis”, adică a căutării dreptății în justiția comună. „Aparatul judiciar” federal a fost echipat succesiv, progresiv atât cu profesioniști ai dreptului⁹, cât și cu mecanisme efective și garanții procedurale care să răspundă exigențelor justiției moderne.

A. Principiul contradictorialității

Valorizarea principiului contradictorialității reprezintă una dintre cele mai importante garanții pe care persoana afiliată le poate pretinde de la federațiile naționale și internaționale. Regulamentele și statutele federale proclamă și asigură acest principiu procesual fundamental care are și menirea de a apropia procedura jurisdicțională internă de procedurile jurisdicționale comune.

Din punct de vedere procedural, contradictorialitatea presupune ca temele centrale ale litigiului să fie puse în dezbaterea și discuția părților, ca părțile să aibă posibilitatea de a se exprima cu privire la pretențiile sau apărările vehiculate. Contradictorialitatea presupune ca părțile să fie informate în legătură cu existența procesului, cu conținutul pretențiilor și al argumentelor părții adverse. Practic, judecătorul nu poate hotărî asupra unei cereri decât după legala citare a părților, iar părților trebuie să li se permită să-și expună poziția procesuală cu privire la elementele centrale ale litigiului.

⁹ Foști judecători, sau procurori, avocați sau consilieri juridici, împreună cu personalități ale sportului.

Părțile trebuie să aibă cel puțin acces la anumite elemente ale dosarului¹⁰ și să-și poată prezenta adecvat concluziile scrise sau orale. Un principiu normativ unanim acceptat este acela că deciziile care afectează drepturile cetățenilor trebuie luate numai după o audiere corectă prealabilă. Legile referitoare la o audiere echitabilă sunt cunoscute sub numele de legi ale justiției naturale sau ale echității procesuale. Ele se aplică tuturor instanțelor și tribunalelor, inclusiv „tribunalelor interne” sportive¹¹.

Chiar mai înainte de a se verifica exigențele principiului contradictorialității, se impune asigurarea unor condiții de independență și imparțialitate minimale, pentru că angrenajul sportiv ar putea crea impresia lipsei de imparțialitate, federația fiind parte în majoritatea conflictelor care îi sunt supuse spre soluționare prin intermediul comisiilor jurisdicționale¹².

Prin urmare, pe lângă instituirea unor condiții statutare ca unii membri ai organelor responsabile de soluționarea conflictelor interne să aibă o formație juridică, s-au edictat reglementări federale naționale și internaționale care să asigure independența și imparțialitatea organelor interne, prevăzând incompatibilitățile și procedurile de renunțare a membrilor a căror prezență ar putea afecta imparțialitatea. Ele prevăd, în egală măsură, alcătuirea diferită a organelor de primă instanță și de apel. În Franța, de pildă, regulamentul disciplinar tip constrânge federațiile să

¹⁰ Comparativ cu domeniul fiscal unde chiar și după pronunțarea CJUE în afacerea *Ispas* (Hotărârea Curții din 9 noiembrie 2017, Teodor Ispas și Anduța Ispas împotriva Direcției Generale a Finanțelor Publice Cluj, C-298/16, ECLI:EU:C:2017:843) organul fiscal manifestă o reticență nejustificată în pune la dispoziția particularului piesele dosarului administrativ, în procedura jurisdicțională internă, dreptul de acces la piesel dosarului este asigurat!

¹¹ D. HEALEY, *Sport and the law*, third edition, UNSW Press, Sydney, 2005, p. 82.

¹² Doar că la fel ca în situația statului, deși există o singură putere (puterea publică), există mai multe funcții: legislative, executivă și judecătorească.

comunică plângerile și probele incriminatorii, să convoace în anumite forme licențiatul, să-i acorde un timp suficient pentru a-și pregăti apărarea, să respecte un principiu al separării organelor de urmărire și de judecată, să permită licențiatului sancționat să depună apel fără a putea impune vreun drept financiar, să judece într-un termen rezonabil (maximum 6 luni) și, în sfârșit, să nu agraveze pedepsele în cazul unui recurs al celui interesat.¹³ Dacă aceste condiții foarte bine precizate nu sunt încă reunite în practică în toate federațiile, mai ales în cele internaționale, ele au încredințat totuși unei jurisdicții procedurile lor interne de contencios, chiar nedisciplinar. În ciuda naturii lor asociative, dispozitivele de contencios, din cadrul mișcării sportive federale, formează încă un sistem structurat, apt să rezolve de o manieră eficace litigiile sportive. Aceste căi de recurs din interiorul federațiilor permit într-un mod concret soluționarea definitivă a unui număr important de litigii, făcând astfel inutilă intervenția instanțelor obișnuite. Rolul în materie de contencios al grupărilor sportive a fost de altfel puternic întărit de către instanța obișnuită, care a impus principiul epuizării căilor de recurs interne înainte de a se adresa instanței competente¹⁴.

B. Principiul epuizării căilor de recurs interne

Legiuitorul român a fixat, prin art. 1 din Legea nr. 551/2004¹⁵ privind organizarea și funcționarea Comisiei Naționale de Disciplină Sportivă care reglementează competențele Comisiei, o regulă esențială de organizare a

¹³ Art.9 din regulamentul disciplinar tip, precizat.

¹⁴ G. SIMON, C. CHAUSSARD, Ph. ICARD, D. JACOTOT, C. DE LA MARDIERE, V. THOMAS, op.cit., p.526.

¹⁵ Legea 551/2004 privind organizarea și funcționarea Comisiei Naționale de Disciplină Sportivă, M.of.: 1161/08.12.2004.

contenciosului sportiv. Aceasta presupune că toate căile de atac interne prevăzute de statutele și regulamentele federațiilor sportive trebuie exercitate în mod obligatoriu înainte de orice sesizare a instanței publice competente¹⁶. Resortul ultim al procedurii jurisdicționale interne îl constituie recursurile soluționate de Comisie. Potrivit legii, „Comisia este competentă să soluționeze recursul formulat împotriva hotărârilor definitive pronunțate, prin epuizarea căilor de atac, de comisiile interne de disciplină sau de alte organisme cu atribuții disciplinare, care sunt organizate și funcționează în cadrul federațiilor sportive naționale, asociațiilor județene și ale municipiului București, pe ramuri de sport, al ligilor profesioniste și Comitetului Olimpic Român, precum și a căilor de atac formulate împotriva hotărârilor Comisiei Naționale de Acțiune împotriva Violenței în Sport.”

Cumva, chiar dacă nu se precizează în mod expres, accesul la judecată este astfel rezervat nu doar problemelor pur și simplu sportive, ci și unora juridice, care nu și-ar putea găsi rezolvarea în fața „instanțelor” obișnuite ale contenciosului sportiv reprezentate de comisiile federale.

Condiția epuizării căilor de atac interne permite, în mod cert, asigurarea unei bune gestiuni a conflictelor în materie de sport, instituind între justiția privată și cea publică o relație de complementaritate mai degrabă decât de opoziție. Favorizând posibilitatea mișcării sportive de a-și soluționa conflictele interne în afara sălii de judecată, instanțele civile respectă, în consecință, specificitatea și autonomia ordinii sportive. Această atitudine nu este, de altfel, proprie României, fiind împrumutată natural din spectrul omonim al altor state europene, cum ar fi cazul Franței, întrucât numeroase

¹⁶ Departe de a fi originală, aceeași idee se regăsește în regulamentele diferitelor federații sportive.

state au adoptat, în egală măsură, principiul epuizării căilor de recurs interne în cadrul federației înainte de orice recurs jurisdicțional¹⁷.

Mai mult, similar exigenței de sesizare a Curții Europene a Drepturilor Omului care impune epuizarea căilor de atac interne, sesizarea Tribunalului de arbitraj sportiv în scopul soluționării litigiilor sportive interne, devenite internaționale, impune epuizarea căilor de drept intern. Condiția are atât un scop profilactic, cât și unul curativ. Astfel, este deopotrivă urmărită protejarea TAS de litigiile cu un grad de complexitate scăzut, care pot fi soluționate de comisiile federale interne, dar și asigurarea soluționării unitare a litigiilor care transcend garnițele federale și care reclamă o complexitate specifică.

Pentru a se asigura respectarea principiului epuizării căilor de recurs interne din cadrul federațiilor, orice acțiune exercitată împotriva unei decizii federale și adusă în mod direct în fața Tribunalului de Arbitraj Sportiv, fără sesizarea prealabilă a jurisdicțiilor federale, va fi respinsă ca inadmisibilă.

C. Fiabilitatea justiției federale

În ciuda caracterului său privat, asociativ, justiția federală și-a demonstrat eficacitatea și permite astăzi soluționarea unei părți însemnate din litigiile sportive, reușind astfel să evite aducerea prea frecventă a contenciosului sportiv în fața jurisdicțiilor ordinare. Succesul sistemului de jurisdicție sportivă rezultă din poziția monopolistă a federațiilor în privința organizării competițiilor, din existența unei ordini juridice autonome¹⁸, dar în egală măsură și din ameliorarea procedurilor urmărite prin intermediul

¹⁷ Germania, Belgia, Italia ș.a.

¹⁸ G. RABU, *L'organisation du sport par le contract. Essai sur la notion d'ordre juridique sportif*, Presses Universitaires D'Aix-Marseille, 2010, p. 45.

comisiilor lor interne. Cu toate acestea, existența justiției sportive interne nu înseamnă și autonomia în materie de contencios a lumii sportive: justiția federală rămâne una pur privată, neputând să beneficieze de o autonomie absolută, față de justiția „ordinară”, comună. Apartenența la un stat determinat a unuia dintre actanții sportului competitiv - organizatori sau participanți - face în realitate necesară supunerea, cel puțin parțială, a litigiilor provocate de deciziile federale, competenței instanțelor statale. Justiția sportivă reprezintă un micro-sistem într-un macro-sistem care este dat de justiția comună. Justiția federală nu trăiește în autarhie, nu poate pretinde că este eliberată de supravegherea judecătorului etatic¹⁹.

Ca orice domeniu al vieții sociale, domeniul sportiv nu se poate auto-sustrage complet reglementării etatice substanțiale și procedurilor imperative. Relația dintre justiția federală privată și cea publică, comună se definește cel mai bine prin termenul de complementaritate.

III. Soluționarea litigiilor sportive în România

Dorința responsabililor de mișcarea sportivă de a evita exteriorizarea contenciosului federal a condus la instituirea unei justiții sportive interne deja destul de bine configurate în România. Totuși, justițiabilii sportivi nu sunt privați de dreptul de acces la un tribunal, la fel cum nu sunt private nici alte persoane, resortisante ale unui stat, care desfășoară o anumită activitate pe teritoriul aceluia stat. Practicarea sportului, dincolo de calificarea dată de federațiile sportive, constituie, în realitate, o activitate socială supusă regulilor statului pe teritoriul căruia se desfășoară. Jurisdicțiile naționale devin

¹⁹ Fr. BUY, J-M. MARMAYOU, D. PORACCHIA, F. RIZZO, op.cit., p. 186.

competente să judece litigiile privitoare la normele și/sau deciziile federale, la fel cum sunt competente să soluționeze orice litigii ar putea apărea în legătură cu fațetele vieții sociale.

După ce au epuizat căile de recurs interne intrafederale, justițiabilii pot să se adreseze jurisdicțiilor naționale în vederea recunoașterii drepturilor subiective presupus a fi încălcate în procedurile jurisdicționale federale, putând apela la un ultim resort judiciar – instanța de judecată comună.

Mai mult, nu trebuie omis faptul că există anumite litigii care, deși privesc competiția sportivă, sunt sustrate în mod firesc de la soluționarea în cadrul procedurii jurisdicționale interne, tocmai pentru că nu vizează contenciosul disciplinar și nu urmăresc anularea unei decizii federale. Astfel, ne referim de exemplu la semnarea, executarea sau încetarea contractelor individuale de muncă²⁰, la activitățile cluburilor sportive²¹ sau la angajarea răspunderii administrative, civile sau penale a participanților la competițiile sportive²². În aceste situații, competența instanțelor sportive de a soluția litigiile este exclusă, procedura în fața instanțelor ordinare fiind singura cale deschisă justițiabililor sportive, reprezentanților etatici sau ai societății civile, după caz.

²⁰ Exceptate prin chiar *Regulamentul privind statutul și transferul jucătorilor de fotbal* din anul 2016.

²¹ Asociații sau societăți comerciale care pot viza atât actele juridice de constituire sau modificare a actelor constitutive și statutelor specifice, dar și operațiunile juridice de înregistrare a unor mențiuni în Registrul asociațiilor și fundațiilor sau la ORC competent, respectiv procedura insolvenței pentru cluburile sportive organizate ca societăți comerciale.

²² Vizând angajarea răspunderii penale față de sportivi (exemplul portarului Mircea Bornescu de la meciul U Cluj – CFR Cluj din mai 2012) sau față de suporteri (un supporter al Universității Cluj l-a lovit cu o dală în 2008 pe un cameraman jandarm), dar și răspunderea civilă sau patrimonială a cluburilor sportive sau conducătorilor acestora.

Instanțele române devin, așadar, în mod natural, competente să intervină și să judece în materie sportivă. Dualitatea ordinelor de jurisdicție caracteristică sistemului jurisdicțional român se aplică de altfel plinar, organele de jurisdicție administrativă și cele judecătorești partajându-și soluționarea contenciosului sportiv român. Puterea publică și mișcarea sportivă română nu au căutat să-și partajeze competența, această clivare venind oarecum natural. Contenciosul sportiv ilustrează, la fel ca și arbitrajul în general, coexistența diferitelor modalități de soluționare a litigiilor în materie sportivă.

Ca și alte domenii de interes, mișcarea sportivă nu este ferită de echivoc de reglementare, respectiv de echivoc de aplicare. Adică, insecuritatea juridică la nivel normativ sau administrativ se resimte și în planul sportiv²³.

A. Semnificația principiului dreptului la un proces echitabil

Principial, procesul echitabil a fost definit ca fiind un proces echilibrat între toate părțile, având în echitate un ideal al justiției, posibil de realizat prin respectarea unor garanții²⁴.

Dreptul la un proces echitabil este, înainte de toate, un principiu fundamental, de ordine publică, prin care se urmărește securizarea unor

²³ De ex. comisiile federale din cadrul FRF nu pot stabili cine este câștigătoarea unui campionat, chestiunea trebuind a fi tranșată pe teren. Contextul pandemic generat de COVID-19 pare a infirma această regulă unanim acceptată de mișcarea sportivă, federațiile încercând să salveze sezonul competițional prin acordarea titlurilor înainte de încheierea factuală a competițiilor sportive.

²⁴ C.F.Costaș, *Dreptul la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil*, Universul Juridic, București, 214, p. 22 și doctrina citată.

drepturi subiective ale justițiabililor. Tocmai de aceea, acesta este privit, din perspectiva justițiabilului ca reprezentând un drept subiectiv fundamental, care îi conferă oricărei persoane fizice sau juridice dreptul de acces la justiție, adică la un tribunal pentru a-și valorifica într-o procedură standardizată, drepturi subiective care la prima vedere pot părea chiar absurde. Principiul are atât valoarea europeană asumată²⁵, cât și constituțională în sistemul de drept pozitiv românesc.

Caracterul său fundamental, unanim și universal consacrat explică astfel de ce instanțele, în special cele franceze, au cenzurat clauzele conținute în statutele federațiilor sportive care interziceau membrilor să sesizeze organele de jurisdicție naționale competente. Federațiile sportive, preocupate să-și păstreze controlul intern asupra soluționării litigiilor sportive, prevăzuseră clauze interzicând recursul la jurisdicțiile statale, sub amenințarea unor sancțiuni grave precum radierea sau suspendarea. Membrii federațiilor erau astfel constrânși să renunțe la dreptul lor de a acționa în justiție. Astfel de clauze fuseseră în mod clar cenzurate de către instanțele franceze: instanța judecătorească le-a considerat nule, în timp ce aceea administrativă le-a considerat ca fiind lipsite de orice efecte. În consecință, asemenea clauze au dispărut astăzi din statutele și regulamentele federațiilor

²⁵ A se vedea art. 6 – dreptul la un proces echitabil - primul paragraf din Convenția Europeană a Drepturilor Omului: „Orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public și în termen rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia, în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.”

franceze. Aceeași jurisprudență a fost aplicată de altfel și de alte state europene, precum Belgia sau Italia, antrenând prin urmare dispariția globală a acestor clauze din statutele federațiilor naționale. Cu toate acestea, trebuie să observăm că ele sunt în schimb încă prezente în regulamentele federațiilor sportive internaționale, care se întorc, în marea parte a timpului, la competența Tribunalului de Arbitraj Sportiv, instanță care se substituie jurisdicțiilor ordinare în cazul litigiilor sportive internaționale²⁶.

La fel ca în sistemul francez, și în sistemul românesc, interpretarea unanim acceptată este aceea că dreptul la un proces echitabil nu exclude ca recursurile prelabile sesizării organelor de jurisdicție să fie prevăzute și considerate obligatorii în măsura în care ele nu constituie un obstacol în calea sesizării ulterioare a instanțelor. Regula epuizării căilor de recurs interne reprezintă în mod clar o ilustrare a obligației impuse justițiabililor sportivi de a pune în aplicare procedurile prelabile exercitării recursului jurisdicțional, sub sancțiunea inadmisibilității. Situația este similară cu aceea a contenciosului administrativ sau fiscal din perspectiva procedurii prelabile, pentru că nici în această situație nu se poate pune problema încălcării dreptului la un proces echitabil în situația lipsei parcurgerii procedurii prelabile sesizării instanței. Doar că jurisdicția sportivă este departe de a fi o procedură prelabilă sau un recurs administrative comun, apropiindu-se mai degrabă de jurisdicțiile administrative speciale²⁷, deși în mod evident nu

²⁶ G. SIMON, C. CHAUSSARD, Ph. ICARD, D. JACOTOT, C. DE LA MARDIERE, V. THOMAS, op.cit., p.532.

²⁷ Potrivit alin. (4) al art. 21 din Constituția României introdus ca urmare a revizuirii constituționale din 2003: Jurisdicțiile speciale administrative sunt facultative și gratuite. În acord cu dispozițiile art. 2 alin. (1) lit. e) din Legea nr. 554/2004, jurisdicția administrativă specială este „activitatea îndeplinită de o autoritate administrativă care are, conform legii organice speciale în materie, competența de soluționare a unui conflict privind un act administrativ, după o procedură bazată pe principiile contradictorialității, asigurării dreptului la apărare și independenței activității administrativ-jurisdicționale.”

reprezintă o jurisdicție administrativă, pentru unele dintre următoarele motive simple, dar suficiente: nu este realizată de către un organ administrativ, nu este reglementată ca atare în dreptul pozitiv, nu figurează în ordinea pozitivă, fiind o jurisdicție privată, acceptată ca atare²⁸.

Substanța procesului echitabil regăsită în dreptul de acces la justiție, dreptul la o bună administrare a justiției, cu respectarea garanțiilor procesuale, respectiv dreptul la executarea hotărârilor judecătorești se regăsește ca atare și în paradigma jurisdicțională propusă de mișcarea sportivă²⁹.

B. Competența limitată a organelor de jurisdicție: excluderea litigiilor tehnice

În plan sportiv, se pune întrebarea ce se întâmplă cu decizia unui arbitru, de a acorda *penalty*, care se dovedește, după încheierea partidei, că a fost eronată sau cu decizia arbitrului, de a valida un gol, care se dovedește ulterior că era greșită în sensul că mingea nu a depășit linia porții cu întreaga circumferință? Dincolo de demersurile ulterioare ale echipei defavorizate, rezultatul sportiv nu va mai face obiectul controlului jurisdicțional. Tocmai de aceea, în dorința de a nu afecta rezultatul competiției sportive, în majoritatea

²⁸ Activitatea jurisdicțiilor administrative speciale se realizează așadar numai de către organe specializate ce provin din cadrul exclusiv al autorităților administrației publice centrale și locale și care, printr-o procedură bazată pe principiile legislative certe (contradictorialitate, asigurarea dreptului la apărare și independența activității administrativ-jurisdicționale), emit acte administrativ-jurisdicționale. Aceste acte trebuie, în virtutea liberului acces la justiție, să poată fi atacate în fața instanței ordinare.

²⁹ Accesul actanților la justiția sportivă este asigurat, administrarea actului jurisdicțional respectă exigențele comune în materie, executarea hotărârilor pronunțate de comisiile jurisdicționale este garantată prin mecanisme de coerciție internă.

turneelor importante de tenis a fost introdus sistemul *Hawk-Eye*, în meciurile internaționale de rugby există posibilitatea de a se recurge la arbitraj video, meciul fiind întrerupt până la vizionarea fazei „litigioase”, iar în unele campionate de fotbal de elită a fost introdus același arbitraj video³⁰.

Este decisiv de reținut că deciziile luate pe terenul de sport, în legătură cu rezultatul partidelor sportive nu mai pot fi contestate³¹. Prin posibilitatea contestării ulterioare a deciziilor din timpul competițiilor sportive ar fi pusă în discuție însăși securitatea și stabilitatea competiției, ceea ce nu poate fi acceptat la nivelul federațiilor³².

C. Procedura jurisdicțională internă

Fiecare federație își stabilește prin statut comisiile jurisdicționale și competențele acestora. În ambianța mișcării sportive, acestea au o competență generală³³. Cu toate acestea, principiile de desfășurare și organizare a activității jurisdicționale descrise mai sus își păstrează configurația, fiind necesară crearea unui sistem jurisdicțional care să țină seama de principiile anterior enunțate.

³⁰ Spre exemplu, meciurile de fotbal din *Seria A* sau *Premier League*.

³¹ A nu se înțelege și efectele unor decizii disciplinare. Spre exemplu, cartonașul roșu primit pe nedrept de către un fotbalist s-ar putea să nu-i atragă etapele de suspendare prevăzute de regulamentul federal, în măsura în care contestația formulate de către club ar fi admisă.

³² Procedura *ad-hoc* instrumentată de TAS la marile competiții sportive nu vizează anularea în timp real a deciziilor sportive, ci viabilizarea actului jurisdicțional, pentru că ar fi absurd ca echipa calificată din grupele unui CE să fie stabilită după un an de la încheierea competiției sportive.

³³ A se vedea J.-P. KARAQUILLO, op.cit., p.109.

Exemplificativ, prezentăm procedurile jurisdicționale descrise prin statutele sau regulamentele de organizare a unora dintre cele mai importante sporturi: fotbal, baschet și tenis.

A).Potrivit alin. 1-2 al art. 57 din Statutul FRF³⁴, Comisiile jurisdicționale ale FRF funcționează ca instituții permanente de arbitraj și sunt:

- a). Comisia de Disciplină și Etică;
- b). Comisia Națională de Soluționare a Litigiilor;
- c).Comisia de Recurs.

2).Aceste comisii sunt instanțe arbitrale imparțiale și independente, alcătuite în conformitate cu dispozițiile FIFA în materie. Membrii acestor comisii aplică în deciziile pronunțate exclusiv statutele, regulamentele și directivele FRF, UEFA, FIFA, precum și legislația în vigoare.

În acord cu dispozițiile Statutului FRF: „Competențele privind soluționarea cauzelor disciplinare, litigiilor sau sesizărilor revin comisiilor cu atribuții jurisdicționale ale FRF, astfel:

a) In primă instanță:

- Comisiei de Disciplină și Etică a FRF;
- Comisia Națională de Soluționare a Litigiilor.

b) Hotărârile pronunțate în primă instanță pot fi atacate, după caz, la:

- Comisia de Recurs a FRF, ca ultimă instanță la nivel național, pentru hotărârile Comisiei de Disciplină și Etică și Camerei Naționale de Soluționate a Litigiilor;

³⁴ <https://www.frf.ro/documente-frf/statut-si-regulamente/>

- Tribunalul Arbitral al Sportului de la Lausanne, ca ultimă instanță la nivel internațional, pentru recursurile declarate împotriva deciziilor pronunțate de Comisia de Recurs a FRF.

Alin. 4 consacră posibilitatea ca ligile profesioniste să-și organizeze propriile organisme jurisdicționale pentru nivelul competițional pe care îl organizează, dacă au încheiat o convenție anuală cu FRF, aprobată de Comitetul Executiv al FRF. Structura comisiilor este similară structurii federale:

- a) Comisia de Disciplină și Etică;
- b) Comisia Națională de Soluționare a Litigiilor;
- c) Comisia de Recurs.

Opozabilitatea pe plan intern a deciziilor Comisiei de recurs a FRF este consacrată de Statutul FRF care prevede că acestea „sunt definitive și executorii pe plan intern pentru toți membrii afiliați, jucătorii și oficialii acestora, pentru oficialii FRF/AJF/AMFB, precum și pentru agenții de meciuri și agenții de jucători”.

Sigur că acestea pot fi atacate la Tribunalul Arbitral al Sportului de la Lausanne, dar „introducerea acțiunii la Tribunalul Arbitral al Sportului de la Lausanne nu suspendă executarea deciziei pronunțate de Comisia de Recurs a FRF cu excepția penalităților sportive aplicate în materie disciplinară”.

Deciziile pronunțate de către TAS sunt obligatorii pentru toate persoanele fizice sau juridice implicate în competiția fotbalistică: ligile profesioniste de fotbal, membrii afiliați ai FRF, jucătorii și oficialii acestora, agenții de jucători sau de agenții de meciuri, care sunt obligați să se conformeze deciziei, în caz contrar urmând a se aplica sancțiunile statutare.

Statutul FRF se preocupă de soluționarea litigiilor rezultate din activitatea competițional-fotbalistică de către comisiile jurisdicționale pe care

le consacără. Potrivit art. 61 din Statut: „Ligile profesioniste de fotbal nu pot recurge la jurisdicția instanțelor de drept comun în ceea ce privește litigiile decurgând din activitatea fotbalistică, precum și din dispozițiile statutelor și regulamentelor FIFA, UEFA și FRF. În aceste situații, litigiile vor fi soluționate de instanțele competente, în conformitate cu statutele și regulamentele FIFA, UEFA și FRF, precum și cu Codul Tribunalului Arbitral al Sportului de la Lausanne”.

Dispoziții interesante legate de soluționarea litigiilor regăsim și în art. 25 din Regulament privind statutul și transferul jucătorilor de fotbal, din 2019³⁵. Astfel, potrivit alin. 5: „litigiile izvorâte din sau în legătură cu activitatea fotbalistică din România, în care sunt angrenate cluburi afiliate și oficiali ai acestora, oficiali ai FRF/LPF/AJF/AMFB, jucători, agenți de jucători/intermediari sau agenți de meciuri urmează a fi soluționate exclusiv de comisiile cu atribuții jurisdicționale ale FRF³⁶. Prezentele dispoziții exclud, pentru toate litigiile decurgând din activitatea fotbalistică, competența instanțelor judecătorești, cu excepția litigiilor decurgând din interpretarea și executarea contractelor civile sau individuale de muncă încheiate între jucători și cluburi sau între antrenori și cluburi, situație în care sunt competente atât organele jurisdicționale ale FRF, cât și instanțele de judecată de drept comun. În aceste situații de excepție, competența aparține, după cum este prevăzut în contractul de muncă/convenția civilă, comisiilor cu atribuții jurisdicționale sau instanțelor judecătorești. Dacă în contractul de

³⁵ <https://www.frf.ro/wp-content/uploads/2018/07/01072019-RSTJF.pdf>.

³⁶ FRF a fost de acord ca litigiile în care sunt angrenate cluburile participante în competiția Liga I de fotbal, oficialii și jucătorii seniori ai acestora să fie soluționate exclusiv de către organismele jurisdicționale ale LPF” iar restul litigiilor să fie soluționate de comisiile jurisdicționale ale FRF. Astfel, LPF și-a duplicat organisme jurisdicționale proprii, după modelul omonim al comisiilor din cadrul FRF.

muncă/convenția civilă nu sunt cuprinse asemenea clauze, competența aparține organismului jurisdicțional instanței judecătorești sesizate de reclamant. Învățarea unei comisii cu atribuții jurisdicționale, exclude posibilitatea oricăreia dintre părți de a se adresa instanțelor judecătorești³⁷.

B). Potrivit art. 21.1. din Statutul Federației Române de Baschet³⁸, „organele jurisdicționale din cadrul FRB sunt:

21.1.1 Comisia de Competiții, Legitimări, Transferări și Omologări;

21.1.2 Comisia de Disciplină;

21.1.3 Colegiul Central al Arbitrilor;

21.1.4 Comisia Centrala de Comisari;

21.1.5 Comisia de Apel”.

Art. 21.2 prevede: „Comisiile cu atribuții jurisdicționale ale FRB sunt instanțe arbitrale, imparțiale și independente. Adoptarea deciziilor de către aceste comisii se face în conformitate cu regulamentele FRB și FIBA”.

Din perspectiva competenței jurisdicționale, art. 21. prezintă organigrama FRB:

„21.3.1 În primă instanță: Comisia de Competiții, Legitimări, Transferări și Omologări, Comisia de Disciplină, Colegiul Central al Arbitrilor, Comisia de Comisari

³⁷ Potrivit alin. (6) al art. 25: În cazul în care într-un litigiu izvorât din aplicarea prezentului regulament sunt antrenate cluburi sau jucători din categorii/ligi diferite, soluționarea sa este de competența CNSL a FRF. În același sens, art. 57 din Statutul Federației Române de Fotbal - Jurisdicție – prevede: (1) *Litigiile izvorâte din sau în legătură cu activitatea fotbalistică din România, în care sunt angrenate cluburi afiliate și oficiali ai acestora, oficiali ai FRF/LPF/AJF, jucători, agenți de jucători sau agenți de meciuri urmează a fi soluționate exclusiv de organisme jurisdicționale ale FRF.* (2) *Prezentele dispoziții exclud, pentru toate litigiile decurgând din activitatea sportivă, competența instanțelor judecătorești, cu excepția litigiilor decurgând din interpretarea și executarea contractelor civile sau individuale de muncă încheiate între jucători și cluburi sau între antrenori și cluburi.*

³⁸ https://www.frbaschet.ro/public/storage/pages/Regulamente/Statut_FRB_2017.pdf.

21.3.2 Hotărârile pronunțate în primă instanță de aceste comisii pot fi atacate la Comisia de Apel a FRB.

21.4 Deciziile pronunțate de către Comisia de Apel a FRB sunt definitive și executorii”.

Exclusivitatea soluționării litigiilor prin intermediul mecanismelor conferite de către Statut este proclamată de art. 21.5 care stabilește că doar după epuizarea tuturor căilor de jurisdicție sportivă națională, membrii afiliați se vor putea adresa instanțelor sportive internaționale sau forurilor internaționale (FIBA, TAS, BAT).

Tribunalul Arbitral pentru Baschet (*The Basketball Arbitral Tribunal*) este un organism independent, recunoscut oficial de către FIBA care, în esență, soluționează litigiile dintre jucători, agenți sportivi, antrenori sau cluburi de baschet.

FRB recunoaște jurisdicția BAT, impusă de altfel chiar de către regulamentele FIBA. Membrii afiliați FRB se obligă să respecte deciziile definitive și irevocabile pronunțate de BAT, ba chiar să asigure punerea în executare a acestor prin intermediul Consiliului Director. La fel ca și în cazul fotbalului, Deciziile Consiliului Director privind punerea în executare a hotărârilor BAT trebuie respectate, în caz contrar aplicându-se sancțiunile statutare.

C). Probabil că și din cauza numărului mai redus de participant și a unui profil specific, litigiile care apar în tenis beneficiază de reglementări statutare mai concise.

Din perspectiva acestor litigii, potrivit art. 57 din Statutul FRT din 2017³⁹: (1) Competența soluționării abaterilor disciplinare și sancționării celor în cauză revine: a) în prima instanță, comisiilor centrale ale FRT în funcție de compatibilitatea dintre atribuțiile specifice fiecăreia, natura cazului respectiv și ocupația în activitatea tenisistică a persoanelor implicate; b) Comisiei de apel a FRT, pentru apelurile împotriva hotărârilor pronunțate în primă instanță; c) Comitetului Director al FRT, pentru recursurile la deciziile Comisiei de apel, precum și pentru sancțiunile pronunțate asupra propriilor jucători de către cluburi. (2) Comitetul Director al FRT este ultima instanță de recurs, deciziile sale fiind definitive și obligatorii.

Ca o tendință de uniformizare a jurisdicției interne a mișcării sportive, cel puțin la nivelul căilor de atac, *Legea nr. 551/2004* reglementează organizarea și funcționarea Comisia Națională de Disciplină Sportivă.

Comisia este competentă să soluționeze recursul formulat împotriva hotărârilor definitive pronunțate de comisiile interne de disciplină sau de alte organisme cu atribuții disciplinare, care sunt organizate și funcționează în cadrul federațiilor sportive naționale, asociațiilor județene și ale municipiului București, pe ramuri de sport, al ligilor profesioniste și Comitetului Olimpic Român, precum și a căilor de atac formulate împotriva hotărârilor Comisiei Naționale de Acțiune împotriva Violenței în Sport.

Jurisdicția Comisiei nu este obligatorie. Aceasta se activează pe baza opțiunii uneia dintre părți. Termenul pentru declanșarea căii de atac este de 15 zile de la comunicarea hotărârii vizate.

39

http://www.frt.ro/main_resources/uploaded_files/documente/pdf/file_2010_06_22_10_5_2_49_statut.pdf.

Procedura de soluționare a căii de atac de către comisie beneficiază de o reglementare specială printr-un regulament de procedură, aprobat prin ordin al președintelui Agenției Naționale pentru Sport.

Procedura de soluționare de către comisie a căilor de atac devine obligatorie din momentul sesizării acesteia. Hotărârile pronunțate pot fi atacate în 15 zile de la comunicare la Secția de contencios administrativ a Tribunalului București.

În ipoteza în care una dintre părți nu optează pentru procedura de soluționare a căilor de atac de către comisie, părțile interesate se pot adresa judecătoriei, potrivit normelor de drept comun din Codul de procedură civilă.

Potrivit art. 2 al Regulamentului din 27 mai 2005 privind organizarea și funcționarea Comisiei Naționale de Disciplină Sportivă, „Comisia reprezintă o cale alternativă de soluționare a căilor de atac din domeniul sportiv, în baza opțiunii uneia dintre părți”. Comisia nu poate reprezenta „o cale”. Procedura în fața Comisie ar putea reprezenta „o cale”, la fel cum Comisia este un organ cu atribuții jurisdicționale, iar nu cale către „ceva”.

Din perspectiva respectării garanțiilor procedurale, art. 8 al Regulamentului, statuează similar legii procedurale comune că: „soluționarea litigiului aparține exclusiv completului”.

Concluzii

Jurisdicțiile sportive propun o paradigmă specifică, configurată și garantată de norme sportive imperative. Nu mai este nimic contradictoriu în a afirma că federațiile sportive au instituit căi de atac interne apte să soluționeze totalitatea contestațiilor pe care deciziile lor sunt susceptibile să le provoace. Comisiile federale vor fi ținute să statueze în privința litigiilor

disciplinare referitoare la sancțiunile aplicate de federații membrilor lor. Totodată, dincolo de dezideratul firesc al organizării și disciplinării competiției sportive, nu trebuie omise și celelalte componente ale fenomenului sportiv. Astfel, jurisdicțiile sportive trebuie să asigure și soluționarea litigiilor nedisciplinare care vizează în special contestațiile împotriva deciziilor federale vizând accesul la competiții: refuzul de acordare a licenței, selecție, calificare, retrogradare, inclusiv omologarea rezultatelor de pe terenurile de sport.

Actanții sportului, nemulțumiți de soluțiile pronunțate de jurisdicțiile sportive naționale au deschisă calea așa-numitului apel la Tribunalul de Arbitraj Sportiv (TAS) – instanța etalon a mișcării sportive.

STAREA DE HIPNOZĂ ÎN DREPTUL PENAL SUBSTANȚIAL AL REPUBLICII MOLDOVA

DOI: 10.24193/SUBBIur.65(2020).2.4
Data publicării online: 31.07.2020

Stela Botnaru; Ecaterina Șaporda*

Rezumat: În acest articol vom analiza starea de hipnoză din perspectiva dreptului penal. Totodată este abordată hipnoza, că starea psihologică specială, și legătura acesteia cu instituțiile dreptului penal. Analiza starea de hipnoză va fi realizată sub două aspecte. În primul rând, vom analiza problemele ce se referă la calificarea infracțiunii săvârșite asupra unei persoane hipnotizate. În cazul dat, hipnoza va fi privită în calitate de metodă de săvârșire a infracțiunii. În al doilea rând, ne-am propus să analizăm încadrarea juridico-penală a stării de hipnoză în cazul comiterii infracțiunii de către o persoană hipnotizată. Dat fiind faptul, că în dreptul penal actual lipsește încadrarea clară a stării de hipnoză, s-au conturat două opinii diferite, referitoare la aspectul dat, potrivit cărora aceasta reprezintă o stare de iresponsabilitate sau o formă de manifestare a constrângerii psihice aplicată asupra celui care comite fapta prejudiciabilă. Tema respectivă necesită o abordare aprofundată deoarece în practică astfel de cazuri se întâlnesc tot mai frecvent, iar lacunele legislative, în sensul dat, creează dificultăți. La final, vom veni și cu unele propuneri de *lege-ferenda* în legislația din Republica Moldova.

* Conf. Univ. Dr. Stela BOTNARU, Prodecan al Facultății de Drept al Universității de Stat din Moldova, stelacorlateanu@gmail.com; Ecaterina ȘAPORDA, studentă în cadrul *Facultății de Drept a Universității de Stat din Moldova*, eshaporda@gmail.com.

Cuvinte-cheie: hipnoză, infracțiune, starea de iresponsabilitate, constrângerea psihică, metodă de săvârșire a infracțiunii.

HYPNOSIS IN THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA.

Abstract: This article presents the analysis of the state of hypnosis from the aspect of criminal law. At the same time, it is approached the hypnosis as the special psychological state and its tangency with the institutions of criminal law. In this study, the state of hypnosis will be analyzed under two aspects. First, we will analyze the issues related to the qualification of the crime committed against a hypnotized person. In this case, hypnosis will be seen as a method of committing the crime. Secondly, we aimed to analyze the legal-criminal classification of the state of hypnosis in case of committing the crime by a hypnotized person. Since the current criminal law lacks a precise classification of the state of hypnosis, under this aspect, there are two different opinions regarding their legal classification: the state of irresponsibility or a form of mental coercion. This issue requires an in-depth approach, for the reason that in practice, such cases are encountered more and more often, and legislative gaps, in this sense, create difficulties.

Key-words: hypnosis, crime, irresponsibility, physical coercion, method of committing crime

I. Aspecte introductive.

Atât în legislația penală a Republicii Moldova, cât și în teoria dreptului penal, starea de hipnoză este prea puțin analizată, fapt care naște multiple discuții privind aprecierea corectă a acesteia în perspectiva juridico-penală.

Actualmente, în rezultatul dezvoltării unor domenii, precum neuropsihologia și hipnologia, sunt identificate tot mai multe metode de influențare asupra creierului uman. Constatăm cu regret faptul, că

descoperirile care se fac în scopuri medicale sunt tot mai des utilizate în scopuri criminale.

Prin „hipnoză” se înțelege starea asemănătoare cu somnul sau cu somnambulismul, provocată artificial prin sugestie, în timpul căreia controlul conștient asupra propriului comportament și contactul cu realitatea slăbește, acțiunile celui hipnotizat fiind supuse voinței hipnotizatorului.¹

Așa numita „hipnoza criminală”, având la bază definiția generală a stării de hipnoză, necesită o definiție separată, legislația penală actuală a omis acest aspect. Prin hipnoza criminală, în doctrina dreptului penal, se înțelege aducerea intenționată și ilegală a persoanei în stare de neputință (hipnoză) împotriva voinței acesteia prin influențarea asupra psihicului acesteia în scopurile criminale².

Observăm că, hipnotizarea persoanei privită sub aspectul juridico-penal, poate fi utilizată de către infractor atât pentru a săvârși infracțiunea cu „mâinile” unei alte persoane, cât și pentru a-și ușura realizarea infracțiunii, lipsind persoana de posibilitatea de a opune rezistență. În cele ce urmează, vom analiza ambele ipoteze.

II. Infracțiunea săvârșită de către o persoană hipnotizată. Încadrarea juridico-penală.

Dat fiind faptul, că la momentul actual domeniul neuropsihologiei și hipnologiei se dezvoltă tot mai activ, metodele și practicile de hipnotizare a

¹ A se vedea definiția furnizată de: <https://dexonline.ro/definitie/hipnoz%C4%83>.

² D.A. SEMENOVA *Gipnoz kak vid psiheskogo prinyudeniia v ugovnom prave. (Hipnoza ca modalitatea constrângerii psihice în dreptul penal)*. Vestnik Iugorskogo gosudarstvennogo universiteta, 2015, p. 45-46.

persoanei devin tot mai accesibile. Astfel, devine tot mai posibilă ipoteza comiterii infracțiunilor prin inducerea persoanei în stare de hipnoză, utilizând ulterior această stare a ei în scopuri criminale. Aceasta se datorează și faptului că descoperirea unei astfel de fapte reprezintă un proces mult mai dificil în raport cu descoperirea unei infracțiuni comise în mod obișnuit. Astfel, infracțiunii comise de către o persoană hipnotizată îi sunt caracteristice unele neclarități, mai ales sub aspectul calificării faptelor comise de persoana în stare de hipnoză și tragerea ulterioară la răspundere penală a acesteia.

Cu toate că teoria dreptului penal este destul de restrânsă în ceea ce privește abordarea temei respective, totuși au fost formulate unele aspecte referitoare la răspunderea persoanei care comite o infracțiune aflându-se în stare de hipnoză. Comună, pentru toate punctele de vedere, este opinia conform căreia persoana care a săvârșit o infracțiune în stare de hipnoză urmează a fi liberată de răspundere penală. Atunci, apare fireasca întrebare, care ar fi temeiul liberării de răspundere penală a acesteia? În teorie au fost formulate două opinii diferite, pe care le vom analiza.

Conform primei teze enunțate în doctrina penală, starea de hipnoză este atribuită uneia din formele de iresponsabilitate. Astfel, susținătorii acestei teorii, printre care este și renumitul savantul rus N. Taganțev, afirmă că, principiile generale pe care se bazează noțiunile de infracțiune și pedeapsă penală, de responsabilitate și iresponsabilitate se răspândesc și asupra stării de hipnoză, atribuind acesteia calitatea de formă de manifestare a stării de iresponsabilitate. Se consideră că, dacă persoana a acționat sub imperiul stării de hipnoză, astfel de acțiuni trebuie privite ca fiind comise inconștient, fără a-și realiza caracterul celor comise și fiind lipsit de posibilitatea de a-și dirija

acțiunile, deci trebuie să fie recunoscute ca săvârșite în stare de iresponsabilitate³.

Cu toate că teza dată are o anumită bază argumentativă, reieșind din abordarea juridico-penală a stării de iresponsabilitate, atribuirea stării de hipnoză la această stare este inacceptabilă. Starea de iresponsabilitate în dreptul penal al Republicii Moldova presupune că persoana, în timpul comiterii infracțiunii, în timpul săvârșirii unei fapte prejudiciabile, nu putea să-și dea seama de acțiunile ori inacțiunile sale sau nu putea să le dirijeze din cauza unei boli psihice cronice, a unei tulburări psihice temporare sau a altei stări patologice.⁴ Astfel, cu toate că criteriul juridic al stării de iresponsabilitate, și anume, imposibilitatea de a conștientiza caracterul infracțional al faptei sale sau imposibilitatea de a-și dirija acțiunile/inacțiunile, este aferent stării de hipnoză, se atestă lipsa criteriului medical al iresponsabilității, care se exprimă prin prezența unei boli psihice cronice, a unei tulburări psihice temporare sau a unei alte stări patologice. Aceasta se datorează faptului că hipnoza nu poate fi privită ca o stare psihică patologică, fiind o stare deosebită a psihicului, or starea patologică este cea provocată de o boală⁵.

A două teorie, susținută de cercetătorii stării de hipnoză sub aspectul juridico-penal, se axează pe faptul atribuirii acesteia unei forme de constrângere psihică, prin intermediul căreia hipnotizatorul „impune” persoanei, împotriva voinței acesteia, să comită o infracțiune. Însă nici

³ N. TAGANTSEV, *Russkoe ugolovnoie pravo. Lectsii. Chasti Obshchaia*. (Dreptul penal rusesc. Partea generală.) Nauka, 1994, p. 175.

⁴ Codul penal al Republicii Moldova din 18.04.2002.

https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109495&lang=ro (accesat la 05.05.2020).

⁵ <https://dexonline.ro/definitie/patologic> (accesat la 16.06.2020).

această teorie nu este perfectă, reieșind din faptul că legislația penală a Republicii Moldova nu conține o definiție clară a constrângerii, definiția fiind una destul de vastă. Astfel, Codul penal al Republicii Moldova prevede, în art.39, că nu constituie infracțiune fapta, prevăzută de legea penală, care a cauzat daune intereselor ocrotite de lege ca rezultat al constrângerii fizice sau psihice, dacă în urma acestei constrângeri persoana nu putea să-și dirijeze acțiunile⁶. Din această formulare, reiese clar doar faptul că prezența constrângerii psihice liberează persoana de răspundere penală, fără a da explicații asupra a ce anume reprezintă constrângerea psihică. Astfel, părerile enunțate în doctrină au un caracter controversat. Unii definesc constrângerea ca influențarea violentă asupra unei persoane cu scopul de o impune să comită oarecare acțiuni împotriva voinței sale⁷. Atribuind constrângerii psihice sensul dat, în acest concept se includ formele de exteriorizare a acesteia, precum amenințare cu caracter diferit, șantaj și alte forme asemănătoare, prin care făptuitorul pune persoana în stare de imposibilitate de a-și exprima liberă voința, astfel persoana este nevoită să acționeze în felul impus de făptuitor, *păstrând conștiința asupra acțiunilor sale*. Deci persoana, în urma influențării, pierde posibilitatea de a alege modul în care acționează. Majoritatea definițiilor constrângerii psihice scot în evidență influențarea asupra persoanei constrânse psihic prin metode violente, cum ar fi amenințarea cu omor, cu vătămarea gravă a persoanei respective nemijlocit ori a membrilor de familie ale acesteia, ceea ce este departe de natura hipnozei. Natura hipnozei constă în influența deosebită asupra conștiinței

⁶ Codul penal al Republicii Moldova din 18.04.2002.

https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109495&lang=ro (accesat la 05.05.2020)

⁷ V. KALUGHIN *Fizicheskoe ili psihicheskoe prinuzhdenie kak obstoiatelstvo, iskliuchaiushchee prestupnost deianiia. (Constrângerea fizică sau psihică-cauza care înlătură caracterul penal al faptei)*. Moskva, 2001, p. 10.

persoanei, prin intermediul impunerii intenției sale criminale unei alte persoane împotriva voinței acesteia. Astfel, hipnoza nu se încadrează în tratarea clasică a noțiunii de constrângere psihică, reieșind din opinia că, *sub constrângere psihică persoana totuși își păstrează capacitatea de a-și dirija acțiunile și de a-și da seamă despre caracterul celor săvârșite*, pe când hipnoza o lipsește de această capacitate.

Astfel, considerăm că nu ar fi corect să atribuim starea de hipnoză unei forme ale constrângerii psihice, cu toate că acest lucru este posibil, dat fiind faptul că definiția legală a constrângerii psihice, în Codul penal al Republicii Moldova, este una foarte vastă și poate include, în sine, și starea de hipnoză. Unele state includ, în termenul de constrângere, utilizarea hipnozei sau a unor substanțe toxice/narcotice. Astfel, nu ar exista probleme la interpretarea normei și ar fi evitată aplicarea neuniformă a acesteia.

Cum am menționat anterior, comun pentru ambele teorii este faptul că se susține necesitatea liberării de răspundere penală a persoanei care a comis infracțiunea în stare de hipnoză. Însă, considerăm că pot exista anumite situații în care este posibilă tragerea la răspundere penală a unei persoane ce a săvârșit infracțiunea în stare de hipnoză. Astfel, criteriul determinant, care atestă necesitatea tragerii persoanei hipnotizate la răspundere penală, este nivelul conștiinței neafectate de influența hipnozei. Dacă persoana, în urma inducerii sale în stare de hipnoză, își păstrează un nivel anumit de conștiință, ce îi permite să-și dirijeze acțiunile și să-și dea seama de cele săvârșite, nu ar exista temei pentru liberarea acesteia de răspundere, deoarece a existat posibilitatea de a renunța la comiterea infracțiunii.

La fel, părerea susținută și de către profesorul Streteanu⁸, în România, dar și de teoreticienii ruși Ceceli G. Și Sedîh L.⁹, va fi aplicată răspunderea penală față de persoana care a comis infracțiune fiind în stare de hipnoză, dacă această stare a fost provocată la rugămintea subiectului, având, din start, un scop criminal la bază. În acest caz, deși în timpul comiterii infracțiunii persoana, aflându-se în stare de hipnoză, nu-și realiza caracterul acțiunilor sale și nu putea să-și dirijeze acțiunile, autorul va răspunde penal, dat fiind faptul că, la momentul provocării acestei stări, capacitatea intelectuală și cea volitivă erau prezente¹⁰, infracțiunea fiind una dorită și intenționată.

Deci, persoana nu trebuie să fie supusă răspunderii penale, dacă aceasta nu știa despre scopul criminal al inducerii sale în stare de hipnoză, nu avea nici o posibilitate de a opune rezistență și de a se împotrivi faptelor hipnotizatorului și nu a putut dirija faptele sale.

III. Infracțiunea săvârșită asupra unei persoane hipnotizate. Aspecte de calificare.

Cu privire la calificarea unei infracțiuni săvârșite asupra unei persoane hipnotizate, menționăm că starea de hipnoză, fiind o stare care lipsește persoana de posibilitatea de a-și exprima voința, inducând-o într-o stare de neputință de a opune rezistență făptuitorului, în teoria dreptului penal se încadrează în prevederile care agravează răspunderea penală pentru

⁸ F. STRETEANU, D. NIȚU. *Drept penal: partea generală*, București, 2014, p. 424.

⁹ G. CHECEL, L. SEDYH *Osobennosti kvalificatsii prestupleniia, sovershennogo zagipnotizirovannym litsom*. (Particularitățile calificării infracțiunilor, comise de către o persoană hipnotizată). Moskva, 2009, p.54-57

¹⁰ F. STRETEANU, D. NIȚU. *Drept penal: partea generală*. București, 2014, p. 425.

profitarea de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei. Legislația penală a Republicii Moldova atribuie, la temeiurile stării de neputință, vârsta înaintată, boala, dizabilitatea sau *alt factor*. Astfel, starea de hipnoză poate fi încadrată în noțiunea de „alt factor” care generează starea de neputință a victimei.

Cu toate că totul pare a fi clar, sunt totuși unele aspecte care credem că sunt necesare a fi abordate întru analiza mai amplă a acestei întrebări.

Atribuirea stării de hipnoză la starea de neputință în mare parte depinde de gradul de intensitate a hipnozei și de reacția individuală a persoanei în condițiile acestei stări. Aceasta se explică prin faptul că psihicul fiecărei persoane este diferit, deci o persoană poate fi indusă în stare de hipnoză mai ușor în raport cu alta, astfel făptuitorul nu poate să prevadă în totalitate cum va influența starea de hipnoză psihicul persoanei asupra căreia se săvârșește o infracțiune. Astfel, dacă persoana este sub imperiul hipnozei, însă este păstrată conștiința acesteia și posibilitatea de dirijare a acțiunilor sale (spre exemplu, starea de credulitate) nu putem atribui astfel de stare la cea de neputință.

Deci, pentru a reține starea de neputință provocată de hipnoză, gradul acesteia trebuie să corespundă fazei ce o lipsește pe persoană de posibilitatea de a opune rezistență făptuitorului.

IV. Concluzii și recomandări.

În urma analizei stării de hipnoză sub aspectul juridico-penal am reușit să formulăm următoarele concluzii:

1. Persoana care comite o infracțiune în stare de hipnoză nu poate răspunde penal, în condițiile în care nu a avut posibilitatea să conștientizeze

caracterul acțiunilor sale și nu le putea dirija. În sensul dat, sub aspect juridico-penal, este necesar un cadru legal adecvat, care ar permite încadrarea juridică corectă și precisă a stării de hipnoză, prezentă în momentul comiterii de către persoană a unei infracțiuni. Pentru rezolvarea acestei probleme, propunem următoare variantă de completare a legii penale a Republicii Moldova, și anume:

Completarea articolului ce reglementează norma privind constrângerea fizică și psihică, în calitate de cauze care înlătură caracterul penal al faptei, cu un alineat distins care va atribui stării de hipnoză o formă specifică a constrângerii psihice cu următorul conținut: „Se atribuie la categoria de formă specifică a constrângerii psihice *starea de hipnoză*, în urma căreia persoana nu deține capacitatea de a conștientiza caracterul acțiunilor sale și de a le dirija”. Considerăm că această reglementare este necesară pentru evitarea interpretării neuniforme a definiției constrângerii psihice în Codul penal al Republicii Moldova care este una destul de vastă. În cazul constrângerii psihice, persoana își păstrează capacitatea de a-și dirija acțiunile și de a-și dea seama de caracterul celor săvârșite însă, în urma influențării efectuate asupra ei, își pierde libertatea de a-și exprima voința referitor la conduita aleasă. Hipnoza este totuși, în opinia noastră, o formă deosebită a constrângerii psihice.

2. În cazul infracțiunii comise asupra unei persoane hipnotizate, calificarea acesteia cu agravarea răspunderii pentru aflarea victimei în stare de neputință, depinde de măsura în care psihicul victimei a fost influențat de hipnoză, lipsind-o de posibilitatea de a opune rezistență. Doar acea stare în care persoana a fost lipsită în totalitate de posibilitatea opunerii rezistenței poate agrava răspunderea penală.

ACTUALITATEA PENTALOGULUI
UNIVERSITAR AL LUI VASILE BOGREA

DOI: 10.24193/SUBBIur.65(2020).2.5
Data publicării online: 31.07.2020

Paul Popovici*

„A fi obiectiv nu înseamnă, nu poate să însemne *a înceta să fii om*¹.”

Rezumat: Profesorul Vasile Bogrea a fost o stea cât o constelație în primii ani de după Primul Război Mondial. Poliglot impresionant prin numărul de limbi stăpânite – fiind, „după Hașdeu, cel mai pregătit dintre lingviștii români pentru lingvistica comparativă” – posedea uluitoare cunoștințe enciclopedice și o memorie comparabilă cu cea a lui Nicolae Iorga. La aproape 100 de ani de la prematura sa moarte, opera, inclusiv cea etică, cu toată întinderea ei redusă, rezistă probei timpului, făcând dovada unei minți strălucitoare, care cândva îi fermecase pur și simplu pe contemporanii săi. Între însemnările lui Vasile Bogrea publicate postum se găsește un pentalog universitar, un veritabil cod moral *in nuce*, care sintetizează în formulări memorabile principii perene.

Articolul de față analizează acest pentalog încercând să reliefeze modul în care „articolele” sale se regăsesc în prevederile Codului de etică al Universității Babeș-

* Conf. Univ. Dr. la Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” București, Facultatea de Drept din Cluj-Napoca; avocat. Adresa de corespondență: paul.popovici@pedagogia.ro. Prezentul articol reprezintă versiunea revăzută a comunicării *Vasile Bogrea. Prolegomene la o etică a cercetării științifice*, susținută online în 22 mai 2020 studenților de la Școala Doctorală de Geografie din cadrul Facultății de Geografie a Universității Babeș-Bolyai.

¹ Vasile BOGREA, *Sine ira et studio*, în Mircea BORCILĂ, V. M. UNGUREANU (ed.), „*Sacra Via*. Pagini literare și publicistică”, Ed. Dacia, Cluj, 1973, p. 80.

Bolyai, numele actual al instituției de învățământ superior al cărei strălucit profesor a fost, între 1919 și 1926, Vasile Bogrea.

Recuperarea pentalogului la nivel instituțional, ca preambul al Codului de etică, ar însemna asumarea unei tradiții morale de cea mai bună factură de către una dintre cele mai mari și mai prestigioase instituții de învățământ superior din România.

Cuvinte cheie: cod de etică, universitate, morală, memorie

THE ACTUALITY OF VASILE BOGREA'S UNIVERSITY PENTALOGUE

Abstract: Professor Vasile Bogrea was the most prominent star in a constellation of academics in the first years after the First World War. Impressive polyglot – being, according to Hasdeu, 'the most skilful in comparative linguistics of all Romanian linguists' –, he possessed an amazing encyclopaedic knowledge and a memory comparable with Nicolae Iorga's. Nearly a century after his untimely death, Bogrea's work, including the ethical one, despite its limited extent, withstands the test of time, testifying for a brilliant mind that had once simply charmed its contemporaries. Among Vasile Bogrea's notes, a university pentalogue was posthumously published, a true moral code in a nutshell, which synthesizes in sparkling formulations some perennial principles.

This article analyses the provisions of the pentalogue, showing that their essence is to be found in the provisions of the Code of Ethics of Babeș-Bolyai University, the current name of the higher education institution whose brilliant professor was, between 1919 and 1926, Vasile Bogrea.

The re-discovery of the pentalogue at the institutional level as a preamble of the Code of Ethics would imply the shouldering of a moral tradition of the best bill by one of the largest and most prestigious higher education institutions in Romania.

Keywords: code of ethics, university, morals, memory

1 Nevoia de umanitate

Desigur că putem diseca, analiza, interpreta și reinterpretă orice dispoziție din codurile de etică universitară, dar nu trebuie să uităm că aceste

dispoziții privesc oameni și au fost asumate *avant la lettre* tot de oameni. De aceea, se impune în primul rând cultivarea valorilor morale² astfel încât respectarea lor să devină conținutul propriu-zis al conștiinței, iar aplicarea lor, un act mecanic³. Acesta este de fapt scopul eticii, crearea de tipare de integritate, nu de a fi o știință între cele care doar informează. Iar modelele sunt mai mult decât necesare pentru tineri: „Aspirațiile pe care le au pot să fie determinate sau susținute prin puterea exemplului altora: Iată că se poate⁴!”. Iată de ce rolul eticii este unul de o importanță la fel de mare ca și cel al disciplinelor care asigură cunoștințele profesionale: „Etica este știința normativă cea mai înaltă, care încheie seria științelor sociale explicative și normative⁵”. De altfel, după cum s-a spus, „între caracter și inteligență n-ar trebui să existe alegere; inteligența o găsești prea des, caracter prea puțin⁶.”

² Având în vedere abordări similare, datorită suprapunerii lor conceptuale, vom considera cei doi termeni – morala și etica – ca fiind sinonimi. A se vedea în acest sens, Peter SINGER, *Introducere*, în „Tratat de etică”, trad. coord. Vasile BOARI, Raluca MĂRINCEAN, Ed. Polirom, Iași, 2006, p. 17; Christopher PANZA, Adam POTTHAST, *Ethics For Dummies*, Wiley Publishing, Hoboken (NJ), 2010, p. 11; Élisabeth CLÉMENT ș. a., *Filosofia de la A la Z*, trad. M. COJOCEA-MĂRCULESCU, A. COJOCEA, Ed. All Educational, București, 1999, p. 166. Pentru o explicație sintetică privind deosebirile dintre cei doi termeni, a se vedea *ibidem*, p. 167-168; Anthony FLEW (coord.), *Dicționar de filozofie și logică*, ed. a II-a, trad. D. STOIANOVICI, Ed. Humanitas, București, 1999, p. 118-120.

³ Nicolae MĂRGINEANU, *Condiția umană*, Ed. Științifică, București, 1973, p. 122 și urm.

⁴ Paul POPOVICI, *Silviu Jordan a fost un exemplu pentru noi*, în Titus SUCIU, Vasile BOGDAN, „Noi, cei de la Loga, în oglinda veacului”, Ed. Artpress, Timișoara, 2019, p. 609, reluat în Vasile BOGDAN, Paul POPOVICI, „Eroii nu mor niciodată”, în Cosmin ANDREICA ș.a., *Silviu-Sebastian Jordan. In memoriam, in perpetuam memoriam (1971-1989)*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2019, p. 45.

⁵ Dimitrie GUSTI, *Opere*, vol. I, ed. Ovidiu BĂDINA, Octavian NEAMȚU, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, p. 221.

⁶ Mihai EMINESCU, citat după Constantin NOICA, *Introducere la miracolul eminescian*, Ed. Humanitas, București, 2003, p. 69.

Or, scopul disciplinei este „formarea și realizarea voinței celei mai bune, a voinței către o personalitate desăvârșită”⁷.

Prin urmare, dincolo de prevederile Legii educației naționale⁸, de competențele generale și specifice, profesionale și transversale, obiective specifice, detaliate sau nu în fișa disciplinei, scopul final al eticii este acela de a fundamenta moral ființa umană pentru că „fără o centrare morală toate celelalte însușiri umane se dezgolesc de sens și se degradează”⁹.

De aceea, introducerea în planul de învățământ a disciplinei *etică și integritate academică*¹⁰ constituie o oportunitate specială pentru formarea caracterului studenților. De cele mai multe ori fiind, presați de timp să își parcurgă materia și neținând de domeniul fiecărei materii de studiu, profesorii nu teoretizează și chestiunile care constituie, în fond, canavaua pe care se construiește un profesionist: moralitatea. În urma orelor și examenelor rămâne aproape mereu doar exemplul personal și viu al fiecăruia, deloc de neglijat, firește.

Între cei care pot constitui un model prin probitatea științifică și moralitatea personală, oare Vasile Bogrea constituie un etalon prea îndepărtat? La aproape un secol de la moartea sa, personalitatea și opera lui sunt, parcă, din ce în ce mai puțin cunoscute, deși această uitare este

⁷ Dimitrie GUSTI, *Opere*, vol. II, ed. Ovidiu BĂDINA, Octavian NEAMȚU, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969, p. 39.

⁸ Legea nr. 1/2011 a educației naționale, publicată în Monitorul oficial al României, nr. 18 din 10 ianuarie 2011, A se vedea în acest sens dispoziția art. 4 lit. f) privind „cultivarea sensibilității față de problematica umană, față de valorile moral-civice și a respectului pentru natură și mediul înconjurător natural, social și cultural”.

⁹ Ernest BERNEA, *Trilogie pedagogică*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 116.

¹⁰ Ordinul ministrului Educației Naționale nr. 3.131/2018 privind includerea în planurile de învățământ, pentru toate programele de studii universitare organizate în instituțiile de învățământ superior din sistemul național de învățământ, a cursurilor de etică și integritate academică, publicat în Monitorul oficial al României, nr. 140 din 14 februarie 2018.

nedreaptă. Ce anume îl recomandă și care îi sunt contribuțiile la materia eticii academice?

1.1 Biografia lui Vasile Bogrea

S-a născut la 26 septembrie 1881, în comuna Târnauca, județul Dorohoi (astăzi în Ucraina). A urmat Facultatea de Litere și Facultatea de Drept din Iași (1902-1906) și, mai târziu, a audiat cursuri de filologie clasică la Berlin cu cei mai eminenti reprezentanți ai domeniului, unii chiar din toate timpurile (1910-1914); studiile berlineze le-a întrerupt din cauza războiului¹¹.

A devenit lingvist și „filolog de excepțională rigoare¹²”, poet și traducător, profesor universitar la Catedra de Limbi Clasice a Facultății de Litere și Filosofie a Universității din Cluj (începând din anul 1919, fiind unul dintre profesorii întemeietori ai instituției), membru corespondent (din 1920) al Academiei Române¹³.

Activitatea sa nu s-a rezumat doar la catedră; s-a implicat activ în culturalizarea mediului urban din Transilvania: alături de alții, a înființat *Extensiunea universitară*¹⁴. Totodată, alături de Sextil Pușcariu, a pus bazele

¹¹ Pentru detalii, a se vedea, de exemplu, Eugen SIMION, *Dicționarul general al literaturii române*, vol. I, A-B, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2007, p. 580-581.

¹² Mircea ANGHELESCU, *Vasile Bogrea*, în Aurel SASU, „Dicționar biografic al literaturii române”, vol. I, „A-L”, Ed. Paralela 45, Pitești, 2006, p. 181.

¹³ Pentru detalii privind primirea ca membru corespondent al Academiei Române, a se vedea Vasile PÂRVAN, *Raport asupra activității științifice a dlui V. Bogrea*, în „Scrieri”, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 240.

¹⁴ Pentru detalii privind „Extensiunea Universitară” și în special rolul ei de culturalizare asumat de profesorii *Almei Mater* clujene în orașele și orașelele transilvănene, a se vedea, de exemplu, Virgil I. BĂRBAT, *Extensiunea universitară*, Tiparul Tipografiei „Înfrățirea”, Cluj, 1925, p. 7-49.

Muzeului Limbii Române (1919)¹⁵ și Societății Etnografice din Cluj (1923), fiind unul dintre cei mai activi membri ai acestor instituții.

A decedat la 8 septembrie 1926 într-un spital din Viena, în urma unei operații nereușite (nu trebuie uitat că la vremea aceea riscurile operatorii erau majore). Prin testament a transmis universității clujene un fond bogat de carte¹⁶, o arhivă, precum și o sumă de bani¹⁷.

Memoria lui Vasile Bogrea este păstrată prin denumirea a două săli de curs cu numele său (Facultatea de Litere, respectiv de Istorie și Filosofie din cadrul Universității Babeș-Bolyai) sau prin denumiri de străzi (în Arad, Botoșani și Cluj-Napoca). De asemenea, au fost publicate articole comemorative¹⁸ ori au fost dedicate lucrări amintirii sale¹⁹, iar la 10 ani de la

¹⁵ „Muzeul” se numește astăzi Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”.

¹⁶ „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, IV/1926-1927, p. VI.

¹⁷ „Lăsamântul « V. Bogrea », în sumă de 76.207 lei” – „Anuarul Universității Regele Ferdinand I Cluj-Sibiu în al doilea an de refugiu 1941-1942”, p. 475-476. Pentru dispozițiile pentru cauză de moarte – „care lasă de la sine să se portretizeze noblețea sufletească” a testatorului – , a se vedea Lucian NASTASĂ, *Testamentul lui Vasile Bogrea*, în „Dacia literară”, nr. 2/1996, p. 28. În fapt, este vorba de o scrisoare redactată de Vasile Bogrea și adresată lui Alexandru Lapedatu (un mare susținător al savantului). Aceasta, în conformitate cu dispozițiile art. 859 Cod civil 1864, putea să reprezinte o formă validă de testament – Dimitrie ALEXANDRESCO, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român*, tom. IV, partea a II-a, *Testamentele (art. 856-931)*, ed. a II-a, revăzută, corectată și mărită considerabil, Ed. Atelierele Grafice Socec, București, 1914, p. 42.

¹⁸ Dintre cele mai cunoscute personalități care au scris în acest sens, menționăm pe Ion AGÂRBICEANU, Theodor CAPIDAN, Șerban CIOCULESCU, Silviu DRAGOMIR, Nicolae DRĂGANU, Alexandru GRAUR, Nicolae IORGA, Adrian MARINO, PERPESCIUS, Ioan PETROVICI, Sextil PUȘCARIU, Alexandru ROSETTI, Eugeniu SPERANTIA, George VÂLSAN – a se vedea *Despre Vasile Bogrea (bibliografie selectivă)*, în Vasile BOGREA, *SACRA VIA*, p. 284-289.

¹⁹ De exemplu, N. BĂNESCU, *Chipuri și scene din Bizanț*, Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1927, 185 p.; Dimitrie URZICĂ, *Sate și târguri de pe înaltul podiș al Dorohoiului*, București 1928, *apud Dări de seamă*, în „Revista Istorică”, nr. 4-6/1928, p. 212.

moartea sa a apărut o biobibliografie²⁰ și abia în urmă cu 10 ani a fost tipărită prima monografie despre savant²¹. Târziu au văzut lumina tiparului volume care includ scrieri reeditate și inedite ori scrisori. Însemnări privind personalitatea lui Vasile Bogrea se întâlnesc și în corespondența unor terțe persoane, chiar la mult timp după moartea sa²².

Trebuie amintit și faptul că, la un moment dat, Liga Culturală a susținut financiar o bursă „Vasile Bogrea” în cadrul Universității din Cluj²³.

2 *Honor est præmiun virtutis*²⁴

După stingerea din viață a lui Vasile Bogrea, Nicolae Iorga a scris: „A murit un om cum, poate, niciodată nu vom mai avea altul. Nația noastră a pierdut o comoară. Era cel mai învățat dintre români. Era un neîntrecut

²⁰ În fond o listă a articolelor și recenziilor profesorului, publicate antum sau postum Iosif E. NAGHIU, *Biobibliografia lui Vasile Bogrea (1881-1926). Cu ocazia a 10 ani de la moartea sa*, Tipografia „Cartea Românească”, Cluj, 1937, p. 17-33 Broșura se deschide cu o cuvântare comemorativă de T. A. NAUM, *Zece ani de la moartea lui V. Bogrea*, apărută și în „Gând românesc”, nr. 10-11/1936, p. 505-510.

²¹ C. N. MIHALACHE, *Vasile Bogrea: omul, profesorul, publicistul*, Ed. Aura, Timișoara, 2010, 73 p.

²² De exemplu: „Noi am avut cândva un mare etimologist – cum n-a mai fost –, căci în precizie și logică îl întrecea pe Hajdău – și cum poate nu va mai fi. Acest maestru în adevăr inegalabil al etimonului a fost Vasile Bogrea. Tot ce a scris el în această direcție – până la cea mai mărunță notiță – constituie un model al genului” – Petru CARAMAN, scrisoare din 20 ianuarie 1956, în G. T. KIRILEANU, *Corespondență*, ed. Mircea Handoca, Ed. „Minerva”, București, 1977, p. 401, citat după I. MĂRIU, *Note și studii de etimologie lexicală dacoromână*, Ed. Academiei Române, București, 2005, p. 173.

²³ *Diverse*, în „Societatea de Măine”, nr. 18/1927, p. 230.

²⁴ Lat.: „onoarea este răsplata virtuții” – CICERO, *Ad Brutum*, 81, 281, citat după Virgil MATEI, *Dicționar de maxime, reflecții, expresii latine comentate*, Ed. Scripta, București, 1998, p. 113.

vorbitor și un profesor fără pereche. Era un caracter vrednic de vremile antice. Era, în suferința lui de atîția ani de zile, un sfînt²⁵.”

Nu doar polihistorul a împărtășit posterității rînduri emoționante despre profilul intelectual pe care l-a avut profesorul clujean. Astfel, acesta a fost numit „un ascet al științei, în adîncul înțeleș al cuvîntului”, iar dispariția lui a fost deplînsă pentru că „moartea prea timpurie nu i-a dat răgaz să realizeze decît o prea mică parte din opera pe care numai el ar fi fost în stare s-o ducă la bun sfârșit²⁶”.

2.1 Opera științifică a lui Vasile Bogrea

Aprecieri pertinente asupra operei sale pot avea numai cei din specializarea sa ori, mai bine spus, din *specializările* sale, persoane avizate asupra conținutului și a surselor utilizate; de aceea ne-am mărginit doar la a consemna ceea ce alții au notat. Cu toate acestea, este impresionant și pentru un nespecialist enormul aparat critic, iar formulările și raționamentele sale sunt seducătoare. Cît privește *greșelile de interpretare* pe care le-a avut, s-a observat că de acestea „nu scapă în întregime absolut nimeni²⁷”.

În raport cu înzestrarea intelectuală a lui Vasile Bogrea, opera sa științifică este modestă ca întindere²⁸. Cu toate acestea, „practic, contribuția lui V. Bogrea la etimologia (lexicală) românească este, cantitativ și calitativ

²⁵ Nicolae IORGA, *Oameni cari au fost*, vol. II, ed. Ion Roman, Edit pentru Literatură, București, 1967, p. 231.

²⁶ Nu am identificat vreun panegiric din care să lipsească evocarea dimensiunii intelectuale rare pe care a avut-o Vasile Bogrea: „Era unul din acei intelectuali de rasă, cum puțini am avut vreodată în țara noastră” – ȘT. BEZDECHI, *Vasile Bogrea*, în „Societatea de mâine”, nr. 39-40/1926, p. 625.

²⁷ Iorgu IORDAN, *Vasile Bogrea (1881-1926)*, în „Cercetări de lingvistică”, nr. 1/1977, p. 15.

²⁸ *Ibidem*, p. 11.

evaluată, imensă, chiar dacă nu absolut toate etimologiile propuse de el sunt într-un totu convingătoare, ceea ce, evident este un lucru cât se poate de normal pe terenul atât de dificil (pentru specialist, desigur) al etimologiei (lexicale)²⁹”.

Totodată opera sa științifică e inegală ca dimensiune, dacă este să fie avut în vedere reperul încadrării ca profesor universitar. Până atunci el a publicat foarte puțin, însă dobândise o notorietate atât de mare în cercurile științifice, încât a fost propus pentru postul de profesor agregat (de latină la Facultatea de Litere) atunci când s-a înființat Universitatea românească din Cluj, în anul 1919, iar un an mai târziu, în 1920, a fost ales membru corespondent al Academiei Române. În calitate de universitar, în ultimii șase ani din viață el a publicat de zece ori mai multe articole față de perioada precedentă³⁰. „Prinț al erudiției³¹”, contribuțiile sale științifice sunt foarte dense și variate, ele privind istoria limbii, lexicologia, etimologia, toponimia, antroponimia și folclorul³².

Vom menționa doar două articole antume care privesc dreptul, mai exact istoria dreptului românesc și anume: „*Din vechea terminologie juridică: Feriie*” și „*Despre ferâie*”³³. De ce acestea sunt importante, cu toată

²⁹ I. MĂRII, op.cit., p. 173.

³⁰ D. MACREA, *Un mare umanist român: Vasile Bogrea*, în „Cercetări de lingvistică”, nr. 2/1965, p. 250-251 (reluat în D. MACREA, *Un mare umanist român: Vasile Bogrea*, în „Studii de lingvistică română”, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1970.

³¹ Mircea BORCILĂ, Ion MĂRII, *Introducere*, în Vasile Bogrea, „Pagini istorico-filologice”, ed. Mircea BORCILĂ, Ion MĂRII, Ed. Dacia, Cluj, 1971, p. XVI.

³² Vasile Bogrea avea un „spirit de o universalitate atât de pronunțată, pentru care lingvistica, istoria, etnografia, folclorul și literatura alcătuiau diferitele fețe ale aceluiași întreg: istoria culturală” – Sextil PUȘCARIU, *Vasile Bogrea*, în „Dacoromanica”, IV/1924–1926, partea a II-a, p. 1530. A se vedea și Iordan DATCU, Sabina-Cornelia STROESCU, *Dicționarul folcloriștilor. Folclorul literar românesc*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 79-80.

³³ Vasile BOGREA, *Din vechea terminologie juridică: Feriie*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, II/1923, p. 345-350, *idem*, în *Despre ferâie*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, III/1924-1925, p. 520-521.

dimensiunea lor redusă? Pentru că lămuresc, fără echivoc, etimologia cuvântului. „Asupra originii acestui termen arhaic, ca și asupra naturii înseși a instituțiunii pe care o denumește, există o întregă literatură, la care au colaborat istorici (Xenopol, Bogdan, Iorga), juriști (Pașcanu, Tanoviceanu), filologi (Tiktin), culegători de documente (Ghibănescu)”, controversa devenind, după remarca lui Bogrea, „numai mai stufoasă, și mai spinoasă”. El însă o rezolvă în baza cunoștințelor sale de filologie comparată și istorică³⁴ (mai târziu avea să își nuanțeze interpretarea³⁵). Bogrea nu a dorit să intre în polemici privind disputa juridică asupra naturii instituției feriei³⁶ și a conținutului acesteia pentru că îi lipsea nu doar „materialul documentar complet, ci și competența necesară³⁷” (*rara avis!*). Va consemna însă ceea ce s-a scris esențial până la el în această problemă, părând a fi favorabil totuși – prin spațiul mai generos pe care îl acordă în expunerea sa – anumitor opinii în chestiunea juridică a feriei. Cu privire la circulația cuvântului și a sensurilor pe care acesta le-a avut în dreptul cutumiar românesc, observațiile filologului și etimologia pe care a propus-o au fost validate de către cercetările ulterioare³⁸: „V. Bogrea stabilește printr-o largă și convingătoare

³⁴ George D. LONGINESCU, *Feria*, Institutul de Studii și Cercetări Balcanice, București, 1944, p. 18 și urm.

³⁵ Cf. Mihai VINEREANU, *Dicționar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică*, Ed. Alcor Edimpex, București, 2008, p. 354.

³⁶ Termenul cunoaște nu doar în documentele vechiului drept românesc diferite variante de grafie, ci și în analizele care i-au fost dedicate. În ceea ce ne privește, optăm pentru *ferie*, formă utilizată și în ultima sinteză monumentală în materia istoriei dreptului românesc: Ovid SACHELARIE, *Feria*, în Ovid SACHELARIE, N. STOICESCU (coord.), „Instituții feudale din țările române. Dicționar”, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1988, p. 193-194.

³⁷ Vasile BOGREA, *Din vechea terminologie juridică: Feriile*, p. 347.

³⁸ Ovid SACHELARIE, *Pronunțarea hotărârii judiciare*, în Vladimir HANGA (resp. de vol.), „Istoria dreptului românesc”, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, p. 418, Valentin Al. GEORGESCU, Ovid SACHELARIE, *Judecata domnească în Țara*

demonstrație lingvistică și extralingvistică, nu numai care este originea lui [...] ci, descoperind etimonul acestor cuvinte, el stabilește și ceea ce au însemnat ele cu adevărat, care a fost sensul lor adevărat, corectând astfel, în același timp și glosările (uneori, de-a dreptul fanteziste) ale editorilor, culegătorilor³⁹.”

Un volum reprezentativ, care să îi cuprindă principalele sale contribuții științifice a apărut foarte târziu, la aproape 50 de ani de la moartea sa⁴⁰.

3 Opera literară a lui Vasile Bogrea

Considerând scrisul ca o datorie de intelectual, deși cu o operă literară redusă ca volum⁴¹, Vasile Bogrea a lăsat în urma sa câteva creații de dimensiuni mici. Unele dintre acestea sunt de-a dreptul încântătoare prin scânteierea lor, altele corozive: articole, aforisme⁴², epigrame⁴³ și poezii⁴⁴.

Românească și Moldova (1611-1831), partea a II-a, *Procedura de judecată*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, p. 59.

³⁹ I. MĂRII, op.cit., p. 166.

⁴⁰ Mircea BORCILĂ, Ion MĂRII, *Introducere*, în Vasile BOGREA, „Pagini istorico-filologice”, p. IX și urm.

⁴¹ Ele au fost adunate în două volume, deja menționatul *Sacra Via*, precum și *Opere alese*, ed. Mircea BORCILĂ ș.a., Ed. Fundației Culturale Române, București/Ed. Știința, Chișinău, 1998 (acesta din urmă cuprinde și scrieri științifice, nu doar dintre cele literare și publicistice). Corespondența lui Vasile Bogrea a făcut obiectul unor publicări parțiale: de exemplu, *Documente literare*, vol. I, ed. Gh. CARDAȘ, Ed. Minerva, București, 1971, p. 303-315.

⁴² „A da din coate nu e cu nimic mai uman decât a da din coadă” – Vasile BOGREA, *Sacra Via*, p. 138.

⁴³ „ « Sunt fiul operelor mele », /Proclami în lumea lată./Atâta nu-i destul, voinice:/Vezi să le fii și tată” – Vasile BOGREA, *Epigramă plagiată* dlui Ioan Dragu..., în *Sacra Via*, p. 159.

⁴⁴ Cea mai tulburătoare poezie a sa este, fără îndoială, *Suntem datori pământului*, scrisă cu presimțirea sfârșitului său, nu cu mult timp înainte de acesta – N. DRĂGAN, *Ultimul cuvânt*, în „Societatea de mâine”, nr. 39-40/1926, p. 629.

Consemnate în fișele sale, calambururile se vor fi risipit în cursurile, conferințele și conversațiile avute, el trecând printre contemporani ca un cozeur neîntrecut⁴⁵.

Din nefericire pentru posteritate, nu cunoaștem să se fi păstrat nici măcar una dintre conferințele sale. „Cine l-a auzit odată, nu-l va uita niciodată⁴⁶” pentru că „verbul său strălucit era numai flacăra⁴⁷”.

4 Importanța lui Vasile Bogrea în domeniul eticii universitare

Vasile Bogrea este important pentru ceea ce a lăsat în urma sa și în domeniul eticii universitare. O aparentă modestă realizare, un cod moral de mici dimensiuni, cu numai cinci reguli, îl face mai actual ca niciodată. Îl vom analiza pe larg în cele ce urmează.

Respectând regula marilor conștiințe morale, scrisul lui Vasile Bogrea era pe potrivă vieții sale, el fiind un „caracter pilduitor” și având „o fire de

⁴⁵ „Ba nu mai știu cine, într-o zi, la cafeneaua Corso, minunându-se de jerbele de scânteii ale spiritului pe care le perora Țuța la masa unde ne aflam, a exclamat: « Țsta e din școala lui Bogrea! » Cunoscându-l prin urmare pe Țuța, putem face o inducție despre personalitatea lui Vasile Bogrea, ale cărui conferințe și scrieri cuceriseră atâta lume prin talent și ingeniozitatea ideilor” – Vlaicu BĂRNA, *Între Capșa și Corso*, ed. a III-a, Ed. Polirom, Iași, 2014, p. 32.

⁴⁶ „Era de altfel totdeauna același, în povestirile improvizate ca și’n conferențele anunțate, în convorbirea intimă ca și’n cuvântarea publică: revărsare de aur, nesecată” – Eugeniu SPERANȚIA, *Vasile Bogrea*, în „Cele Trei Crișuri”, nr. 8-9/1936, p. 127.

⁴⁷ Nicolae MĂRGINEANU, *Mărturii asupra unui veac zbuciumat*, ed. Daniela Mărgineanu-Țăranu, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2002, p. 80. Între octombrie 1924 și februarie 1926, profesorul Bogrea a susținut în cadrul Extensiunii, 15 conferințe, niciuna dintre ele repetitivă – a se vedea Florian ȘTEFĂNESCU-GOANGĂ, *Istoricul și activitatea „Extensiunii Universitare”*, în „Anuarul Extensiunii Universitare din Cluj”, 1924-1925, p. 60-67 și *idem*, *Raport asupra activității desfășurate de „Extensiunea universitară din Cluj” pe anul 1925-1926*, în „Buletinul Extensiunii Universitare din Cluj”, 1925-1926”, p. 63-72. Numărul total al conferințelor lui Vasile Bogrea a fost însă mai mare – a se vedea C. N. MIHALACHE, op.cit., p. 25.

moralist⁴⁸” sau – cu alte cuvinte – „un strălucit exemplu al omului de o înaltă valoare etică, pentru care adevărul a fost o pasiune și sacrificiul o datorie⁴⁹”. Nu este atunci de mirare că la Bogrea era vizibil „fundamentul de o incoruptibilă etică al tuturor manifestărilor științifice și publice⁵⁰”. Aceste exigențe morale au determinat „o probitate științifică unică”, care se desprinde până și din medalioanele creionate de el unor personalități, opera sa distingându-se prin „soliditatea și amploarea documentării⁵¹”.

Cu privire la vastitatea documentării, s-a remarcat că amănunțele pe care el le dă la iveală sunt rodul unui travaliu intelectual de mare amploare ce „presupune o adunare a materialului timp de ani de zile, chiar de decenii⁵²”.

Paradigma acribiei propusă prin documentările sale amănunțite poate și trebuie să fie extinsă în toate domeniile cercetării științifice pentru a evita ceea ce el numea „plagiat” involuntar⁵³.

⁴⁸ Al. TEODORESCU, *Vasile Bogrea, istoric literar și publicist*, în „Anuar de Lingvistică și Istorie Literară”, XXV/1976, p. 187.

⁴⁹ T. A. NAUM, *Zece ani de la moartea lui V. Bogrea*, p. 510.

⁵⁰ Nicolae MECU, *Știință-conștiință. 110 ani de la nașterea lui Vasile Bogrea*, în „Viața Românească”, nr. 9/1991, p. 26-27.

⁵¹ Al. TEODORESCU, op.cit., p. 187, 191.

⁵² G. IVĂNESCU, *Activitatea lingvistică a lui Vasile Bogrea*, în „Anuar de Lingvistică și Istorie Literară”, XXV/1976, p. 183. Iorga remarcase încă din timpul vieții lui Bogrea că acesta era „un om de o erudiție fără păreche, nu numai în filologie, dar și în istoria literară. Cantitatea de informație de care dispune e uimitoare, aproape fantastică” – Nicolae IORGA, *Un mare erudit și un suflet ales, apud Vasile BOGREA, SACRA VIA*, p. 293. Nu e singurul contemporan uimit de „capacitatea de primire cu totul specială a memoriei sale îi permisesse o de-a dreptul monstruoasă acumulare de cunoștințe din mai multe domenii” – N. BUTA, *Vasile Bogrea*, în „Transilvania”, nr. 10/1926, p. 549. Dintre mărturiile care detaliază proporțiile memoriei lui Bogrea reținem doar una, ilustrativă pe deplin: „Uneori rămâneai cu o impresie de nefiresc: parcă citise tot, și ținea minte tot. Nu numai titluri de cărți și conținuturi, dar amănunte dintre cele mai bizare, până la greșeli de tipar, până la pagină și rând” – G. VĂLSAN, *În amintirea lui Vasile Bogrea*, în „Societatea de mâine”, nr. 1/1931, p. 3.

⁵³ Vasile BOGREA, *Contribuție la studiul elementelor orientale din limba română*, în „Dacoromania”, I/1920-1921, p. 272.

Înalta valoare morală pe care a avut-o este atestată și de faptul că „s-a analizat cu luciditate, ba chiar cu cruzime, rar întâlnită la oamenii noștri de știință⁵⁴”.

În ceea ce privește sancționarea pentru abateri de la integritatea cercetării, era departe de a fi un Savonarola modern. Cei care l-au cunoscut îndeaproape au reținut că avea „ironia usturătoare cuvenită, îndreptată împotriva falșilor savanți, dar și cea iertătoare pentru cei care păcătuiseră de bună-credință contra unui adevăr științific⁵⁵”.

Care să fie izvorul unei astfel de conștiințe? O întrebare cu atât mai legitimă cu cât răspunsul poate să dea și altora posibilitatea să o dobândească. Biografia săi au extras-o dintr-un memoriu pe care Bogrea l-a alcătuit în legătură cu studiul limbilor și literaturilor clasice din gimnaziu și liceu, greaca și latina: „Nimeni la noi, după Odobescu, nu și-a dat seama mai bine decât Vasile Bogrea că omul moral în cel mai curat și mai nobil înțeles al cuvântului nu se poate forma decât printr’o instrucțiune literară clasică fără nici o

⁵⁴ G. IVĂNESCU, op.cit., p. 182.

⁵⁵ C. DAICOVICIU, *Prefață*, în Vasile BOGREA, „Pagini istorico-filologice”, p. VI. Posteritatea a consemnat și că „mulți l-au învinuit că a fost rău și necruțător”, însă, după cum s-a observat, nu trebuie ignorat faptul că un „infern a fost viața lui în cei zece ani din urmă, când durerea nu i-a dăruit o zi de liniște fără să-l pedepsească a doua zi cât mai cumplit ” – G. VÂLSAN, op.cit., p. 3. Pentru detalii privind problemele de sănătate ale savantului și suportarea lor cu stoicism, a se vedea, de exemplu, Eugeniu SPERANTIA, *Vasile Bogrea*, în „Scrieri socio-pedagogice”, ed. Codruța Liana Cuceu, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2012, p. 256-260, în care reia din ceea ce publicase la moartea acestuia: „Minunea cea mare fu însă că nici limpezimea minții lui, nici verva lui încântătoare nu s’au resimțit cu nimic de suferințele atroce care-1 sfâșiau. Bogrea nu mai trăia cu trupul ci strălucea, în ciuda trupului” – *idem*, *Vasile BOGREA*, în „Cele Trei Crișuri”, nr. 8-9/1936, p. 127.

În fond, perceperea unei asprimi însoțește personalitățile exponențiale. Unele dintre acestea au un caracter considerat incomod pentru că se manifestă intransigent vizavi de jumătățile de măsură.

mărginire și fără nici un gând ascuns, că numai aceasta poate crea acea elită intelectuală menită să fie de folos progresului general al societății⁵⁶.”

În afară de pentalog, creația lui Vasile Bogrea în legătură cu problematica eticii este foarte redusă ca întindere; ea mai cuprinde și articole, aforisme și epigrame. Ele trebuie să fie cunoscute pentru că întregesc portretul său de moralist și întăresc principiile pentalogului universitar. Bunăoară, „un cuvânt, un gând plătește atâta cât plătește cel ce-l rostește. Când Galilei a spus că pământul se mișcă, el a spus, – intelectual, – același gând, pe care-l repetă orice papagal ... ; dar – câtă deosebire! De unde, dacă nu din valoarea etică a vorbitorului⁵⁷?”.

Despre un comportament mai rezervat datorat de către cei care sunt în vârful ierarhiei, Bogrea făcea următoarea observație: „*Quod licet Iovi, non licet bovi*, – se citează de obicei. Inversa e, poate, mai adevărată: *Quod licet bovi, non licet Iovi*⁵⁸”.

Ironia lui se dezlănțuie vitriolant atunci când surprinde denaturări ale mediului universitar: „Gravitația universală e un fleac față de gravitația universitară” sau „corpul didactic există: rămâne să se înființeze și spiritul⁵⁹”. Venerat de studenți, prețuit de colegi, Bogrea nu lasă nevestejită mizantropia

⁵⁶ T. A. NAUM, *Zece ani de la moartea lui V. Bogrea*, p. 507. A se vedea și Nicolae LASCU, *Vasile Bogrea – apologet al clasicismului antic*, în „Acta Musei Napocensis”, nr. 14/1977, p. 563-567. Pentru textul integral al apologiei, a se vedea Vasile BOGREA, *Pentru învățământul clasic. Memoriu redactat cu prilejul proiectului de reforma a învățământului secundar din 1925*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1925, p. 13.

⁵⁷ Vasile BOGREA, *Sacra Via*, p. 135.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 139. Proverb latin: nu este permis lui Jupiter ceea ce este permis bouului (zeul suprem în comparație cu omul de rând sau invers). În antichitate nu se aplicau aceleași reguli persoanelor care proveneau din categorii sociale foarte diferite – Ch. PERELMAN, *Justice, Law, and Argument: Essays on Moral and Legal Reasoning*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht – Boston – London, 1980, p. 4-5.

⁵⁹ Vasile BOGREA, *Sacra Via*, p. 141.

academică: „Mă-mpac cu toți colegii mei, / Pot zice ideal de bine: / O parte – nu vorbesc cu mine, / Ceilalți – eu nu vorbesc cu ei⁶⁰”.

Exemple din acestea pot continua, desigur nu fără de număr, dar toate la fel de elocvente pentru ideea pe care am vrut să o subliniem, lupta sa pentru o moralitate exemplară.

Deloc surprinzător, ca dovadă a modestiei sale, o reprezintă faptul că „nu s-a gândit că va fi revendicat [între atâtea altele] ca moralist⁶¹.”

5 Chestiuni prealabile privind pentalogul universitar al lui Vasile Bogrea

Ilustrul filolog a conceput un „pentalog universitar”, un veritabil cod moral *in nuce*. Acest mic cod de etică a fost „alcătuit pentru uz propriu⁶²” și, din câte cunoaștem, a fost publicat doar postum (a se vedea *infra*). Nu cunoaștem rațiunile pentru care profesorul Vasile Bogrea a scris regulile acestea. Deși „meseria de a face morală nu cere nici o ucenicie de a fi moral⁶³”, nu credem că avea nevoie de proptelele unor reguli pe hârtie pentru a-și ghida viața, inclusiv cea universitară, profilul său moral fiind unul pe cât de rar, pe atât de imaculat: „Nimic din câte micșorează trudnica noastră existență nu ți s-a putut imputa”, scria un contemporan, aducându-i în formulări vii „prinosul unei dureri ce nu se poate coborî în cuvinte⁶⁴”.

⁶⁰ Vasile BOGREA, *Colegialitate*, în „Cele Trei Crișuri”, nr. 1-2/1936, p. 29.

⁶¹ Al. TEODORESCU, op.cit., p. 187.

⁶² Nicolae MECU, op.cit., p. 28.

⁶³ Nicolae IORGA, *Cugetări*, Ed. Tineretului, București, f.a., p. 252.

⁶⁴ N. BĂNESCU, *Durerea colegilor*, în „Societatea de mâine”, nr. 39-40/1926, p. 627.

Vom analiza pentalogul prin corelare cu dispozițiile Codului de etică în vigoare al universității⁶⁵ printre ai cărei profesori fondatori s-a numărat și Vasile Bogrea (astăzi denumită „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca). Astfel, vom încerca să stabilim dacă și în ce măsură pentalogul se regăsește în prevederile actuale oficiale ale acestei prestigioase instituții de învățământ superior⁶⁶.

El cuprindea, după cum îi spune și numele, doar cinci reguli esențiale pentru existența unei moralități în cadrul raporturilor din *Alma mater*. Probabil că s-a oprit la acest număr și nu a dublat – să zicem – numărul lor (nu i-ar fi fost greu să o facă, dată fiind spontaneitatea și agerimea spiritului său) pentru a nu se face vreo paralelă nepotrivită cu *Decalogul* veterotestamentar⁶⁷.

6 Pentalogul universitar

Textul pentalogului universitar al lui Vasile Bogrea este concis, formulat simplu și clar, fără echivoc: „1. Să iubești pe studenți. 2. Să nu iubești pe studente. 3. Să știi ce spui, cum spui și cât spui. 4. Să nu uiți hotarele științei

⁶⁵ Universitatea Babeș-Bolyai, Senatul UBB, H.: 632/SEN/09.12.2013, Codul de etică și deontologie profesională al Universității Babeș-Bolyai, disponibil la: https://www.ubbcluj.ro/ro/despre/organizare/files/etica/Codul_Etic_al_UBB.pdf.

⁶⁶ Prin Ordinul ministrului Educației și Cercetării nr. 4492/2005 privind promovarea eticii profesionale în universități, publicat în Monitorul oficial al României, partea I, nr. 595 din 11 iulie 2005, s-a introdus „obligația de a elabora, dezbate și adopta până la data de 20 decembrie 2005 propriul cod de etică universitară”. Pentru cadrul legislativ în materie, a se vedea Simina Elena TĂNĂSESCU, *Standarde și reglementări*, în Liviu PAPADIMA (coord.), *Deontologie academică. Curriculum-cadru*, Ed. Universității din București, București, 2018, p. 37-41, precum și Valentin MUREȘAN, Mihaela CONSTANTINESCU, *De ce avem nevoie de etică și integritate în mediul academic?*, în Emanuel SOCACIU ș.a., „Etică și integritate academică”, Ed. Universității din București, București, 2018, p. 50-52.

⁶⁷ *Ieșirea*, 20: 2-17 și *Deuteronomul* 5: 5-21, „textul fundamental al oricărei etici” – *Dicționar enciclopedic al Bibliei*, trad. Dan SLUȘANSCHI, Ed. Humanitas, București, 1998, p. 164.

și ale minții tale. 5. Să nu uiți că, deasupra talentului și științei, este un lucru incomparabil mai mare: *conștiința*⁶⁸.”

6.1 Să iubești pe studenți

Bogrea își iubea elevii/studentii⁶⁹ și, la rândul său, era iubit de aceștia⁷⁰.

Veche aproape de când lumea, dascălia are și faliții ei, dar și exemple luminoase. Vocația pedagogică este una care se înfășoară și se desfășoară în iubire. Nu poți schimba pe cineva, căci asta înseamnă, în fond, actul de educație, decât dacă îl iubești. Atenție, nu îl schimbi ca să îl iubești! De ce? Pentru că altfel nu e vorba de înțelegere, de susținere, de transmitere a tuturor cunoștințelor, pe care le presupune dascălia. Iubire fără generozitate nu se poate.

Eșecurile inerente în procesul învățării (nu toți dintr-o grupă sunt eminente, deși am vrea să fie majoritatea), nu pot fi corijate superior decât prin bunătate, care vine din iubire. Esențialmente, omul este o ființă care iubește, iar în cazul profesiilor vocaționale, cum este și cea de dascăl, iubirea este o condiție *sine qua non* a actului didactic. Iubirea este, în fond, o valoare etică absolută și dă un sens superior acțiunilor umane⁷¹.

⁶⁸ Vasile BOGREA, *Sacra Via*, p. 141.

⁶⁹ C. DAICOVICIU, op.cit., p. VI; Teodor NAUM, *Cuvânt înainte*, în Vasile BOGREA, *Sacra Via*, p. 6 și urm.

⁷⁰ Liviu RUSU, *Durerea foștilor elevi*, în „Societatea de mâine”, nr. 39-40/1926, p. 628; I. CONSTANTINESCU, *Jalea studenților moldoveni*, în „Societatea de mâine”, nr. 39-40/1926, p. 628-629.

⁷¹ „Viața anostă, absurdă, plină de antinomii, de sbucium și suferințe, capătă un sens, se regenerează prin iubire” – Mihail UȚĂ, *Filosofia religiei*, în „Omagiul Profesorului C. Rădulescu-Motru”, în „Revista de filosofie”, vol. XVII/1932, p. 501.

Fiecare am păstrat sau vom păstra în mintea și în sufletul nostru imaginea iconică a câte unui dascăl. Sinteza cea mai reușită cred că o reprezintă cel care transmite știință de carte și împrăștie afecțiune. Cei care l-au cunoscut își aduc aminte, bunăoară, de infinita atenție și delicatețe pe care o avea Andrei Hell; profesor de fizică de liceu, care, ani buni după pensionare, mărturisea că își făcuse din dăscălie un crez⁷². Și tot așa, de infinita generozitate a Profesorului Mircea Mureșan⁷³. În preajma lor se simțea pulsul iubirii pe care o aveau pentru oameni.

6.2 Să nu iubești pe studente

Formularea este șugubeață, jocul de cuvinte provocând ilaritate atunci când primele două reguli sunt menționate imediat succesiv. Care să fi fost originea intelectuală a acestei reguli? Să fi fost Vasile Bogrea conștient de fascinația pe care o exercita, dar căreia el nu îi căzuse pradă⁷⁴?

Prin intermediul acestui calambur în legătură cu iubirea, autorul sintetizează, paradoxal, cele două dimensiuni care trebuie să caracterizeze

⁷² Andrei HELL, *Am fost primit cu multă prietenie, cu ospitalitatea caracteristică almăjenilor*, în „Almăjana”, nr. 3/2007, p. 2-3 și 47-48 (interviu reluat în Dănilă SITARIU, *Valea Almăjului – metaforă a existenței*, Ed. Neutrino, Reșița, 2011, p. 356-359); Paul POPOVICI, *Silviu Jordan a fost un exemplu pentru noi*, p. 603.

⁷³ Profesorul Mircea Mureșan este un „mare dispărut, veșnic prezent în spiritul și inima multora dintre noi, care îi datorăm esența: dragostea pentru dreptul civil” – Paul VASILESCU, *Notă asupra ediției*, în Mircea MUREȘAN, „Dicționar de drept civil”, ed. postumă îngrijită de Paul VASILESCU ș.a., Ed. Cordial Lex, Cluj-Napoca, 2009, p. 5. Pentru detalii privind viața și activitatea științifică a Profesorului Mircea Mureșan, a se vedea Mircea Dan BOB, *Argument*, în Mircea Dan BOB (coord.), *In memoriam Mircea Mureșan*, Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 7-8 și Gabriela CHIVU, *Mircea Mureșan (1937-2003)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Iurisprudentia”, nr. 2/2003, p. 222-224 (disponibil și online: <http://arhiva-studia.law.ubbcluj.ro/articol/457>).

⁷⁴ „Oricare dintre studentele sale ar fi fost prea încântate să-i fie soție” – Nicolae MĂRGINEANU, *Mărturii asupra unui veac zbuciumat*, p. 80.

raporturile unui dascăl cu studenții săi: afecțiunea față de toți și evitarea oricăror legături neprincipiale cu studentele. Această „regulă” trebuie privită astăzi într-un sens mai larg, incluzând deopotrivă persoanele de sex feminin și masculin, de o parte și de alta a catedrei.

„Ce păcat că între un bărbat și o femeie e așa de grea prietenia gândurilor! Dincolo de zidul formelor pândește primejdia trupurilor⁷⁵”, avea să scrie moralistul Nicolae Iorga (pe urmele unei întregi literaturi – științifice, beletristice sau ascetice –). Cu mult înainte de consemnarea lui Vasile Bogrea, astfel de relații între participanții la procesul de învățământ nu au reprezentat o noutate⁷⁶, ca de altfel nici atunci și nici astăzi. În literatura de specialitate s-a remarcat însă că „interacțiunile romantice dintre studenți și universitari sunt invariabil complicate și periculoase și ar trebui abordate cu prudență⁷⁷”. Totuși, chiar dacă vorbim de persoane majore, trebuie evitate cu orice preț derapajele, indiferent de natura lor, accidentale sau provocate⁷⁸.

Motivele pentru evitarea unor legături prohibite prin regula a doua a pentalogului sunt mai multe. Dintre acestea, de exemplu, se pot reține: calitatea de mentor, presiunea datorată funcției, notării și a influențării ulterioare a carierei (prin recomandări etc.⁷⁹)

Într-o asemenea situație este posibilă antrenarea unei părținiri în ceea ce privește notarea la examen, adică un veritabil conflict de interese. De aceea

⁷⁵ Nicolae IORGA, *Cugetări*, p. 111.

⁷⁶ A se vedea, bunăoară, Emanuel SOCACIU, CONSTANTIN VICĂ, *Provocări și dileme*, în Emanuel SOCACIU ș.a., op.cit., p. 95.

⁷⁷ Neil MCARTHUR, *Relationships between university professors and students: Should they be banned?*, în „Ethics and Education”, nr. 2/2017, p. 2.

⁷⁸ Demény PETER, *Ghidul ipocriților*, Ed. Cartea Românească, București, 2013, p. 94-96 [capitolul „Elevul/studentul/eleva/studenta ipocrit(ă)”].

⁷⁹ A se vedea, de exemplu, Lisa BARBELLA, *Hot for Teacher: The Ethics and Intricacies of Student-Professor Relationships*, în „Sexuality & Culture”, nr. 1/2010, p. 44 și urm.

pentru garantarea imparțialității, Codul de etică al UBB reține că „examinarea de către un cadru didactic a unei persoane care îi este soț/soție, rudă până la gradul al III-lea ori cu care cel ce decide are o *relație de afecțiune* (s.n.) sau o relație contractuală cu excepția relațiilor contractuale de cercetare academică este de natură să creeze o impresie de favoritism în rândul celorlalți studenți⁸⁰”. Totodată, se reține a fi conflict de interese și alte situații în care imparțialitatea ar putea fi afectată de „relația de afecțiune”: decernarea unui premiu sau a unei distincții⁸¹, scoaterea la concurs a unui post⁸², încheierea unei relații contractuale⁸³, angajarea definitivă sau pe o perioadă de lucru experimentală a unui student⁸⁴. Prin sintagma „relație de afecțiune” este reluată, într-o altă formă și cu un conținut mai larg, a doua prevedere din pentalogul universitar al lui Vasile Bogrea.

Desigur, dacă „relația de afecțiune” dintre un student și un cadru didactic trebuie să genereze abținerea celui din urmă în cazul examinării, cu atât mai mult, „constituie încălcări ale obligației de integritate pretinderea sau acceptarea de favoruri de orice natură, inclusiv sexuală⁸⁵”.

În fine, oricât de rău famat ar fi un profesor, constituie o încălcare a principiului colegialității „formularea în fața studenților a unor comentarii cu privire la ținuta morală sau a unor aspecte ce țin de viața privată a unui coleg⁸⁶”. În cazul constatării unor fapte imorale care afectează universitatea,

⁸⁰ Art. 17 din Codul de etică al UBB.

⁸¹ Art. 24 lit. a) din Codul de etică al UBB.

⁸² Art. 24 lit. b) din Codul de etică al UBB.

⁸³ Art. 24 lit. d) din Codul de etică al UBB.

⁸⁴ Art. 24 lit. e) din Codul de etică al UBB.

⁸⁵ Art. 16 lit. a) din Codul de etică al UBB.

⁸⁶ Art. 33 lit. e) din Codul de etică al UBB.

nu studenții reprezintă organismul abilitat să primească plângeri sau reclamații în acest sens, ci Comisia de etică a UBB⁸⁷.

6.3 Să știi ce spui, cum spui și cât spui

Ce spui poate să se refere la atenția care trebuie acordată transmiterii cunoștințelor astfel încât profesorul să nu altereze „spiritul de dreptate față de ideile pe care le expune”. Aici nu e vorba de a interzice afișarea unor simpatii pentru o anumită idee, operă sau un autor⁸⁸. Însă respectivele afinități sau simpatii „nu are dreptul să le strecoare pieziș în sufletul tineretului. Prin aceasta [profesorul] păcătuiește împotriva funcțiunii lui, care este aceea de a prepara judecata clară și cinstită a tinerilor studenți⁸⁹.”

Totodată, *să știi ce spui*, se poate referi la faptul că profesorul trebuie să fie foarte bine pregătit, la zi cu toate contribuțiile disciplinei pe care o predă. De unde se vede că activitatea de predare nu poate să rămână închisă în sine, ci trebuie să fie strâns legată de cea a cercetării științifice⁹⁰. Altfel cum

⁸⁷ Art. 41 și 43 lit. a) din Codul de etică al UBB.

⁸⁸ Cu excepția celor prohibite de lege, adică acelea care au ca efect, de exemplu, instigarea publică (art. 368 C.pen.) sau incitarea la ură sau discriminare (art. 369 C.pen.). În acest sens, a se vedea și dispozițiile Ordonanței de urgență nr. 31/2002 privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii, publicată în Monitorul oficial al României, partea I, nr. 214 din 28 martie 2002.

⁸⁹ Virgil I. BĂRBAT, „*Recomandări*” la *Universitate ...*, Tipografia „Cartea Românească” S.A., Cluj, 1930, p. 7.

⁹⁰ Astăzi există chiar o presiune privind alocarea unui interval de timp mai generos cercetării decât pentru pregătirea actului didactic – Jenay ROBERT, William S. CARLSEN, *Teaching and Research at a Large University: Case Studies of Science Professors*, în „Journal of Research in Science Teaching”, nr. 7/2017, p. 938. Originea acestei accentuări poate că ar trebui căutată în evaluarea universităților (dar și cea a fiecărui cadru didactic universitar), care se face în primul rând în funcție de performanțele științifice (publicații, proiecte de cercetare etc.).

să fie la curent cu tot ceea ce se discută în literatura de specialitate? Or, „lipsa de informație precisă [este] dăunătoare la un profesor⁹¹”.

Astăzi, această regulă a pentalogului se regăsește într-un capitol distinct al Codului de etică al UBB, și anume cel privitor la „Competență și profesionalism”. Desigur, la o altă amploare, generată de receptarea unor probleme general-universitare, întâlnite pretutindeni. Așadar, regăsim sintetica regulă *ce spui* într-o enunțare amănunțită și deloc prolixă: „Orice cadru didactic trebuie să stăpânească în detaliu disciplina pe care o predă, asigurându-se că întregul conținut al cursului este actualizat, reprezentativ și adecvat nivelului la care se situează disciplina în planul de învățământ⁹²”.

Cum spui, evident că se referă la formă, la retorică și la transmiterea unei stări de spirit auditoriului. Ca și în cazul altor dascăli faimoși, cursurile pe care le susținea Bogrea nu atrăgeau doar studenți dornici de învățatură sau lărgirea cunoștințelor⁹³, ci și un auditoriu din afara universității⁹⁴. Însemnările contemporanilor cuprind revărsări de elogi și în legătură cu prelegerile sale: „Cugetul lui neastâmpărat era într-o veșnică efervescență, și simțind nevoia unei împărtășiri directe, el se slujea de preferință de cuvântul rostit, ca fiind o expresie mai spontană și mai adecvată ființei sale. Așa se explică de ce a scris relativ puțin. În schimb, ce vorbitor strălucit! Ce « *causeur*

⁹¹ Virgil I. BĂRBAT, „Recomandări” la *Universitate ...*, p. 27.

⁹² Art. 9 din Codul de etică al UBB. A se vedea totodată și „Orice cadru didactic trebuie să acorde o atenție deosebită pregătirii și susținerii cursurilor la orele prevăzute, elaborării, pregătirii sau asigurării materialului didactic necesar studenților pentru curs, seminar sau laborator, ținerii orelor de consultații prevăzute, urmării și îndrumării activității de redactare de lucrări (proiecte, lucrări de licență sau disertație) de către studenți, notării și comunicării rezultatelor în termenul prevăzut” – art. 11 din Codul de etică al UBB.

⁹³ „Lecțiile lui Bogrea de limbă, literatură și civilizație latină puteau fi utile pentru Dreptul roman” – Nicolae MĂRGINEANU, *Mărturii asupra unui veac zbuciumat*, p. 67.

⁹⁴ Eugeniu SPERANTIA, *Vasile Bogrea*, în „Scrieri socio-pedagogice”, p. 255.

» neseacă! Această însușire făcea din el un dascăl incomparabil, din a cărui gură vrăjită adevărurile cele mai aride se precipitau în haina elegantă a verbului încântător, așezate cu cele mai spirituale observații sau glume⁹⁵”.

Și *cum spui* se regăsește astăzi în conținutul unui laborios articol: „Sub aspect pedagogic, competența presupune alegerea celor mai adecvate modalități de tratare a fiecărei teme din cadrul programei, comunicarea obiectivelor cursului, alegerea unor modalități de examinare în concordanță cu aceste obiective. Este, de asemenea, importantă adaptarea stilului de predare la nevoile și nivelul cursului, precum și la specificul grupului de studenți⁹⁶”.

Cât spui. Aici nu e vorba nicidecum de a nu oferi totul studenților. Au existat și situații în care accesul studenților la știință și informație a fost redus de către profesor în mod intenționat. De ce? De teama concurenței ulterioare ... Un astfel de dascăl este însă descalficat în esența lui. Valoarea unui dascăl o dau nu doar articolele sau cărțile scrise, ci și emulația pe care o produce în rândul studenților săi. Și, nu cred că poate fi o bucurie mai mare pentru un profesor decât să-și vadă foștii studenți întrecându-l: atunci înseamnă că și-a îndeplinit funcțiunea sa de dascăl. Uneori e mai ușor, alteori e mai greu să îți întreci maestrul, dar întotdeauna această emulație trebuie să provoace, ambelor părți, o bucurie senină.

Un dascăl trebuie să fie lumina studenților săi. Nu doar morală, ci și științifică. Însă acestea amândouă trebuie să fie îngemănate, căci nu se poate una fără cealaltă. Nu poți fi moral netransmițând tot conținutul științific. Vasile Bogrea nu se înscria în categoria de dascăli care, de teama unei

⁹⁵ Șt. BEZDECHI, op.cit., p. 625.

⁹⁶ Art. 12 din Codul de etică al UBB.

concurențe ulterioare, nu transmit integral cunoștințele. Dimpotrivă, el a fost o sursă de idei pentru alții, colegi de-ai săi, nu doar pentru studenți. De unde rezultă un caracter cu totul special.

Dar să rememorăm mărturia unor contemporani: „Lecțiile sale de la universitate evocau cu măiestrie neîntrecută antichitatea clasică, al cărei interpret desăvârșit era⁹⁷”. Sau: „ce sursă de sugestii fecunde era pentru colegii săi, conversația lui admirabil documentată cu indicații pe care i-le punea la îndemână cu atâta îmbelșugare fabuloasă a lui memorie! Cred că nu greșesc când afirm că valoarea lui de căpetenie, pe lângă și deasupra aportului pozitiv adus mai ales în istorie și filologie, stă mai ales în acele sugestii pe care cu atâta dărnicie le-a împărtășit în jurul său tuturor ce l-au frecventat și i-au cerut un sfat, o îndrumare în îndoelile lor. Căci știința lui era vie și curgea direct din sursă, ocolind pe cât posibil acest intermediar inert și de multe ori infidel, care e scrisul⁹⁸.” În sfârșit, răsună încă emoția din cuvintele unui contemporan de-al său: „*Comoara de lumină ce radia cu atâta bogăție, cheltuindu-se atât de risipitor*⁹⁹”.

Ne este greu să ne dăm seama ce a vrut să spună Vasile Bogrea atunci când a scris „să știi [...] cât spui”. Este exclusă, în lumina mărturiilor colegilor săi, autocenzura de teama de a nu fi depășit de discipoli. Dimpotrivă, s-a constatat că era un dascăl total, un coleg cu un altruism rar, și cu o activitate extrauniversitară foarte bogată. Conferințele organizate prin „Extensia universitară o demonstrează (ele presupuneau un fizic epuizant; să nu uităm că deplasările în epocă nu se făceau cu rapiditatea și comoditatea de astăzi).

⁹⁷ Silviu DRAGOMIR, *La catafalcul lui Vasile Bogrea*, în „Societatea de mâine”, nr. 39-40/1926, p. 626.

⁹⁸ Șt. BEZDECHI, op.cit., p. 625.

⁹⁹ N. BĂNESCU, op.cit., p. 626.

Cât spui poate fi extras din regula care astăzi privește evitarea unor consecințe negative pentru studenți atunci când aceștia se situează de o parte sau alta în luptele de idei ale cadrelor didactice: „Dezacordurile de natură științifică între cadrele didactice din Universitate nu trebuie să afecteze pregătirea și rezultatele studenților¹⁰⁰”. În situația în care există dezacorduri grave la nivel științific, unele poate întemeiate, totuși constituie o încălcare a principiului competenței și profesionalismului „raportarea negativă la colegi și la rezultatele lor în cadrul propriilor activități de predare¹⁰¹”. Prin urmare, este exclusă implicarea studenților într-o polemică care, *de plano*, îi depășește din punct de vedere al bagajului de cunoștințe, dar și emoțional.

Chiar și în situația în care există argumente obiective care pot sta la baza unei critici severe și devastatoare a opiniilor unui coleg profesor, nu este etic ca acestea să fie comunicate studenților cu menționarea vreunui *nominem odiosa*. Într-o asemenea situație, ar fi de recomandat doar o deconstrucție impersonală a acelor rezultate care trebuie neapărat prezentate ca stadiu al cercetărilor sau a unor controverse doctrinare. Textul codului nu înlătură orice discuție științifică și obiectivă, mai ales acolo când, în opinia unora, s-a greșit grav. Dimpotrivă, oferă chiar soluția pentru a evita o dispută în afara limitelor academice. Astfel, se consideră încălcare a principiului colegialității „discreditarea în mod injust a ideilor, ipotezelor sau rezultatelor cercetărilor unui coleg, fără a ține cont de exigențele presupuse de dezbateră academică și de principiile argumentării critice nuanțate¹⁰².”

¹⁰⁰ Art. 10 din Codul de etică al UBB.

¹⁰¹ Art. 13 lit. d) din Codul de etică al UBB.

¹⁰² Art. 33 lit. c) din Codul de etică al UBB.

6.4 Să nu uiți hotarele științei și ale minții tale

Paradoxal(?), nici aici nu era vorba despre persoana autorului. Contemporanii săi au remarcat „bogăția uimitoare a cunoștințelor sale, a trecut, dela început, peste hotarele strânte ale specialității”. Mai mult, „nu era domeniu al științei, în care mintea sa de largă comprehensiune să nu fi pătruns. Antichitatea n-a avut la noi un cunoscător mai adânc, un evocator mai plin de talent; filologia n-a găsit o intuiție mai sigură, literatura universală un interpret mai fin; și nimeni nu s-a apropiat mai cu drag și mai înțelegător de literatura poporului nostru¹⁰³”. Cu toată erudiția sa unanim recunoscută, Vasile Bogrea nu se mulțumea cu ceea ce acumulase și avea „o sete atât de nepotolită de a-și mări neconținut cunoștințele¹⁰⁴”.

Și atunci? Și atunci și altădată, ba chiar și astăzi, foarte mulți se aventurau dincolo de granițele științei pe care o stăpâneau, cu o falsă competență doctă, cu ipoteze absurde, cu corelații care, la o privire mai atentă nu stăteau în picioare ... Sau, după cum arată cea de-a doua teză, uitând de „hotarele minții”, adică de limitele inerente ale cunoașterii umane.

Bogrea a sancționat mereu pe cei care au scris despre o anumită chestiune fără a se documenta temeinic în prealabil. În lipsa lecturilor serioase, opiniile exprimate pe marginea unui subiect nu pot fi decât derizorii, receptarea lor făcându-se ... *cum grano salis*¹⁰⁵, adică în glumă¹⁰⁶.

¹⁰³ N. BĂNESCU, op.cit., p. 626.

¹⁰⁴ Sextil PUȘCARIU, op.cit., p. 1530.

¹⁰⁵ Lat.: „cu un grăunte de sare”, cu haz adică. Cu alte cuvinte, „nu trebuie luat în serios ceea ce se spune” – I. BERG, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Ed. Științifică, București, 1968, p. 96.

¹⁰⁶ Vasile BOGREA, *Câteva considerații asupra toponimiei românești*, în „Dacoromania”, I/1920-1921, p. 210.

Contrar accepțiunii lui Socrate, care avea curajul să spună „știu că nu știu nimic”, pe vremea sa, dar și mai târziu, au existat tot felul de speculanți care cădeau în ridicol prin bibliografia sumară consultată și puterea lor redusă de analiză. S-a schimbat ceva între timp?

Pentru că nici profesorii nu se nasc învățați și trebuie să se perfecționeze continuu, s-a statuat că „Universitatea se obligă să susțină [...] excelența științifică, profesională, pedagogică¹⁰⁷”. Or acestea sunt procese continue, care nu ar putea fi asumate de fiecare în mod personal în lipsa constatării limitelor inerente ale științei și rațiunii proprii.

6.5 Să nu uiți că, deasupra talentului și științei, este un lucru incomparabil mai mare: conștiința

Plecând de la Solomon, Rabelais notează că „știința fără conștiință este ruina sufletului¹⁰⁸”. Această linie de gândire, care nu este proprie doar umanistului francez, a fost modul de a fi al lui Vasile Bogrea și a reprezentat perspectiva sa umanistă în știință¹⁰⁹: „A fi obiectiv nu înseamnă, nu poate să însemne *a înceta să fii om*¹¹⁰.”

¹⁰⁷ Art. 7 alin. (2) din Codul de etică al UBB.

¹⁰⁸ „Nu-ncape înțelepciune în suflet plin de răutate” – François RABELAIS, *Gargantua și Pantagruel*, trad. Ileana și Romulus VULPESCU, Ed. Ion Creangă, București, 1989, p. 128-129 (parafrază la „răutatea strâmbă-nțelepciunea” – *Cartea înțelepciunii lui Solomon*, IV: 11, în „Biblia sau Sfânta Scriptură”, versiune diortosită de Bartolomeu Valeriu ANANIA, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001, p. 1272). Pentru ideea unei paralele Rabelais-Bogrea, Nicolae MECU, op.cit., p. 28.

¹⁰⁹ Mircea BORCILĂ, *Postfață*, în Vasile BOGREA, *Sacra Via*, p. 327.

¹¹⁰ Vasile BOGREA, *Sine ira et studio*, în *Sacra Via*, p. 80.

Deși la un moment dat *conscientia est cordis scientia*¹¹¹ a părut doar un joc de cuvinte, s-a văzut la ce orori duce știința fără conștiință¹¹².

Lipsa de conștiință a persoanei o transformă pe aceasta într-un infractor, iar pe semeni și societate în victime¹¹³, indiferent de câte prescripții de conduită și sancțiuni pentru încălcarea acestora ar exista în legislație. De aceea, fără să fie menționată *in terminis*, conștiința este totuși izvorul viu al comportamentului moral, al raporturilor etice din cadrul comunității universitare, al respectării și promovării principiilor fundamentale pe care se bazează codurile de etică în general și Codul de etică al Universității Babeș-Bolyai, în discuție: „libertate academică, competență și profesionalism, integritate, onestitate intelectuală, colegialitate, loialitate, dreptate și echitate, responsabilitate¹¹⁴”.

7 Concluzii

Lectura pentalogului universitar descoperă o surpriză la fel de mare ca scânteile pe care le conține: actualitatea sa. De fapt, la Bogrea întreaga operă morală este „neatinsă de trecerea vremii¹¹⁵”.

¹¹¹ Pseudo BERNARD, citat după Henri BUSSON, *Rabelæsiana*. « *Science sans conscience* » (*Pantagruel*, VIII), în „Humanisme et Renaissance”, nr. 2/1940, p. 238.

¹¹² Din întinsa bibliografie privind Holocaustul, a se vedea, de exemplu, Nyiszli MIKLÓS, *Am fost medic la Auschwitz. Morți fără morminte. Laboratorul și crematoriile dr-ului Mengele*, trad. Cecilia FODOR, Ed. Aquila '93, Oradea, 1998. Pentru știința dreptului fără conștiință, a se vedea, de exemplu, Bernd RÜTHERS, *Dreptul degenerat. Teorii juridice și juriști proeminenți în cel de-al Treilea Reich*, ed. a II-a, reviz. și ad., trad. Marius BĂLAN, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2016.

¹¹³ Nicolae MĂRGINEANU, *Condiția umană*, p. 144.

¹¹⁴ Art. 2 din Codul de etică al UBB.

¹¹⁵ Nicolae MECU, op.cit., p. 29.

Chiar dacă, probabil, pentalogul nu a reprezentat una dintre sursele de inspirație, fiecare regulă din micul cod moral se regăsește astăzi, direct sau indirect, în Codul de etică al Universității Babeș-Bolyai. Inspiratele formulări sintetice ale lui Vasile Bogrea le găsim foarte potrivite pentru a fi diseminate în mediul academic și, de ce nu, de a fi incluse ca un preambul al Codului de etică al UBB tocmai pentru asumarea unei tradiții morale de cea mai bună factură de către una dintre cele mai mari și mai prestigioase instituții de învățământ superior din România.

8 Addenda***

Pentru a facilita cunoașterea vieții și a operei de excepție a universitarului clujean, recomandăm (mai) tinerilor cititori lectura în primul rând a celor două volume deja amintite:

- Vasile BOGREA, *Pagini istorico-filologice*, ed. Mircea BORCILĂ, Ion MĂRII, Ed. Dacia, Cluj, 1971, 556 p.
- Vasile BOGREA, *Sacra Via. Pagini literare și publicistică*, ed. Mircea BORCILĂ, V. M. Ungureanu, Ed. Dacia, Cluj, 1973, 351 p.

Dintre articolele scrise de Vasile Bogrea și digitalizate prin strădania colectivului Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, menționăm:

- *Din vechea terminologie juridică: Feriie, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, II/1923, p. 345-350 (URI:*

*** Mulțumesc domnului Dorin Jorea pentru sugestia de a alcătui această *addenda*.

<http://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/4983>).

- *Despre ferăe*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, III / 1924-1925, p. 520-521 (URI: <http://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/14663>).
- *Câteva considerații asupra toponimiei românești*, în „Dacoromania”, I/1920-1921, p. 210-219 (URI: <http://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/4980>).
- *Originalitatea poeziei romane*, în „Anuarul Institutului de Studii Clasice”, 1928-1932, partea I, p. 3-32 (URI: <http://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/45138>).
- *Contribuție la studiul elementelor orientale din limba română*, în „Dacoromania”, I/1920-1921, p. 272-290 (URI: <http://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/4980>).
- *Cercetări de literatură populară*, în „Dacoromania”, II/1921-1922, p. 403-444 (URI: <http://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/4977>).
- *Sfinții medici în graiul și folklorul românesc*, în „Dacoromania”, IV/1925-1926, partea I, p. 169-182 (URI: <http://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/4986>).
- *Contribuție la studiul onomatopeelor românești*, „Dacoromania”, IV/1925-1926, partea a II-a, p. 882-886 (URI: <http://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/4979>).

Pentru mărturia directă a unor contemporani, a se vedea cuvântările comemorative reunite sub genericul *Doliul Universității din Cluj*, în „Societatea de mâine”, nr. 39-40/1926, p. 625-629 (URI: <http://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/9324>) și G. VÂLSAN, *În amintirea lui Vasile Bogrea*, în „Societatea de mâine”, nr. 1/1931, p. 3-4 (URI: <http://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/9429>).